

7544 kelt. z.

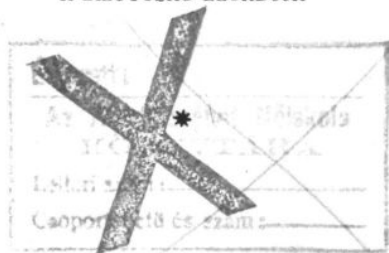
52
~~III. C.~~
~~F. v. 14.~~

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDI ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

HUSZONHARMADIK ÉVFOLYAM

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADASA

1913

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Magyar Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára

Lelt. napló: 116 Lsz.: 50

csop.: _____ szám: _____

ALL. PÉCSI TUDOMÁNYOS EGYETEM SZEGEDI FŐISKOLA
 Könyvtár

Eudapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

Leltári szám: _____ Csoport: _____

11.2.
14. 15.

TARTALOM.

	Lap
Petőfi első székesfehérvári felléptéhez. <i>Rexa Dezső</i>	1
Petőfi—Rajnis—Plátó. <i>Sz.</i>	8
Csokonai lyrája. <i>Dr. Harmos Sándor</i>	10
Régi magyar verseskönyvek ismertetése. II. A Vasady-codex. <i>Dr. Dézsi Lajos</i>	14
Góg és Mágóg. <i>Fóli József Lajos</i>	28
Bod Péter mint versíró. <i>Szigetvári Iván</i>	59
A XVII. századi magyar líra klasszikus vonatkozásai. <i>Dr. Kovács Dezső</i>	60
Katona József »Bánk Bán«-ja. (Harmadik tanulmány.) <i>Dr. Harmos Sándor</i>	129
Irodalomtörténeti forrástanulmányok. <i>Gragger Róbert</i>	158, 391
Balassi Bálint irodalmi mintái. <i>Eckhardt Sándor</i>	171, 405
Az »Igen hasznos és drága nemes receptum« német eredetije. <i>Trostler József</i>	385

ADATTÁR.

Gyöngyösi István ismeretlen levelei. <i>Dr. Badics Ferencz</i>	65
Ifj. Wesselényi Miklós báró négy német levele Nimptsch Leocadia asszony hoz. <i>Trostler József</i>	99
Horvát István, a törvénynek negyedik esztendőbeli hallgatójának Minden- napija, azaz minden napra szolgáló jegyzőkönyve 1806. eszt. I. köt.	103, 314, 455
Bocaius-levelek. <i>Dr. Hajnóczy Iván</i>	116
Antoninus Cassoviensis életéhez. <i>Kemény Lajos</i>	120
Egy szegény Mendicans szürit így ditsíri. <i>Harsányi István</i>	121
A Bánk Bán első kidolgozása. <i>Császár Elemér</i>	193
Adatok Tompa Mihály életéhez. <i>Harsányi István</i>	320, 468
Benkő József becsülete. <i>Gulyás József</i>	451

ISMERTETÉSEK, BÍRÁLATOK.

N. J. Apostolescu: L'influence des romantiques français sur la poésie romaine, Paris, 1909. (Champion) XXIV. 420. l.	123
A magyar irodalom története 1900-ig. Ferenczi Zoltán szerkesztése mellett irták Simonyi Zsigmond, Pintér Jenő, Kardos Albert, Endrődi Sándor és Ferenczi Zoltán. Az Athenaeum Műveltség Könyvtára. 1913. 628. l. <i>Dr. Kristóf György</i>	377

A Szombatos Kódexek Bibliographiája. Különös tekintettel azok énektartalmára. Thúry Zsigmond. Mező-Túr, 1912. 160. l. <i>Dr. Harmos Sándor</i>	491
Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából. (1571—1613.) (Fontes Rerum Transylvanicarum I.) Gyűjtötte és közrebo csátja dr. Veress Endre. —f —y.	494
Simonfi János: Az irodalom szó története. Budapest, 1913. 39. l. —f —y.	495

VEGYESEK.

Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i> ...	126, 382, 496
--	---------------

I. TARTALOMMUTATÓ.

A) A szerzők betürendes sora szerint.

	Lap		Lap
N. J. Apostolescu : L'influence des romantiques français sur la poésie romaine. Paris, 1909. (Champion) XXIV. 420 l. (Könyvismertetés.)	123	<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Katona József Bánk Bánja. (Harmadik tanulmány.)	129
<i>Dr. Badics Ferencz.</i> Gyöngyösi István ismeretlen levelei	65	<i>Dr. Harmos Sándor.</i> A Szombatos Kódexek bibliographiája, kül. tekintettel azok énektartalmára. Thúry Zsigmond. Mező-Túr, 1912. 160 l. (Könyvismertetés.)	491
<i>Császár Elemér.</i> A Bánk Bán első kidolgozása	193	<i>Harsányi István.</i> Egy szegény Mendicans szűrit így ditsiri ...	121
<i>Dr. Dézsi Lajos.</i> Régi magyar verseskönyvek ismertetése. II. A Vasady-codex	14	<i>Harsányi István.</i> Adatok Tompa Mihály életéhez. Első közl. 320. — Második és befej. közl.	468
<i>Eckhardt Sándor.</i> Balassi Bálint irodalmi mintái. Első közl. 171. — Második és befej. közl.	405	<i>Hellebrant Árpád.</i> Irodalomtörténeti repertorium. Első közl. 126. — Második közl. 382. — Harmadik közl.	496
<i>Fóti József Lajos.</i> Góg és Mágóg —f —y. Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából. (1571—1613.) Fontes Rerum Transylvanicarum I.) Gyűjtötte és közrebocsátja dr. Veress Endre. (Könyvismertetés.)	494	Horvát István, a törvénynek negyedik esztendőbeli hallgatójának Mindennapja, azaz minden napra szolgáló jegyzőkönyve 1806. eszt. I. köt. Ötödik közl. 103. — Hatodik közl. 314. — Hetedik közlemény	455
<i>—f —y.</i> Simonfi János. Az irodalom szó története. Budapest, 1913. 39 l. (Könyvismertetés.)	495	<i>Kemény Lajos.</i> Antoninus Cassoviensis életéhez	120
<i>Gragger Róbert.</i> Irodalomtörténeti forrástanulmányok. Első közl. 158. — Második és befej. közl. 391	391	<i>Dr. Kovács Dezső.</i> A XVII. századi magyar líra klasszikus vonatkozásai	60
<i>Gulyás József.</i> Benkő József becsülete	451	<i>Dr. Kristóf György.</i> A magyar irodalom története 1910-ig. Ferenczi Zoltán szerkesztése mellett írták Simonyi Zsigmond,	
<i>Dr. Hajnóczi Iván.</i> Bocatius-levelek	116		
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Csokonai lyrája	10		

	Lap		Lap
Pintér Jenő, Kardos Albert, Endródi Sándor és Ferenczi Zoltán. Az Athenaeum »Műveltség könyvtára« 1913. 628 l. (Könyvismertetés.)	377	Sz. Petőfi—Rajnis—Plátó	8
Rexa Dezső. Petőfi első székesfehérvári felléptéhez	1	Trostler József. Az »Igen hasznos és drága nemes receptum« eredetije	385
Szigetvári Iván. Bod Péter mint versíró	59	Trostler József. Ifj. Wesselényi Miklós báró négy német levele Nimptsch Leocadia asszonyhoz	99

B) Irodalomtörténeti korszakok szerint.

I. Középkor.

Fóti József Lajos. Góg és Mágóg	28
---------------------------------	----

II. Újkor.

<i>Dr. Badics Ferenc.</i> Gyöngyösi István ismeretlen levelei	65
<i>Dr. Dézsi Lajos.</i> Régi magyar verseskönyvek ismertetése. II. A Vasady-codex	14
<i>Eckhardt Sándor.</i> Balassi Bálint irodalmi formái. Első közl. 171. — Második és bef. közl.	405
—f.—y. Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából (1571—1613.) (Fontes Rerum Transylvanicarum I.) Gyűjtötte és közrebocsátja dr. Veress Endre. (Könyvismertetés.)	494
<i>Dr. Hajnóczy Iván.</i> Bocatius-levelek	116
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> A Szombatos Kódexek bibliographiája, kül. tekintettel azok énektartalmára. Thury Zsigmond. Mező-Túr. 1912. 160 l. (Könyvismertetés)	491
<i>Harsányi István.</i> Egy szegény Mendicans szűrit így ditsíri	121
<i>Kemény Lajos.</i> Antonius Cassoviensis életéhez	120
<i>Kovács Dezső.</i> A XVII. századi magyar líra klasszikus vonatkozásai	60

<i>Szigetvári Iván.</i> Bod Péter mint versíró	59
<i>Trostler József.</i> Az »Igen hasznos és drága nemes receptum« eredetije	385

III. Legújabb kor.

<i>Császár Elemér.</i> A Bánk Bán első kidolgozása	193
<i>Gragger Róbert.</i> Irodalomtörténeti forrástanulmányok. Első közl. 158. — Második és bef. közl.	451
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Csokonai lyrája	10
<i>Dr. Harmos Sándor.</i> Katona József Bánk Bánja. (Harmadik tanulmány.)	129
<i>Harsányi István.</i> Adatok Tompa Mihály életéhez. Első közl. 320. Második és bef. közl.	468
<i>Horváth István,</i> a' törvénynek negyedik esztendőbeli hallgatójának Mindennapja, azaz minden napra szolgáló jegyzőkönyve 1806. eszt. I. köt. Ötödik közl. 103. — Hatodik közl. 314. — Hetedik közl.	496
<i>Rexa Dezső.</i> Petőfi első székesfehérvári felléptéhez	1
Sz. Petőfi—Rajnis—Plátó	8
<i>Trostler József.</i> Ifj. Wesselényi Miklós báró négy német levele Nimptsch Leocadia asszonyhoz	99

	Lap		Lap
IV. Vegyesek.			
N. I. Apostolescu : L'influence des romantiques français sur la poésie romaine. Paris 1909. (Champion) XXIV. 420 l. (Könyvismertetés.)	123	— Második közl. 382. — Harmadik közl.	496
f— —y. Simonfi János. Az irodalom szó története. Budapest. 1913. 39 l. (Könyvismertetés.)	495	<i>Dr. Kristóf György.</i> A magyar irodalom története 1900-ig. Ferenczi Zoltán szerkesztése mellett írták Simonyi Zsigmond, Pintér Jenő, Kardos Albert, Endrődi Sándor és Ferenczi Zoltán. Az Athenaeum »Műveltség könyvtára« 1913. 628 l. (Könyvismertetés.)	377
<i>Hellebrant Árpád.</i> Irodalomtörténeti repertorium. Első közl. 126.			

II. NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Lap		Lap
Abulféda	31, 32	Badics Ferencz	98
Acontius	172	Bajza József	5, 327
Aeneas Sylvius ...	178, 179, 182, 407 412, 423—427	Bakfark Bálint	448
Ágoston, Szent —	47	Balassa Bálint 21, 22, 60, 61, 63, 379; irodalmi mintái 171—192, 405—450	
Albertus Magnus	54	Balog (Balok) Gáspár	74
Alecsandrescu, Vasile	125	Bánóczy József	9
Almási István	2	Barac Juon	451
Ammianus Marcellinus	54	Bárány Boldisár »Rostá«-ja ...	193
Anakreon	151	Baranyai Péter	14, 21
Andrássy gr. család homonnai le- véltára	64	Barcsay Ábrahám	378
Andrássy Miklós 65—98; — Pé- ter	68, 71	Barkóczy István	69, 71, 82
Angerianus 174, 179, 181, 184, 185, 408, 411, 417—423, 437		Baros János [helyesen : Gyula] 171, 185	
Anonymus Belae regis notarius 29, 50, 51, 54, 56, 58, 59		Baróti Szabó Dávid	114
Antoninus Cassoviensis ...	120, 121	Báróti Sándor	319
Ányos Pál	168	Bársony György váradi, majd egrri püspök	71
Apáti Ferencz feddőéneke	168	Barta József benedictinus	112
Apostol Pál	331	Bártfai Énekeskönyv	22
Apostolescu műve a francia ro- mantikusok hatásáról	123—5	Basó Mihály 68, 69, 72, 73, 77, 81	
Arany János 152, 159; — »Toldi«-ja 149; — »Buda ha- lála«	149	Báthory István 443; — Kristóf 495	
Aranyas, Joannes Gerardi de —456, 457		Batta Bálint	326, 349, 250
Arator István	494, 495	Battyányi József	457
Argenti Döme	366	Bayard és Vanderbusch »A párisi naplopó« cz. színműve	3, 5
Argirus szép historiája	451—454	Bebek Judith	406, 407
Asadi	191	Bebel	385
Auratus (Dorat)	407	Beccau	186
»Az ki régen fegyvert fogott ha- zájáért«	320, 464, 465	Belgiojoso	119
		Belleau, Remy	437
		Bels János	118
		Bembo	187
		Beniczky Péter	59, 62
		Benke István	358

	Lap		Lap
Bodon Ábrahám	353	Corderius Lepidus	419
Benkő József becsülete	451—454	Cornides Dániel	456
Berzeviczy Albert	381	Cosmas Indicopleustes	46
Berzsenyi Dániel	168	Credulus és Julia	411
Bessenyei György Pontyija 161; 391, 392, 393		Curtius Nagy Sándor historiája	35
Bethlen Elek 116; — Gergely 115; — István bucsuztatója	60, 62	Csáki I. <i>Cháky</i>	
Biczoni István	79	Császár Elemér	314
Birch-Pfeiffer Charlotte	6	Csehfalvy Antal színésztársasága	1
Boccius János levelei	116—120	Csereyné-codex	14
Boccaccio	159, 160	Cserhalmi Hecht Irén	123
Bocskey István zempléni, majd szabolcsi főispán	17, 68, 81	Csiky Gergely	3
Bod Péter 495; — mint versíró 59; — »Szent Hilarius«-a	59	Csizy János 478; — Jánosné	478
Bogáthi Fazekas Miklós	492, 493	Csokonai 379; — Iyája	10—13
Boldog Lajos	6	Csoma Mihály	355
Bolintineanu	124	Csoma-codex	19
Bornemisza Péter 21, 22; 320; — »Énekek« (1582.)	14	Csura Miklós	451
Boros Péter esztergomi kano- nok	68, 72, 77, 84	Czékus István	331
Borostyán Sándor (Petőfi színészi neve)	1	Czelder Márton	364
Borsodi József	355	Dante	159, 160
Böhm Károly	381	Dares Phrygius	55
Brechtel	188	Darvas Ferencz kir. tanácsos 116; — Pál	470
Bretzenheim Ferdinánd hg. 464, 467; — Leopoldina	466	Dayka Gábor	168
Buch Mária	99	Deáky Filep Sámuel	6
Buczi Emil	114	Decsi-codex	17
Budai Ézsaiás	319, 455, 460	Deislé	170
Byron	160	Déryné	2
»Cantionale Catholicum«	14	Destouches	169, 392
Caprera	68	Divani szultán	190
Cassiodorus	54	Dobó Jakab Ferencz 171; — 171, 419, 420; — Krisztina	405
Cato-fordítás	59	Dóci Ilona 20; — Susánna 19, 25	
Catullus	173, 174	Donneau de Vizé	169
Cau Mimi, De —	2	Döbrentei Gábor	378, 381
Cháky Borbála	405, 406; 415	Dryden, John	169, 391
Chiali	191	Du Bellay	187
Chodowiecki	166	Ducatus	178
Cibber, Colley	169, 391	Dugonics András	465
Constantzi érsek jövődölései	113	Dunkel Tódor	3
		Echós énekek	185, 186, 410, 411
		Eckhardt Sándor	192, 450
		Eckstein Ferencz	465
		Edriszi arab geográfus	32, 33

	Lap		Lap
Eggenberger József	109, 115, 314, 316, 466	Gleich	394, 395
Egri színész	2	Goedeke	161
Eitner Róbert	430	Goethe	159, 160
Elek Oszkár	125	Góg és Magóg 28—59: — a legenda magyar része	49—59
Életrépek	326	Gosztonyi Antal pozsonyi kamarai tisztviselő	75; — Viktória 2
Endrődi Sándor	377, 379, 380	Gottschedné	170, 393
Engel János Kristián	465, 466	Gönczi Gy. Énekeskönyve	16
Eobanus Hessus	173	Görbe Ferdinánd	2
Erdélyi János	321, 326, 332, 335, 341—348; — Pál 15, 411	Görgey Judit	66, 72, 73, 74, 92
Erdődy Kristóf gróf	72, 77	Görög Tamás, Kassai	96
Erdős színész	2	Gragger Róbert	170, 404
Erdősi János	114	Greff vagy Bakfark Bálint	443
Ethographia Mundi	385, 386	Grimmelshausen	385
Eticus Cosmographiája	37, 38, 40	Griseldis históriája németül	317
Eucherius Lugdunensis	46	Gryphius »Horribilicribrifax«-a	163
Fabricius poétikája	172	Gulyás József	454
Fáy Kálmán	329	Gyraldus Lilius G.	177
Feger Teobald	318	Gvadányi József gr. 402—4; — »Egy falusi nótárius budai uta- zása«	161—170, 391—404
Fehér János	2	Gyarmati Sámuel	112, 114, 115
Fekete Soma	2	Gyöngyösi István 60—64; — leve- lei 65—98; — »Csalárd Cu- pido«-ja 465; — »Kemény Já- nos«-a 75, 76; — Palinodiá«-ja 465; — Thököly-eposa	320, 464, 465
Felekyné	2	Gyöngyösi László	65, 67
Felnémeti Névtelen »Cantio«-ja	168	Győri Béla	353
Ferenczi Zoltán	3, 377—381	Gyulai Pál	151, 152
Ferentzy János	461, 467	Haaz János	455
Firdusi »Sahnahme«-ja	33	Hajnóczy Iván	120
Fischart	385	Hajóssi Johanna	466
Fitos Sándor	2, 6	Haller Hármas Istóriája	35, 36
Forrástanulmányok	158—170, 171— 192, 385—450	Harmos Sándor dr.	13, 157, 494
Fóti József Lajos	50	Harsányi Imre 21; — István	122, 376, 452, 490.
Földi János	11	Hartyáni Imre	21
Frey	385	Hauszmann	188
Fulgosius	428, 429	Hauteroches	169
Fulgoso	415, 422	Haydn	11
Gaal György »Furkátsi Tamás« 395; — József	161	Heckel István	318
Gajári Lajos	409	Hegedüs László	332, 336
Garai János	327		
Gaspary	187		
Gesseus	184		
Gilgenheimb bárónő	99, 103		
Gillány Illés	68		

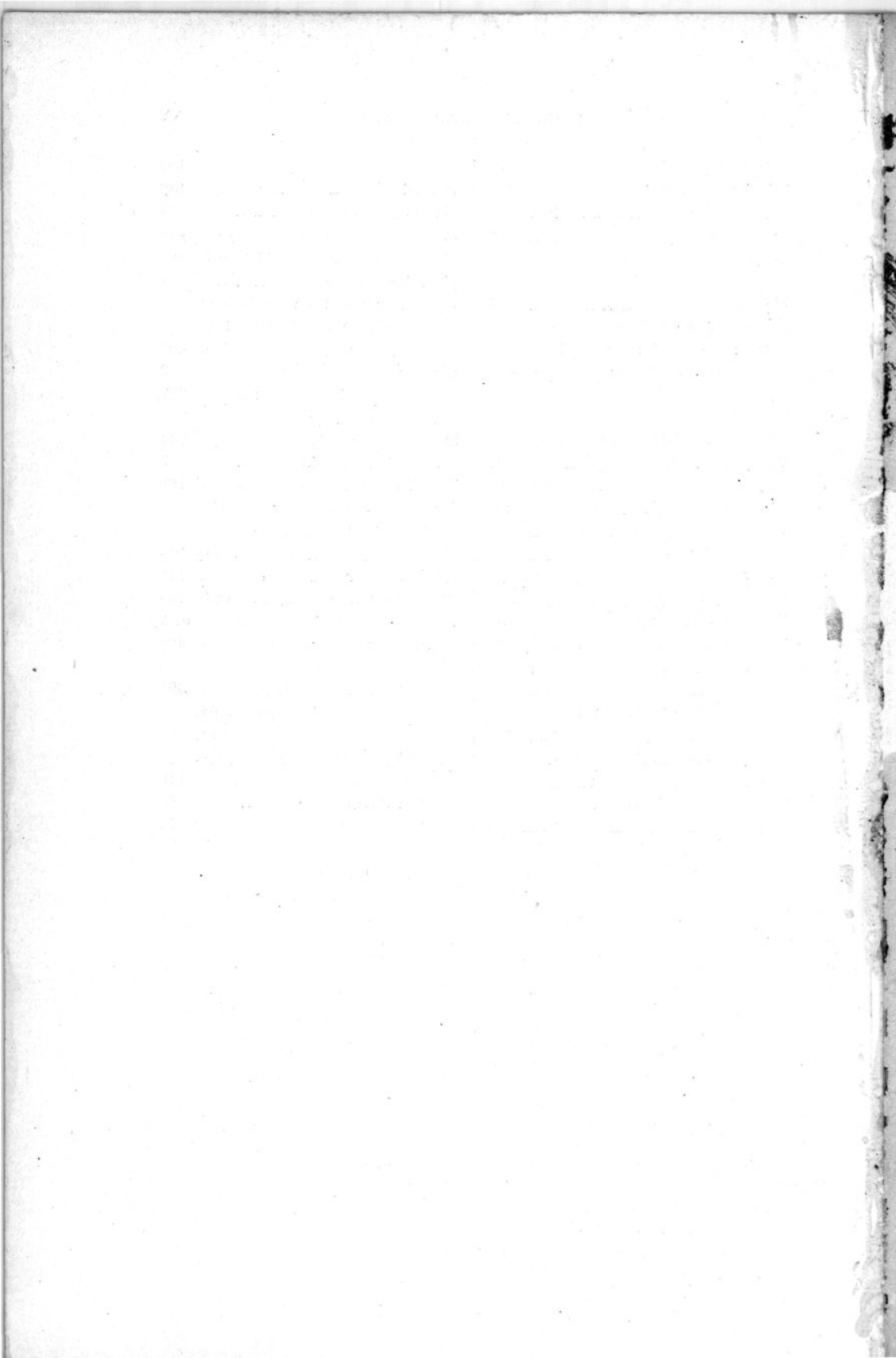
	Lap		Lap
Heinrich Gusztáv	451; — József 458	Justinus	53, 54, 56
Heltai Magyar Krónikája	320	Juvenalis	163
Herodotos	51, 52, 53	Kállay Pál	68, 82
Hess András	318	Kálnoki Izidor	381
Heufeld Ferencz bécsi író	402	Kassai Péter	14, 16
Hevesi Sándor	152	Kátai Mihály	62
Historia de proeliis	35, 36, 42	Katona József István	319; —
Hobbes	162	Bánk-Bán-ja	129—157; — a
Holberg »Den Ellefte Juni«	179, 391	Bánk bán első kidolgozása	193—314; — Lajos
Homeros	151	426	
Honderú	326	Kaym Orbán	318
Horányi Elek	466	Kazinczy Ferencz	10, 11, 315; —
Horvát Andor	108; — Cyrill 377;	Gábor	321, 327, 367
— Czirill 352; — Ferencz		Kecskeméti, Andrásy Péter udv.	
110; — József 104, 108, 110,		papja	83, 91
111; — Horváth István »Min-		Kemecsey László	68
dennapi«-ja 103—116, 314—		Kemény Lajos	118, 121; — Zsig-
320; 455—467; — János har-		mond	6, 380
minczados	78	Kerekes Menyhért	68, 85
Hosen-Teuffel (1629)	163	Keszthelyi Ferencz	2
Huszt vára	21	Kiáltóssi (Schreier) Ádám	113, 114, 314
Husztai András: Ó és Ujj Dácia	453, 454	Kirchhoff	385
Iffland	160	Kisfaludy Károly	161; — Sándor
Igazság bujdosása	453	11; — Himfy szerelmei«	11
»Igen hasznos és drága nemes		Kisviczay Péter	59
receptum« német eredetije	385—390	Klasszikus vonatkozások a magyar	
Ingegneri: »Danza di Venere«	186, 411	lírában	60—64
Ilosvai Nagy Sándor históriája	35	Kochanowski	415
Institutoris Gábor	456	Koháry István	74
»Irodalom« szó története	195	Kohn Sámuel	491—494
Isidorus: »Exordia Scythia«-ja	55	Kollonics	71
Jankovics Miklós	315, 316, 317, 319,	Komjáthi: Szent Pál levelei	320
456, 457, 464, 465		Kont Ignác	123
János papcsászár legendája	43, 44, 45	Kotzebue	160
Janus Pannonius	427	Kovács Dezső dr.	64
Jeszenszky Mihály	68	Kovács István Imakönyve	494
Joachimus, Elias Corvinus	178	Kovács Sebestyén Endre	370
Joannis Secundus	173, 174, 184, 185,	Kovátsics Márton	466
186, 417		Körmendi Lini színésznő	2
Jordán Sándor szatmári főrabbi	494	Kristóf György	381
Josephus Flavius	46, 49, 53	Krusith Ilona	406, 407, 424
Jósika Miklós b. Emlékíratái	325, 364	Krúdy Gyula	381
Julius Valerius, Nagy Sándor-		Kulcsár István	316, 455, 466
monda feldolgozása	35	Kuun Géza gróf	381

	Lap		Lap
Lafontaine	160	Mátyási József	455
Lambert li Tors et Alexandre de Bernai : Roman d'Alexandre ...	41	Melanchton levelei	456
Lang János kassai aljegyző	118	Melesville és Roger de Beauvoire »Saint Georges lovag vagy a Mulat« cz. színjátéka	2
Lapsánszky János	85	Mendicansról írt vers	121
Lauremburg	163	Mészáros Anikó 2 ; — Mátyás 107, 464, 467	
Lechner Lénárt	188, 430	Methodius	37
Légrádi Imre	107, 108	Micatius Miklós	98
Leleszi János levelei	495	Micyllus	172
Lengyel Menyhért	381	Mikó Imre gróf	17, 372
Leslie	68	Mindszenti Ferencz 14, 17, 18 ; — Máté	14, 19
Lessenyei Nagy Ferencz	89	Molière 159 ; — »Monsieur de Pourceaugnac«-ja	169, 170, 391
Lessing G. E.	11, 160	Molnár Albert, Szenczi 495 ; — Ferencz 381 ; »Magyar Kátó«-ja 59 ; — József	457
Lévai Irén (Csizy Jánosné) 478 ; Miklós	478	Mommsen Tivadar	55
Lewes György	9*	Montaigne	429
Lindener	385	Montanus, Martinus	385
Lira klasszikus vonatkozásai ..	60—64	Montecuccoli	68
Lisznyai Kálmán	8	Montesquieu »Lettres persanes« 161, 396	
Logau epigrammái	163	Morgai Kata	406
Losonczy Anna	405	Móricz Lőrinczné	22
Lotichius Petrus	172, 173, 184	Morócza Antónia	2
Luszinszky Sámuel	80	Moscherosch 385 ; — »Philander«-e 164	
Luther Márton	456	Munkácsi János	2
Macaulay	162	Müer József zágrábi polgár és könyvtáros	317
Mágócsi (Magóci) András	121	Nagy Ferencz 2 ; Ignác 396 ; — — Iván 65 ; — Pál gömöri esperes 327 ; — Tini színésznő 2	
Májér József	108, 109, 465, 466	Nagybánczai (Nagy Banczai) Má- tyás	19
Majláth Miklós, kir. jogügyigaz- gató	69, 76, 80	Négyesy László	403
Majomi József	350	Nagy Sándor-monda 29, 30 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 43—59	
Makay Dániel	321, 326, 327, 328	Némethy Géza 414 ; — György »Visszaemlékezések« cz. műve 1, 2, 5	
Maklár Pap Lajos 321, 339, 340, 341, 346, 347, 348, 355		Nemzeti Színház	1
Manlius János	318	Nimptsch Leocadia	99—103
Marco Polo	44	Nithart von Riuwenthal	169
Marczali Henrik	55		
Máriássy Mór	468		
Marini	160		
Markalf historiája	169, 317		
Márki Sándor	494		
Markovics János 108, 111, 116, 315, 319, 455 ; — Mátyás, 108, 458, 467			
Márton János kanonok	461		
Marullus	179, 181, 411, 417—423		
Matthisson	11		

	Lap		Lap
Omri	190	Poliziano	411
Ongaro Antonio	186	Pompeius Trogus	53, 54
Orbán Ferencz 322, 323, 350, 352, 354, 356, 360, 362, 363, 366, 367, 368, 370, 371, 374, 375, 376, 469, 476, 477, 484, 485, 486, 487		Pongrácz György váci püspök és esztergomi nagyprépost 71, 80 ; — Mihályné, később Andrassy Miklósné, Kerekes Erzsébet 68, 73	
Orczy Lőrincz	168	Potyondi Rafáel	105, 455, 461
Ordinarius... eccl. Agriensis (1514)	317	Pray György	319, 456
Ormpruszt Kristóf	426	Prehauser	394
Orosius	54	Prischvitz Mihály	318
Ostern Salamon	29	Propertius	173, 174, 412—417
Otrokosi Fóris Ferencz	451—454	Pseudo-Callisthenes	34, 35, 37
Ovidius a magyar irodalomban 14, 15, 185, 412—417, 427		Quevedo	163, 164
Owenus	163	Rácz Lajos	321
Ötvös Lőrincz	121	Radácsi György	323
Paep János	318	Ragályi Ferdinánd 337, 338, 340, 347, 354, Miksa	352
Paitner Mihály	108	Rajnis József	8, 9, 168
Pálffy Pál palatinus	78	Rákóczy Györgyné, özv.	71
Páلكövi (Palkovics)	331	Rakovetz András	458
Pantagruel	386	Regino	58
Pápai Páriz Ferencz	495	Regnart Jakab 188, 189, 429, 430, 431	
Paschasius	185, 419	Révai Miklós 105, 106, 107, 108, 111, 112, 115, 315, 319, 320, 455, 456, 460, 462, 464, 465, 466, 467	
Pauler Tivadar	332	Rexa Dezső	7
Paulus Diaconus	54, 58	Rhabanus Maurus	46, 54
Péchi Simon	493, 494	Richardson	396
Peer-codex	317	Richter József »Briefe eines Eipel- dauers«	394, 395 396, 402—4
Péchy Gyula	6	Riedl Frigyes	422
Péczeli Király Imre	22	Rimai János 61, 62, 64, 171, 173, 185, 405	
Persius	163	Ronsard	187, 450
Péter András székely népköltő ...	494	Rühl, Franz	54, 55
Péterfy Jenő Bánk Bánról	152	Rüm György	318
Pethő József kir. tanácsos	104, 105	Sabinus Georgius	172, 176, 186
Petit de la Croix	44	Sachs, Hans	385
Petőfi 131 ; — székesfehérvári sze- replése 1—7 ; »Salgó«-ja	8, 9	Sannazar	185
Petrarca	159, 174, 187	Scaliger poétikája	172, 174
Petrasovics András	456, 458, 459	Schaller Jakab	317, 318
Peutingeria Tabula Itineraria ...	107	Schedius Lajos	112, 457, 465, 466
Pichler Karolina	6		
Pintér Jenő	377, 378, 379		
Piramus és Thisbe históriája	451		
Pisan, Christian de — »Livre du chemin de longue estude«	43		
Plátó	8, 9, 151		

	Lap		Lap
Scherer Vilmos	161	Szenczi Molnár Albert	495
Schmidt Erik	163	Szening János	465
Schreier (Kiáltossi) Ádám 113, 114, 314		Szentiványi Miklós	331, 332
Schumann	385	Szentmiklósý Clementine	329
Schwartner Márton	315	Szentpétery Sámuel 321—375,	
Scolari, Domenico	42	468—490	
Scott Walter	160	Szepesi Pál	68
Semsey Pál	71	Szigetvári Iván	59
Sepsi Laczkó Máté	17	Szigligeti Eduárd	3
Sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum	14	Szilády Áron	20, 494
Sepsy Károly vándorszínész tár-		Szilágyi és Hajmási története 14, 19, 20	
sasága	1	Szily Kálmán	193, 194
Sevillai Izidor	47	Szinnyei Ferencz	395
Shakespeare 159; — Hamletje ...	149	Szkarósy Gusztáv	320, 482
Simonyi Zsigmond	377, 378	Szombatos Kódexek	491—494
Simonfi János	495	Szombathy János	452
Slavik Mátyás	460	Szuhay Mátyás	68
Sommer János	386	I. Szulejmán	190
Somogyi Antal főbíró	105	Szuper Károly színészeti naplója 1, 2	
Soós Lajos	350	Tábori Róbert	381
Sophokles »Elektra«-ja 149, 151, 152		Takáts Sándor	171
Spankau kassai főkapitány	72	Tar Benedek	121
Stigelius	173	Tarczý Lajos	332
Stranitzky	394	Tasso »Aminta«-ja	411
Strassoldo	68, 71	Tebaldeo	187
Strázsai János	467	Teleki József gróf	330
Sylvester János	114	Telepi színész	2
Szabó Dávid, Baróti 114; — Gá-		Terhes Sámuel	330, 351
borné 333; — József 2; —		Teutsch Vilmos	432
Mária, Vámospercsi	18	Thaly Kálmán	17, 65
Szádeczky Lajos	381	Thököly Imre	67, 68
Szakkári János	80	»Thököly-gyűjtemény« a sáros-	
Szalay László	332	pataki ref. koll. könyvtárban 121	
Szamota István	381	Thuróczi krónikája	40
Szántó István	494, 495	Thury Zsigmond	491—494
Szápári János gróf	455	Thury József	381
Szeberényi Lajos	4	Tibullus	174
Széchy Károly	169, 377, 404	Till Eulenspiegel	169
Szécsi Mária	65, 66	Toldy Ferencz	12, 327, 385, 495
Szegedi Gergely »Énekeskönyve«		Tolnai Vilmos	59
(1569), 14, 17, 18, 20, 21		Tompa Mihály életéhez adatok	
Szegszárdi (Sexárdi) János	110	320—376, 468—490	
Székely István krónikája 320; —		Török költészet	190—192, 439
János	352	Török Béni hősszínész 2; —	
Szemere Bertalan 495; — Miklós		István, Kolosi	121
321, 327; — Pál	495		

	Lap		Lap
Tömösvári Sámuel	453	Vilanella	188
Trostler József	103, 390	Vincent de Beauvais	34
Turini	188	»Vir monachus in mense may« ..	438
Tünger	385	Virág Benedek	113, 464, 467
Urckram	385	Vitéz Keszi József	2
Úrményi Anna 319; — Bernhárd		Vitkovits János 108; — Mihály	
105; — Fáni 105; — Imre		103, 107, 315, 458, 460, 461,	
105; — József 105; — Vincze	107.	464, 467	
Vajda János	380	Vizvári	3
Valkai András, »Prister Johannis«-a	45	Vörösmarty Mihály	327
Vámbery Ármin	32	Wargha János	332
Vanbrugh, John	169, 391	Wenzel Gottfried Imanuel	107
Várady János	363	Wernher der Gartnaere	169
Varnhagen von Ense	99	Wesselényi Miklós báró levelei	
Varsolczi M. János	15	Nimptsch Leocadia asszony-	
Vasady-codex	14—27	hoz	99—103
Venczel Gusztáv	332	Winkler-codex	121
Verancsics Antal	320	Wodianer János	193, 194
Veress Endre	381, 494, 495	Wolkra Ottó gróf	9, 2
Vergilius 424, 427; — a magyar		Wujek Jakab	494, 495
irodalomban	14, 15	Zorilla, Francisco de Rojas	391
Verseghy Ferencz 106, 107, 395,		Zichy István 83, 86; — Klára 68,	
455, 456		73, 83	
Verseskönyvek, Régi magyar —. 14—27		Zrinyi Miklós 12, 60—64; idylljei	
Vezelius (Beza Tódor)	174	422; — Zrinyiász	149
Világosvári Miklósi János [Ál-		Zólyomi Dávid	60, 62
név]	107, 108	Zontog Gáspár	74

PETŐFI ELSŐ SZEKESFEJÉRVÁRI FELLÉPTÉHEZ.

— 1842. nov. 10. —

Petőfi életének azon szakaszai, melyekben ő és a magyar színpad közvetlen vonatkozásban vannak egymáshoz, leginkább bizonytalanok. A mi természetes is. A költő csodapályájának kezdetén nyomtalanul szerepelt a deszkákon, a melyek neki »elzárt mennyország«. Személye akkor még csak a látnok tehetséggel bíró jó barátok előtt jelentős. Színészi tehetsége alig jelentkezik. A *Nemzeti Színház*-nál szolgálai minőségben lévén, — legfeljebb a ma rendezetlenül, kétségbeejtő gondozatlanságban heverő levéltár¹ őrizhet róla némi adatot, a mi az administratio iratnyalábjában lappang. Az első színpadi működése idején, midőn Sepsy Károly kis vándorszínészárságának tagja, — a második idején, midőn Csehfalvy Antal truppjában mimel, olyan jelentéktelen társulatnak jelentéktelen tagja, a melyről akkori lapjaink »Közli József«-ei nem emlékeztek. Ő maga ki nem elégitő adatokat mond e színészkedéséről itt-ott leveleiben s útazásairól szóló írásaiban s egy versében.

Valamivel élénkebb volt az a színészkedése, a mely Szabó József kiváló színtársulatának körében történt, melynek akkor legjelesebb vándor-színészeink egynehánya volt tagja. Erről az időszakról már többet tudunk, de azt teljes egészében megrajzolni ma sem vagyunk képesek ugyan, de a társulat belső életéről fennmaradt napló² és emlékezés³ valamelyes vázlatos képet mégis nyújt az ő színészkedéséről.

Az ezután következő színész-időszak különösen szórványos fellépésekből áll, a mikről két fennmaradt színlap beszél, vagy mikről nem szól sem színlap, sem feljegyzés, csupán általánosságban ő maga egy-egy levelében emlékezik.

Az »elhagyott kis vándor-színészfiu, kire se Isten, se ember nem nézett, nem ügyelt« színészi pályájának egész sorát tehát

¹ V. össze tanulmányomat, mely a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* II. évf. 2—3 számában jelent meg »A budapesti Nemzeti Színház könyv- és levéltára«. (Külön lenyomatban is Budapest 1908. 4°. 7. 1.)

² *Szuper Károly Színészeti Naplója 1830—1850.* Sajtó alá rendezte Váli Béla. Bp. 1889. 8°. 69 l.

³ *Némelhy György: Visszaemlékezések.* Pesti Napló 1882. 245—246 sz.

nem ismerjük. A mit tudunk belőle — ezer felől összeszedett apróság, — s valóban ilyen apróságokat oly nagy becsben kell tartanunk, mint fényes életútjának nagy momentumait. Éppen azért szükségesnek látjuk azt a néhány apró adatot, a mivel színészkedésének történetét valamelyest kibővíthetjük, közreadni.

Ez adatok székesfejérvári első fellépésére (1842. nov. 10.) s a Szabó József társulatával való pályázásának (az előbbi naptól 1843. márc. 15. után, de apr. 1. előtt) letelejére vonatkoznak.

Közismert dolog, hogy Petőfi 1842 november 9-én Páparól Székesfejérvárra jött, hogy Szabó József színtársulatának tagja legyen. A társulat tagjai voltak: Vitéz Keszi József, egykor a tragikus végű pozsonyi társulat vezértagja, meg a felesége, Gosztonyi Viktória; Szuper Károly jellemkómikus, és a felesége Morócza Antónia; De Cau Mimi, a híres szépség, Gosztonyi Viktóriának egyszer diadalmas, másszor legyőzött vetélytársnője a primadonna-harczokban. Munkácsi János és felesége Mészáros Anikó, Nagy Tini és Körmendi Lina; Török Béni a hősszínész, Almási Pista a rendező és sokoldalú actor, Fekete Soma, a társulati belharczokban Petőfi kitartó fegyverbarátja, később pesti szerkesztő, Némethy György énekes, Petőfi szobai — sőt ágyi lakótársa, később a budapesti Nemzeti Színház pénztárosa. Fitos Sándor tánczmester és színész, Görbe Ferdinánd, Keszthelyi Ferencz, Fehér János. Az igazgató nyers, durva ember, a kinek a felesége — »kitünően nevelt bárókisasszony« — nem volt *színésznő*.

Ennek a színtársulatnak lesz tagjává Petrovics Sándor, a kit a színlapon Borostyán-nak írnak s a kit majdan Petőfinek fognak hívni.

A társulat első előadása Székesfejérvárt október 16-án volt, ekkor teljesen új, fényes ruhatárral Melesville és Roger de Beauvoire »*Saint Georges lovag vagy a' Mulát*« című 3 felvonásos színjátéka került színre Csepregi Lajos fordításában.¹

A művelődés- és irodalomtörténetre legjelentősebb volt a november 10-i (péntekre esett) előadás. E napra *A Párisi Napoló* volt kitűzve s ebben lépett fel Petőfi először, mint a társulat tagja.

¹ A darab sugókönyve a székesfejérvári városi színház könyvtárában fennmaradt. Szabó könyvtárát ugyanis Bogyó és Mándoki aradi színigazgatók vették meg, a kiktől a székesfehérvári színházi vállalat, utóbb pedig maga a város birtokába került. A könyvtárt most rendezem s így találtam meg e színésztörténeti fontossággal bíró könyvtárt.

A »*Saint Georges lovag*« sugókönyve nyomtatvány (Erdélyi magyar nemzeti színházi zsebkönyv 1842. évre [kiadták Nagy Ferencz és Farkas Lajos] 12 r. 7—137 l. Kolozsvár 1841) leltári száma 435. Fennmaradt szerepei: Déryné, Felekyné, Telepi, Egri, Erdősnek, Almásinak voltak kiosztva.

A darab sugópéldánya fennmaradt (lelt. szám: 404) s cím-lapjának szövege szóról-szóra a következő:

A PÁRISI NAPLOPÓ

Vig Játék 3 felvonásban — Bayard és Vanderbusch
munkája Dunkel Tódor után fordította

Szigligeti Eduárd¹

1837.

Szabó József tulajdona,

A vígjáték, ha ezen a címen nem is, de közismert a magyar közönség előtt. Kedves, bár felette egyszerű cselekménye feltűnt néhai való kitűnő drámaíróknak, Csiky Gergelynek s abból írta a *Suhancz* című operettet (1888).

A sugókönyv szereposztásában és a fennmaradt szerepeken — sajnos — nem maradt nyoma a Petőfi-időnek. Sokkal későbbi kiosztás valamennyi: Bizot szerepe például már Vizvári kezében volt.

Szuper naplójában² tévesen azt írja, hogy Petőfi »egy inas szerepében, a ki Bizot-t kineveti, midőn a naplopó a földre ejti« lépett fel. Ebből a megbizhatatlan feljegyzésből később az a tévedés állott elő, hogy Petőfi a címszerepet — Józsi — játszotta,³ a ki egy helyen⁴ tényleg kineveti Bizot-t.

Szuper tévedése abból állt elő, hogy ő úgy látszik naplóját nem mint naplókat, a történetek idején, de mint visszaemlékezéseket írta; Ferenczy tévedése pedig igen könnyen érthető, a ki a nála megszokott pontossággal átolvasván a darabot, Bizot kinevetését csak a jegyzetben olvasható helyen találta, de akkor nem a 2-ik inas, de Józsi »nevet«.

Misem bizonyosabb, mint az, hogy Petőfi nem Józsi szerepét, de az inas — még hozzá az inasok közül a 2-ikét játszotta.

¹ Ferenczy Zoltán érdemes *Petőfi Életrajza*-ban úgy sejtí, hogy a Nagy Ignác-féle, a Színműtár IV. köt. 2 (helyesen 3-ik, illetőleg XLVI. sor) s7. alatt megjelent fordítás szerint adták.

Az előadásán szerepelt eme sugópéldány végén látható bejegyzés szerint 1838-ban másolták. A bejegyzés szövege szerint:

Irta Fekete János
bevégezte Keszij Józseff úr
1838. Martius 6-ik napján.

Fekete János épp úgy, mint e Keszi József Szabó társulatának tagjai voltak.

² Lásd 17. lapon.

³ Ferenczy idézett művében I. köt. 270—271 l.

⁴ I. felv. 3. jel.

Ezt igazolja, hogy Józsi szerepe ú. n. nadrágszerep volt (Szabónál Kesziné, vagy De Cau Mimi játszotta) s bizonyos, hogy a kezdő színész első felléptére nem kaphatta egy közkedvelt darabnak olyan czímszerepét, mely rendes körülmények szerint a primadonna játéka révén — telt házat csinált. Aztán pedig ezt igazolja Szeberényi Lajoshoz írt levele,¹ melyben szóról szóra azt mondja: »színész vagyok s noha igen parányi lény a színpadon, de...« stb. — a mit szintén nem írhat vala, ha Józsi szerepét ő játssza.

De főbizonyítéka a 2-ik inas szerepe. Ez egyetlen jelenetben egy mondat, de a világ művelődéstörténetében s különösen a magyar irodalom- és színészettörténetben nagyjelentőségű és méltó arra, hogy egész terjedelmében ismertessem.

Morin tábornok fia, Emil elcsavarta Meunier asszony Eliz leányának a szép fejét, s az ígért házasság elől el akar lépni. Eliz öccse, Józsi, a kis nyomdászinas (a párisi naplopó), az ügyet rendezni óhajtván, felkeresi Morin tábornokot lakásán; a szurtos kis szedőinas szépen kiöltözik, de a szolganép még sem engedi be a tábornok fényes szobájába. Csak másnap, midőn erőszakkal tolakodik be, jut a tábornok elé. A III. felvonás 5-ik jelenete az, a melyikben szemközt állanak egymással a generális és a nyomdászinas.

A színpadon vannak: Józsi, Hillaire (a tábornok komornyikja), Morin tábornok és a két inas — ezek közül a másodikat játssza Petőfi.

JÓZSEF: Be kell mennem. (*Komolyszerű kaputban és kalapban.*)

1-SŐ INAS: Itt van ez a tegnapi ember ismét.

HILLAIRE (*A csokoládét az asztalra teszi.*): Vessétek ki!

2-IK INAS (*Józsefet visszatartja.*): De, mikor mondom neki, nem szabad bejönni.

1-SŐ INAS (*Ő is megragadja.*): Hallja-e, vagy nem?

JÓZSEF (*Kitépi magát.*): És én mondom, — én bekarok. Szájtatók — naplopók — szolganép!

HILLAIRE: Küldjetek ór után. (*Józsefre mutat.*) Elhordja-e kend magát?

JÓZSEF: Ah, úgy volt-e gondolva; — te azt hiszed félek tőled. (*Hillaire meg akarja fogni, ő gáncsot vet neki.*) El a lábbal, valaki le akar ülni. (*Hillaire ülve rogyik [így!]*) Sok gyönyörűséges cseléd.

2-IK INAS (*Felkaczag.*): Ha—ha—ha!

HILLAIRE (*A földön ülve marad.*): Még ti is nevettek! Várjatok, ezt a tábornok is tudja meg!

1-SŐ INAS: Most már elég. Ki! Ki!

¹ Összes művek VI. köt. 111 lap. A levél kelt. Kecskemét mart. 5-n 1843.

JÓZSEF: Itt valaki áhítozik még egy dacapora. Jöjj, szolgálatra termett lény.

TÁBORNOK (*Megjelenik az ajtóban.*): Micsoda lárma ez?

HILLAIRE: (*Feláll*) Itt van a tegnapi estvéli ember ismét, tábornok úr.

JÓZSEF: Tábornok! (*Leveszi kalapját.*) Oh!...

TÁBORNOK: Hogy merészelsz itt zajt ütni házamban, ifjú?

JÓZSEF (*Reszkető hangon.*): Bocsánatot kérek, tábornok úr. De ha az ember az igazságot kérni jó, nem engedi magát úgy tréfából kilöketni az ajtón.

HILLAIRE: Mi csak azt mondtuk néki —

TÁBORNOK: Csitt! (*Józsefhez.*) Igazságot, kiért, kitől?

JÓZSEF: Morin Emil úrtól.

HILLAIRE: Im hallja maga, tábornok úr

JÓZSEF (*Ugyanazon hanggal, mint a tábornok.*): Csitt, mondá a tábornok úr. (*A tábornokhoz.*) Az ön fiától.

TÁBORNOK: Már kíváncsivá teszen. (*Az inasokhoz.*) Hagyjatok magunkra.

HILLAIRE: De a csokoládé —

TÁBORNOK: Jól van, jól — hiszen itt van —

JÓZSEF (*Félre.*): Nem tudom, de bátorságom különösen lábon áll.

(*Inasok el.*)

Ime, ez volt Petőfi első jelenése a székesfejérvári színpadon. Sőt bizonyos értelemben — ez volt Petőfi első szerepe.

Úgy látszik a költő ezt óhajtá első szerepének tekinteni, Valójában nem volt az, hisz elébbi színészkedése alatt is játszott, sőt tudjuk, hogy első fellépte alkalmával a *Peleskei Notárius*-ban játszott — három szerepet, sőt hihető, hogy sokat játszott eleddig is, mert oly társulat, melynek csak hat tagja van, egy tagját sem pihentetheti soha — s játszatja egyre. Petőfi mint két kapitulációs színész jövéen ez elsőrangú társulathoz, bizonynyal csak azért tekinté ezt első szerepének, mert ama társulatokat komolyaknak nem tartá s innen óhajtá színészi pályafutását számítani.

»Első szerepem« című költeménye is ezt mutatja, de igazolja ezt ő maga is, midőn Bajzához — »Kecskemét Mart. 14. 1843« kelettel írt levelében,¹ melyhez az Athenaeumban való közlés végett csatolá e költeményt — ezt írja:

»Nem tudom, mit ér az »első szerepem« című; de örülnék, ha méltó volna a megjelenésre, mert első fölléptemre emlékeztet. Egyébiránt Tekintetes Úr ítéletére bízom.«

Némethy György fentebb említett *Visszaemlékezései* szerint azonban Petőfi nem *A Párisi Naplopó*-ban lépett először a székesfejérvári színpadra, hanem a *Bársonyeczpö*-ben.

¹ Összes Művek VI. köt. 97 lap.

A darab tényleg Szabó társulatának műsorán szerepelt,¹ a fenmaradt sűgőkönyvben a szereposztás is fel van tüntetve.

A teljes cím:

BÁRSONY CZIPŐ

vagy

GREIFEN STEIN VÁRA

Lovagi néző játék 5 felvonásban

Pichler Karolina regéje után

ZULIMA

Előjátékkal szabadon kidolgozta

Birch—Pfeiffer Charlotta

fordította

Ts. Deáky Filep Sámuel Úr

Kolozsváron

Szabóék ily szereposztásban adták:

Zulima: Gróf Greifenstein — Tör[ök].

Gróf Feletri — Almási.

Zulima — [De Cau] Mimi.

Gotfried — Fitos.

Bársony Czipő: Leopold hg — Keszy.

Cancellár — Keszt[helyi.]

Gr. Önsheim — Bo....v. Bold....?

Gr. Burgau — [Fe]ket[e.]

Gr. Feletri — Al[mási.]

Ágnes — Mi[mi?] v. Mu[nkácsiné?]

Netta — Keszyné.

A gróf Önsheim neve mellett az író elfakulása miatt alig vehető ki, hogy e szerep kire volt osztva: Bo[rostyán] volt-e a színész, a ki játszotta, vagy Bold[og Lajos]? Lehet, hogy Borostyánt jelzi a két kiolvasható, míg az a két sejtethető betű, a mi ezt követi Boldogot, a kiről Szuper írja, hogy Pozsonyban tagja volt a társulatnak. Arról, hogy e színész mikor jött Szabóékhoz, a Napló nem szól s úgy lehet, hogy már Fejérvártt is tag volt.²

¹ Kézirat. 4°. É. n. Leltári száma 38. A székesfejérvári városi színház könyvtárában.

² *Boldog Lajos* később a budapesti Nemzeti Színház tagja lesz. Hogy mikor lesz azzá, az ez idő szerint ki nem deríthető. A Nemzeti Színház levéltára rendezetlen s hozzáférhetetlen s az igazgatóság csak 1853-tól bír kiadási könyvekkel. Ezekből kiderül, hogy Boldog Lajos 1854 márczius végével megszűnik a színház tagja lenni — s ez idő óta Pesten könyvkötő. 1854—55 években a színház könyvkötői munkáit szállítja. — *Péchy* Gyula úrnak, a N. Sz. titkárának szíves közlése.

A szereposztás tehát nem nyújt semmi támasztékot a költő fellépésére, így nem volt egyéb hátra, mint hogy átolvassuk a darabot s keressünk olyan instructiót benne, a mely valakinek nevetést parancsol, sőt olyant, hogy a nevető »szívéből« nevetessen. Nevetés a darabban háromszor fordul elő. A II. felvonás 1-ső színben gróf Feletri *nevetve* szól s ugyanott ugyancsak ő *álmok mosolygással* tesz megjegyzést s az V. felvonás változásának 3-ik jelenetében az Ertz-Hertzeg »mosolyog«. E két szerepről pedig tudjuk, hogy nem Petőfink játszta, de nem is játszhatta.

Rá fogunk-e jönni Petőfi szerepeire most, a székesfejérvári városi színház becses könyvtárának rendezése közben, — ki tudná? De kétségtelen, hogy színtársulatának repertoireja ha nem is teljesen, de nyilvánvalóvá lesz s körülbelül sejteni fogjuk, hogy mely darabokban léphetett fel?

Nem képzelődünk, hogy elmondott adataink nagyot lendítettek volna Petőfi életrajz-kutatásának ügyén, de talán nem végeztünk hiábavalóságot, midőn ezt a néhány adatot megmen-tettük az elkallódástól; annál is inkább alkalmoszerű ez most, a midőn a *Fejérmegyei és Székesfejérvári Múzeum Egyesület* bensőségteljes ünnepély keretében emlékezett meg a költő első fejérvári fellépéséről annak hetvenedik évfordulása alkalmából.

REXA DEZSÓ.

PETŐFI—RAJNIS—PLATÓ.

Petőfi *Salgó*-jában, mikor Kompolti Dávid a szép martalékkal, Perennával fölért Salgó udvarába s a karjain alélva fekvő nőt egy kerevetre tette

— megállt előtte s elmerülve nézte
És lelkesedve így szólt: »Oh miért
Fejem nem oly nagy, mint az ég, hogy annyi
Szem volna rajt, a hány csillag van ott,
Hadd bámulnálak valamennyivel!« . . .

A valószínűség a mellett szól, hogy a költő a rabló lovag ajkára adott eme képszerű gondolatot olvasmányaiából merítette. De alakított is rajta, még pedig úgy, hogy a minden időben finoman szépek tartott költői kép a durva haramia lelkületéhez illeszkedjék s olyasmit ne lehessen róla mondani, mint a mit — a hagyomány szerint — Lisznyai Kálmán mondott egykor Petőfinek egy kirándulásuk alkalmával Petőfi költői egyéniségéről. — Az éghez hasonló nagyfejűség kívánása szertelenkedő beszédmódhoz szokott rabló szájából még természetesebbnek is mondható, mint ha az éghez kívánna hasonló lenni, a melynek fogalmával annyira ellenkező életet él s most is égbekiáltó gonoszság elkövetésében foglalatos.

A magyar irodalomban Rájnis Józsefnek, A magyar Helikonra vezérlő Kalauza 29. lapján (Pozsony, 1781.) találjuk először azt az epigrammot, a melyből Petőfi ezt meríthette. Ott ugyanis az »alagyas versek« közt XXI. alatt ez olvasható:

Egy Csillag-nevű ifjatskáról.

Tsillagom! oh bár ég volnék, mikor égbe tekétesz!
Onnét néznének téged ezer szemeim.

Rájnis nem mondja, hogy honnan vette, de kétségtelen bizonyos, hogy ama Plátónak tulajdonított s legtöbbször tőle származottnak is tekintett két epigramm egyikének fordítása, melyeket a commentatorok nagyobb része a bölcs által Aster (Csillag) nevű tanítványához irottnak szokott tartani. Eredeti szövege:

Εἰς Ἀστέρα τὸν μαθητὴν Πλάτωνος τοῦ φιλοσόφου.

*Ἀστέρας εἰσαθροεῖς ἀστὴρ ἐμός· εἶθε γενοίμην
οὐρανός, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω.*

Ezt az epigrammot Lewes is idézi A philosophia történetében, de nem mint férfihoz intézett költeményt s Bánóczi a magyar kiadásban (I. k. 407. l.) így fordítja:

Nézed a csillagokat. kedves; volnék csak az égbolt,
Hogy nézhetnék a szemek ezreivel!

Rájnis könyvének címét sem Petőfi könyveinek lajstromában, sem azok közt a könyvek közt nem találom, melyeket Ferenczy Zoltán szerint Petőfi egy s más helyen kölcsön kért s olvasott. Arra, hogy az epigrammot eredetiben olvasta volna, gondolni sem lehet. 1841—2-ben Pápán nyert bizonyítványa szerint is gyenge osztályzata volt a görögből, a mivel később sem foglalkozott. Lehet, hogy mégis Pápán forgatta Rájnis könyvét, melyre az iránta jó indulattal viseltetett Tarczy Lajos figyelmeztethette. Az talán csak a véletlennek tudható be, hogy Petőfi Úti jegyzeteiben Salgó vára meglátogatásáról szólva ezt írja: »Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán, tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó.« Vagy talán Salgó legfelső csúcsáról mérföldeken túl barangoló tekintete, addig megtett vándorútja elmaradt rögei közt újból észrevette ezt az el nem felejtett gyöngyszemet, helyet szánt neki a tervezett költői beszélyben s Úti jegyzeteiben erre célzó emlékeztetésül mondja Salgót a csillagok közel szomszédjának. Igen, nem, — talán!

Sz.

CSOKONAI LYRÁJA.

Kazinczy Ferencz arra buzdította az ifjú Csokonait, hogy »dallja a szív szelid érzékenységeit, szerelmet, barátságot, bort, természet szépségeit«.

Napjainkban a lyrai költemény tartalmát az érzelemben keressük és egyre megy, vajjon a költő érzelmi élményét kedvese utáni vágyódása, egy kedves táj szemlélete, a tavasz mulandósága vagy egy hű barát halála okozta-e. Nem osztályozzuk többé a lyrai verseket szerelmi-természeti-politikai lyrára. A költő művészi adománya az, hogy azokat az érzelmeket kelti fel bennünk, melyeket élményei benne támasztottak.

Bizonyos előre kitűzött tárgyról énekelni nem is képes a hivatott lyrikus. Csokonai írja a Lilla-dalok előszavában: »Sokszor, a mint néhány versemből észrevehetni, képződésem más tárgyról akar andalogni és csak akkor vette magát észre, mikor szívem titkos ütésinek ellene nem állhatván, már a versek közé a Lilla név bé is lopódott.« Különösen a *Déli Aggodalom*-ra illik a költő e beismerése.

Az irodalomtörténet egy másik hibába esett Csokonai lyrai műveinek méltatásakor. Darabokra tördelte Csokonai lelkének, e kincses bányának, a mélységből napfényre hozott, nagy dimenzióju drágaköveit. Főlöskégyül jelölt meg versei közt elégiákat és egyéb versfajokat. *A Reményhez*, *A Tihanyi Echohoz*, *A Magánosság*hoz intézett fohászok nem elégiák, hanem dalok, ódák, a miknek költőjük tartotta.

Az elégia sem nem versforma, sem nem lyrai műfaj. Költői irányt jelöl az *elégicus* szó. Elégicus minden oly mű, mely az elveszett ideált sóvárogja, egy letűnt, visszakívánt, de a valóságban vissza nem térő boldogságról emlékezik. Elégicus költemény *A Reményhez* és a *Tihanyi Echohoz*; *A Magánosság*hoz nem is elégicus.

Legalkalmasabb felosztási alap ma is a Csokonaié. Dalokra és ódákra osztjuk lyráját. Az érzelmeket véve szempontúl, elegendő volna ez a cím: lyrai költemények. Viszont a költészet eszközeit, a költői nyelv különböző hangnemét és az eltérő irodalmi hagyományt tekintve — a dalokban olasz, német költők és Anakreon, az ódában legkivált Horatius hatása érzik — a kettős elnevezés is megállhat.

Csokonai a Lilla-dalokat tartotta legtöbbre lyrai művei sorában. Ez az ítélete szintén megdönthetetlen. 1793—1799 közt keletkeztek; azontúl mindössze kettőt írt. Lillát, polgári nevén Vajda Juliannát, 1797 júniusában ismerte meg. A költői művek alkalmi háttere irodalomtörténeti szempontból fontos, művészi szempontból a sugalló érzelem és ez mély, költői az egész cycluson át. Irodalomtörténeti tekintetből meg jól esik tudnunk, hogy már 1793-tól fogva írta e szép vallomásokat. Így megdől a kortársainak az a hite, hogy *Himfy* után, versengésből írta a Lilla-dalokat. *Himfy Szerelmei* 1801 augusztus elején jelentek meg; Csokonai csupán *A Pillangóhoz* és a *Gróf Erdődynéhez cz.* dalt írta 1802-ben, Kisfaludy Sándor művének megjelenése után. Nyomtatásban Csokonai szegénysége és a censura akadékoskodása miatt csak 1805-ben jelentek meg a Lilla-dalok és a költő életében *A Pillangóhoz cz.* Haydntól megzenésített dalnak, *A Szemrehányás, A Reményhez* hangjegyei voltak meg csupán.

Himfyvel szemben a versforma terén tartotta saját verseit kiválóbaknak, még pedig azért, mert Kisfaludy Sándor mindazon egy versnemben írta Himfy Szerelmeit. Csokonai főleg a rímes trochaicus verset alkalmazta. Ezt Matthisson példájára és Földi tanai nyomán kedvelte meg. De épp így elleste a legváltozatosabb versformákat is.

E technikai műizlésével sem volt nagyra. A versformát nem a műzsa lelkének, még csak testének sem tartotta, hanem csupán »ruhája állásának«.

Az utókor méltán hódol Csokonai verselő készségének, de egyben itt is igazat ad neki abban, hogy az ügyes rímek még nem teszik költővé. Gondoljunk *Anakreoni* dalaira, melyeknek versformája, akárcsak a Himfy-stropha, nem tud sokáig gyönyörködtetni.

S itt viszonzhatná Kisfaludy Sándor az egyazon versforma vádját. Sőt mi hozzátehetjük, hogy Himfy Szerelmeiben az egyazon stropha használata inkább jogosult, hiszen egy epos is egyazon metrumban folyik és a Himfy Szerelmeinek epicus a kerete.

Csokonai Földinek és Kazinczynak, Anakreon fordítóinak ajánlotta *Anakreoni*-dalait. Foglalatjuk: Élünk vidáman, minél kevesebb gonddal, hisz úgyis meghalunk. A halál se szomorítson, az elköltözött élete emlékeztesse barátait a lét örömeire. (*A Hafiz Sirhalma.*) A XVIII. század kissé ledér szellemét tükröztették e dalok, az epicuri életfelfogást. Még *Lessing* is az anakreontikákkal arat tapsokat irodalmi fellépése éveiben. *Lessing* élete és pályája a véletlen játékból sok hasonlóságot mutat Csokonai életével és működésével és ha Csokonainak is legalább oly bőkezű maecenasok, virágzó színház és ugyanannyi életév jutnak osztályrészül: talán az egyezés nem véletlen és még feltűnőbb lehetett volna. A Csokonai szülővárosában, Debreczenben állított Csokonai-

szobron a szőlővenyige a XVIII. századbeli Európát is jellemzi, egy darab európai közösséget, a frivolitás áramlatát.

Költőnknek sárospataki jogakadémiai hallgató korában tett hegyaljai kirándulásai és a szorgalom nélkül való magyar élet is sodorták ez áramlaton, könnyű, virágos partok közt lebbedő sajkán. Csokonai frivolságában tehát a XVIII. század európai emberének s ebben a magyarénak is igazi és egész szellemét képviseli: ez az egyedüli érdemük Anakreon dalainak is, nem pedig versformájuk, mint Toldy Ferencz írta Handbuch-jában.

Ha a versforma szépsége a lyrai vers ruhája állása, a költői nyelv a teste, mely által a lelki élmény kifejezésre jut. Csokonai kortársai convencionalis nyelven írtak. Költőnk is átveszi az antik nyelvek tropusait és figuráit, az antik istenek nála pusztá elnevezésükkel érzelmeket és tulajdonságokat személyesítenek meg. Két ok menti költői nyelvének ezt az első fokát. Mintáinak hatása alatt állott és classicus műveltségű olvasóközönséghez szólott. S a mint hajdan Zrinyi tudatosan idegen szókkal volt kénytelen tarkázni eposát, úgy tett Csokonai legegyszerűbb dalaiban. A szükséges nyelvreform a nyelvújítás korában élt és ő nem volt a szélső purismus híve.

Ódáiban patheticus, dictioja bőbeszédű, de csak a maecenásokhoz írt ódáiban. Költészete legsikerültebb termékeiben az erős érzelem természetes kifejezését találja el, a népi és régies nyelvet, az új, meglepő epitheton ornansokat művészi hatással, az értelemmel adaequat szókinccsel értékesíti. Ő a naiv nyelvnek első lyrai művésze. A lyrai nyelvnek szüksége van mindenekelőtt a külvilágból vett hasonlatokra. Csokonai egész sorát bontja ki előttünk a szemléletes képeknek. A *Reményhez* cz. dal nyelve és metruma összhangban van a képpel és értelemmel egyaránt. Pompás képsor van előttünk és egyetlen, egyszerű, mély gondolat fűzi együvé. Éppoly mesterien bűvöli át a természeti jelenségeket érzelmekké. E két örök-lyrai adomány költői hatásának második nyitja.

Lyrájának lelke nyájas és ez az ő legnagyobb ereje. Nagyobb szerelmi költeményeiben, így az *Utolsó szerencsétlenségben* lelki megnyugvással zengi élete nagy csalódását. A bőven ömlő rythmikus szóáradat bánatát is magával sodorja. Lyrája valóban hasonló Cyprus boldog szigetéhez; virágokon tapod az ember mindenütt és még ott is, a hol irtózni kellene, a kőszirtokon, a meredek tengerpartokon, Gráciákat találunk s hízelkedő Amoroikat a kataraktákon. Mintha teljesen rá, sorsára, lyrikus pályájára illenék Heine kevésbbé ismert költeménye:

Wandere !

Wenn dich ein Weib verraten hat,
So liebe flink eine andre;
Noch besser wär' es, du liessest die Stadt —
Schnüre den Ranzen und wandre !

Du findest bald einen blauen See,
Umringt von Trauerweiden;
Hier weinst du aus dein kleines Weh
Und deine engen Leiden.

Wenn du den steilen Berg ersteigst
Wirst du beträchtlich ächzen;
Doch wenn du den felsigen Gipfel erreichst,
Hörst du die Adler krächzen.

Dort wirst du selbst ein Adler fast,
Du bist wie neugeboren,
Du fühlst dich frei, du fühlst: du hast
Dort unten nicht viel verloren.

Csokonai vándorolt. Kóborló hajlama, a magyar poéták ez ösztöne üzte. Lillát elsiratta a Balatonnak, a Bakonynak, a Vértesnek. A Somogyságban a kötelesség meredek ormán lelke saszárnycsapatát bontá ki. A lyrikus itt újjászületett benne. Független rousseau-i szegénységről s a természet szépségének cultusáról, egy eszményi világról szó ezentúl ábrándokat. *A Magánosság*hoz. Az 1802 június 11-iki nagy debreczeni tűzvész elhamvasztja ábrándjait is. Életereje is elhamvad. Egykor, huszonnégyéves korában mély bölcselmi és költői világfelfogással, sub specie aeternitatis tekintett végig életén az *Új Esztendei Gondolatok*-ban s a mulandóság méla gondolata, a halálsejtelem felhője már ekkor ott sátorozott homlokán. Földi boldogságért epedett dala. Mire harminczegyéves lett megírja az örökkévalóság jegyében második művét: *A lélek Halhatatlanságáról*. Ez a költeménye már kívül esik lyrai termékein. Lyrája e földhöz, e világi örömhöz és bánatokhoz ragaszkodik. Tanítókölteményében már a világi boldogságról lemondó Csokonai nyilatkozik meg. A halál utáni jövőért reménykedik . . .

Műveinek lelke tovább él. Több mint száz éve, hogy meghalt Csokonai — és még van jövője.

DR. HARMOS SÁNDOR.

RÉGI MAGYAR VERSESKÖNYVEK ISMERTETÉSE.

II.

A Vasady-codex.

A Csereyné-codexen kívül van még egy verseskönyv a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumban, melyet Vasady Gyula ajándékozott a Múzeumnak s hálából róla nevezték el. Nem oly régi, mint a Csereyné-codex, nem is egészen verseskönyv, eleje próza s nagyobb részét vallásos énekek foglalják el, melyek Szegedi Gergely Énekeskönyvéből (1569), Bornemisza »Énekek« (1582) cz. gyűjteményéből vagy a »Cantionale Catholicum«-ból ismeretesek. De azért érdekes és becses e gyűjtemény, mert vallásos énekei közt néhány olyan is akad, mely csak itt maradt fent s néhány világi ének is van benne. Talán legbecsesebb az egészben a Szilágyi és Hajmási históriájának variansa.

A codex írása a XVII. század különböző évtizedeire esik. A prózai részt: Ovidius-, Vergilius-fordítást és paraphrasist 1624 körüli időre tehetjük a 38a lapon levő bejegyzés (Kolozsvár 1624 decz. 13.) alapján; íróját nem ismerjük, a Catechismus másolója sem nevezi meg magát, de írása megegyezik az énekek egyik összeírójával. Az énekek másolói *Mindszenti Ferencz és Máté*, a kik sok helyen (70a, 77b, 81b, 88b (Máté) stb.) nevüket is a lemásolt ének után írták, sőt az egyik (Máté) a szerzőséghez is jogot formál, a 86b lapon azt írván a »Latod isten Biueinket« kezdetű himnus végére: »Finis p(er) me Matheum minczentium est ille cantoralis quis furtum fecerit etc.

A másolás különböző időből való: a 88b és 90b lapon 1613 és 1615 év áll minden szorosabb meghatározás nélkül, hogy a másolás idejére vonatkozik-e; az énekek egy részét a »Cantus catholici« megjelenés után (1651) való időre, tehát a XVII. század második felébe kell tennünk. A 68b lapon levő feljegyzést meg nem nevezett anyja haláláról (1677 okt. 7.) a codex későbbi birtokosa (Kassai Péter?) jegyezhetette be, még későbbi kéztől eredhetnek a 42b, 65b, 68a—b lapok üres helyeire írt latin citatumok; még későbbi birtokosok: Kassai Péter (ex Patria Boronnyai), Petrus Barannyai, ha ez nem egy személy az előbbivel, az írás leg-
alább arra mutat. Mielőtt a codex tartalmi ismertetésére térnénk

át, megemlíti, hogy rövid (10 soros) ismertetést *Erdélyi Pál* adott róla »*Énekeskönyveink a XVI. és XVII. században* Budapest, 1899.« cz. művében a 75. lapon.

A verses codex tartalma következő:

1a : Ovidij nafonis | METAMORPHOSEON | LIBER SECVNDVS. |
A 40. verssorral kezdődik a latin szöveg, alatta a köv. magyar fordítás : Igi Izollot vala az phaeton de az ű Attia feie keornieol Leteue az nagi hathato fenoeefseget es kezelb hiva Es meg eoleluen eotet, nem melto hogi ualaki tegedet meg tagadgion hogi en fiam uagi Es az te aniad az Climene igazan Izollot Es hogi inkab ne ketelkedguel keru ielt ualaminemeot te akars Es azt en te neked meg adom, legi bizonfaga ennek az en igeretemnek Te peniglen stix pokolbeli to, a . . . ¹⁾ az Iitenek Izoktak eskeni, az kit (szeme)inkel foha nem lathatunk || 1b—8b : Argumentum. Refsponfio Apollinis — — (15 sor s azután következik ismét a Metamorphoses szövegének folytatása a 47—201. verssor paraphrasissal és magyar prózai fordítással.

9a—12b : Argumentum (latinul).

13a—15a : ELEGIA V. I. DE ARTE amandi Liber secundus ad mortem psittaci : az egész elegia (1—62. verssor) latin szövege és magyar fordítása.

15a—16b : ELEGIA XV. DE ARTE amandi Liber primus. Az egész elegia latinul és magyar fordításban.

16b—21b : P. OVIDIÛ NASONIS METAMOR. LIBER SECVNDVS. 202—330. verssor latin szövege s magyar fordítása.

22a—25a : Argumentum.

25b—27b : Folytatása a Metam. szövegének 331—380. latin szöveg magyar fordítással.

28a—28b : Folytatás, csak latin szövege a 380—94. verssornak.

28b—29a : P. OVIDI NASONIS HEROIDVM EPISTOLAE. EPISTOLA SECUNDA. PHILLIS DEMOPHONTI. | Az 1—20. verssor latin szövege, latin paraphrasisa és magyar fordítása.

29b—33a : Az 1—80. verssor argumentuma.

33b—38a : A fentebbi heroida latin szövege, latin paraphrasisa és magyar fordítása 21—148. verssor. (Végig.) Végén ez áll : (38a) A Clarissimo Viro Ioan. M. Varsolczio (?) | Explicia : Claud. AD. 1624. idib[us] Decē.

A 37—38 levél közt egy levél hiányzik, ezen volt a 123—145. verssor szövege.

38a—39a : PUB : VER : MARO : AENEIDOS LIBER PRIMUS.

Latin szöveg, latin paraphrasissal és magyar prózai fordítással. Kezdeté : (Ille ego qui quondam gracili modulatus avena Carmen et egrefsus, fyluis, uicina coegi) Vgiã en az a Vergilius, ki csak regenten egi wgiw enekkel uerfet dudoltam. Megvan a

¹ Itt a papir ki van szakadva.

procemiumot is beleszámítva a latin szöveg 24, a magyar fordítás a 22 első sort foglalja magában.

39b : Proverbia quaedam observatu digna. | Ceocat [így coecat ht] amor mentes, ac interdum sapientes.—Adam, Samsonem, Loth, Davidem & Salamonem. | Foemina decepit : Quis modo tutus erit. | Illum nullus amat, qui semper *da mihi* clamat. | Összesen 30 sor. Utána ismét hiányzik egy vagy több levél a kéziratból, mint az őrszó mutatja.

40a—40b : A fentebbi heroida Argumentumának folytatása a 121. verssortól végig, tehát közbül (80—120) hiányzik.

40b—42b : ARGUMENTUM. | Pub. Vir. Aeneidos liber primus. Rövid életrajz, azután »Qualitas carminis«, azután »De ordine et methodo« s csak ekkor az argumentum.

42b : végén latin citatumok : Tubal Cain fuit primus Faber in Terra. Gen. 4. | Parere vult Mulier fed non parere Marito. és még 4 sor.

43a—64b : CATECHESIS seu institutio fidei | Christianae, ac falutaris doctrine | per questiones breues enarratio. | Questio : Quid profiteris tu uir dei. | Responso Profiteor fidem Christianam. (50 és 51 levél közt egy levél kiszakítva.)

65a : Itt kezdődik a kézirat verses része, egyházi énekek és világi tárgyú versek a XVI. és XVII. századból.

65a : Erre a lapra egy tulipán van rajzolva, az egész lapot betöltő kezdetleges rajz, fölötté : *Ex Libris Petrus (így) Kalsay—(oldalt) Ex Patria Boronnyai(na).*

65b : Hangjegyvonal alá írva (a hangjegyek elmaradtak) : Szolnak uala kileomb kilemb nielueken, az Apostolok, Istennek nagifagos uoltarol. Dűczeofegh Istennek.

65b : Más kéz írása : Hic inferior Mundus quatuor partes habet. stb. (9 sor) De pueritia Heraclis stb. (6 sor.)

66a—66b : (Hangjegyvonalak közt, hangjegy nélkül) : egie-temben ualo akarattal minnaian egieue giwltenek uala. Psalmus 144. Aldot legieón e(tc). | Halgaffuk fűgielmetefsen mire Pall Apostol inczeón, az Isten rettenetefsen, hofi minket megh ne bűntefseón (8 versszak). Megvan a Gönczi-féle Ék. későbbi kiadásában s Sartorius 1730-iki Ék.-ében.

66b—67a : Istentwl ualaBtot nepek giellietek egiben minnaian es tífzta szűbel eoreluē. Diczerietek az Vr Istent. (Hangjegyvonalak közt 12 strófa.) Canc. Cath. Csik 1719. 23. l. Itt a Canc. Cath.-ban nincs meg e versszak (6—7 között) : Ez az el keldet Mefsias kit Isten mi valczagunkra igert volt kegiefsegebel Bűletet szűznek mehebel.

67b : himnus DE Refurectione. | Fenlik az nap feniefsegegel zeng az egh nagi diczerettel, ez világ eórwl örömmel, ordit az pokol rettegefsel. (4 versszak), az ötödik csak töredékesen ; első strófa hangjegyvonalak közt.) Cant. Cath. 1703. 164. l. (8 versszak hangj.) Canc. Cath. 1719. 183/4. l.

68a : Cria est triplex. Verbalis, Activa, & Mixta. (17 sor ugyanazon kéz írása, mint 65b.)

68b : Nē mindē az ki azt mongia ennekeō Vram, Vrā megien be meniorBagb[a] (bibliai citatum). Más kézzel oldalt írva : »Anno Domini 1677 Die vero 7 Octobris De Functa est Mater resziet (?) 1678 die 29 Januar in Toroczkana Iskola¹ (?)«, azután latin idézetek (7 sor). Eleje : Bellum Barczaidis bellantis bruma bimestris, Bellarum bubo bile boante biceps. Utolsó : Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem. Abrazattyahoz mintha vigh volna, de Büvebe faydalmat jelent.

69a—70a : CANTIO PULCHRA. Banatos ziuem tekints az égre Iitenhöz foliamūan. uesd remenségöd terómpatódbē, nekj fejet hajtuán nyujcz buzgo Biból lz p kóniörgest esedözefsel ōruedözeflt nekj halat aduan. (7 versszak.) Végén : »finis per me Franciscum Mindbenti sc. Ezt,« (est). A *Századok* 1871. 96. l. szerint megvan a Decsi-codexben is, s ott Demetrius Toth jó ki a versfőkből, itt tehát csodékn van meg. A Kuun-codexben is megvan.

70a—71a : CANTIO OPTIMA. | Oh en ket bemejm tj az urra nizzeteok, hōgi kegielmes hozzam mindeonkor el hidgietők, az eu nagi Berelmet hozzam ngj [= nagy] io uoltat, mjndeonkor hirdeBeteok. (9 versszak) Born. CCLVIb. lap.

71b—75b : CANTIO DE MATRIMONIOM. (!) Iambor hazafok megh halgáfsatok, ti rōndótōket meg tanulljatok, es az okait meg gondolljatok, hogy tiBtótōkben ti el jariatok. (33 versszak. Batizi András 1546-ban írt műve. Szegedi G. Én. k. 1569. 196—200. l. L. Szilády : RMKT. II. 120—4. l. A lapok hibásan kötve 71b után 79, 73—78, 72, 80. következik.)

75b—77b : CANTIO BOCZKAI | ad notam || Batorsagh lelkōmben fōlōtte nagi uagion, noha lok faydalom tagaimban uagion, testōm lok kenōkkel megh terheluen uagion, keferwfegekkel Biuem rakua uagion. Utolsó versszak : Az ezōr hat szazba es hat eBtendōben, eo fejedelmehōz ualo kōniörgesben, az bep kikeletkor beojtnek keozepiben ez eneoket Bōrzek Kalsa varosaban. finis p(er) me franciscum mind (igy) 14 versszak, a versfők : BOCZKAI ISZTVAN A-t adnak ki. A Decsi-codexből (a hol 27. sz. a. van) kiadta Thaly Kálmán *Századok*, 1871. 319—321. l. »A hal-dokló Bocskay« 1607 május 9-ikéről. (»Cantio optima Bocskaidijs«) címmele, e szerint az utolsó sor itt : Szōrzék ezt versōkben az Szent-Jōbnak napján.« Már előbb (1858) kiadta gróf Mikó Imre az »Erd. Tört. Adatok« III. köt. 99—100. l. Sepsi Laczkó Máté Krónikájában. Ez 12 versszakból áll, a 2. és utolsó strōfa hiányzik.

77b—78a : ETEL VTAN VALÓ HALAADAS. || Adgiunk halat az Vrnak mert erdōmli, mert mindōn kazdagsagat uelōnk kozli.

¹ Jav. miatt nem vehető ki tisztán.

(7 versszak, tehát az utolsó elmaradt, némi eltéréssel pl. 7 versszak utolsó sora: az Vr Iefus ctufnak B. attianak». Megvan: Szegedi G. Én. k. 1569. 202—3. l.; utána: Soli sapienti deo sit gl[or]ia stb. szanczatok uy vgarat hogj teobbe az teouisk keoze ne uelsetók, Benedictus quj uenjt stb. (3 sor.)

78b—79a: PSALMUS 51. Legi irgalmas Vr Iñ mi nekwnk. Mert ellenöd alnokul uetköztwnk, de te benned uagion remenfegwnk kit haragra bwnnel ingórlótwnk (9 versszak: Versfók: LVDVICVS. Végén: Finis p[er] me). Megvan Szegedi G. Én. k. 1569. 40—41. l.

79b—81a: CANTIO ELEGANS. | Nagi fziuem fzakaduan uram kerlek maft tegódet uifelj gondot ream,¹ 26 versszak.

81a—81b: CANTIO PULCHRA M. F. K. Probara ueteot fejem, | buual rakua Biuem, | feol kialt ur Iñ | hozzad keferuefsen— (Verssorok külön írva.) Utolsó versszak: Zarnyon Iaro wdeo.— Hat Baz egi eftendeo. | meg irta beojt elő | Kemenj hideg wdeo. finis | p(er) me Franciscum MindBen(ti), többi beragasztva. Versfókben: PEHEGIZZ. 8 versszak. Századok, 1871. 96. sz. megvan a Decsi-codexben is.

82a—83a: FIDVCIA AD DEVM NIHIL firmiVS. Segitfegwl hiuk az menbeli Iftent, hogi minket el ne hadgion keferwfegwnkben. Batoriczon minket az w Bent lelkeuel tauul legien twlwnk az fok hitötlenfegh. (10 versszak) Szegedi G. Énekeskönyve 1569. 177—178. l. Az első strófa itt hibátlanabb, mint Szegedinél,²

83a—85a: PSALMVS. 100. 46. Mikor fenacherib az Ierufalemöt, meg Ballota uala hannya nagj erejet. az heűzechjas nezi czak Istenet, es ugi uaria belöl nepe (javítva) legitfeget. || (14 versszak.) Canc. Cath. 1719. 510. l. Itt PSALMVS XLV. a czíme, 13 strófa, codexben a 3. 4. közt egy új van betoldva, a három utolsó alig hasonlít egymáshoz.

85a—86a: ORATIO DOMINICA | Mi³ kegiös atiank kit uallunk hwtwnkben, legi segitfeget ily nagj Bwkfegwnkben, ki uagi menniegben. (11. versszak) Szegedi G. Én. k. 1569. 161—2. l., csakhogy Szegedinél 10 versszak, t. i. elhagyta a köv. utolsó-előtti strófát (vagy később írták hozzá): Tied az orßag hatalom menniegben te uagi egiedwl diczósegős Isten, mindónók fölöt hatalmas Vr Isten, kegielmes Isten.

86a—86b: HIMNVS. (utána rendetlen, kezdetleges, más kéztől eredő írással: Vamos-Perci Sabo MaRija najg (= nagj) jo afonyomnak beöl (lapszélén w betű hiányzik.) letel adom es köl (lapszélén, több nincs). E név a 87b-n is előfordul. | Latod isten Biueinket, iol latod alnoksaginkat, el nem rwitwk bwnieinket uariok kegielmefegódet (5 strófa). Végén: Amen

¹ Utána újra: uifelj.

² Pl. 1. a 2-ik sort.

³ Az M szárában M. M. a mi Mindszenti Mátét is jelenthet.

Finis p(er) me Matheum mincentium est ille cantoralis quis furtum fecerit etc. C. G. S. H. C. Huszár Gál Énekeskönyve. 1574. XLb. lev.

87a—88b: CANTIO PULCHRA. | Irgalmaz Vr isten Immaron en nekóm | Irgalmaz Vr iften Immaron en nekóm (így, kétszer írva) mert te benned nyugfzik az en lelk(em) Es te benned bizik Vram az en sziuem. 14 versszak, versfők szerint: IZTVAN DEAK KESZE.¹ Végén: Amen finis Mattheus. Mincenti, alatta: tulipán.

88b—90b: DOCI SVSANA | I : 6 : 1 : : 3 : : : | Diczeróm en² || Diczeróm en az urat mindón időben, magabtalom bent neuet egez eltömben. Migh leßók ez földön Biuemben az halaadas, Bamban diczeret mondas. nem leßón Bikón. (18 strófa; versfőkben: DOCI SVSANNA GDSTCCD. Megvan a Lipcsei codexben is.

90b—106a: AZ IACOB PATRI | ARCANAK FIA | ROL VALO SZEPI ENÖK, Anno, Dominj, 1613. | 1615. Iosephnek (Őrszó) || Iosephnek meg mondom az w Cronicajat, tellies eleteben nagy haborufagat, es rabsaga utan w nagj urafagat, Vigaßtalom uelem (!) Biuem Bomorufagat, Végső strófa: Ezör ött Báz ötuen eß hat eßtendő Bamon bwitbe az betegös Martius hauaba magat uigaßtala haborufagaba, nagy Bannjai Mattyas Börze betegh agjaban, Finis Amen Finis 100 12. Born. CCLXXa, — LXXVIIIa, itt »nagy Banczai Matthyas Berze ezt Nagy Szombatban.« van. Szilády: RMKT. IV. 5—26. l.

106a—IIIa: CANTIO PVLCHRA De Bi | lagi Miháliku[1] et hagimáli laßlorol | Egi Izep dologrol en emlökeznem ha meg halgatnatok es kinek mafat niluan iol tudom ti nem hallotatok, Török czafzarnak Izep leanjarol kin czudalkozzatok. Végső strófa: Ezör ött Bazban es hatuan fölöt hoga irnanak egiben, egi ifiu Börze ueßteg wlteben szöndwrrw uaraban, egi poetanak az w uerleben Bomoru kedueben. Finis: | Ez az ének a Vasady-codex legértékesebb darabja az eddig ismert szövegtől való eltérései miatt. Tudvalevő, hogy a költemény ezenkívül a Csoma-codexben maradt fent s innen adta ki Toldy 1828-ban a »Magyar költői régiségek« cz. kis füzetkében. Ma már a Csoma-codexben is csonkán van meg, csak a 72. verssorig, de szerencsére a Csoma-codexnek Jankovics-féle másolatából kiegészíthető s az Akadémia kéziratárában is van egy régi másolata. A Vasady-codex szövege mégis becses, mert sok helyen romlatlanabb szöveget nyújt, mint a Csoma-codex, bár viszont néhol ezé a költőibb. Pl. a Csoma-codex e sora: »Föl öltöztetek mingiart magokat szep draga ruhakban« a Vasady-codexben így hangzik: »Föl öltözenek mingiart w magok Bep draga Ruhakba«; a Csoma-c.: »Vaidak elöt ott Czaßar leanjat az szigetben küldek«, Vasady-c.: »Viadal elöt czaßar leaniat az

¹ V. ö. Századok 1871. 34. l. (Decsi-cod. ism.). Megvan Szegedi Gerg. Ék. 1569. 44—46. l. (Ott is ennyi.)

² Orszó.

szigedben kwldek»; Csoma-c. : »Czaſzar leanjat vitez Silagy ugi kesergi vala«, Vasady-c. : »uitez Bilagin czaſar Leania keserödöt uala»; Jankovich másolata : »az leanj latvan Matkaja elöt igen örül vala | leant nagi szepen kezen fogva el ki vitte vala«, Vasady-c. : »az lean lata matkaiat elten igön örwl uala | leant nagi Bepön kezenél fogva el ki uitte uala« stb. Ellenben jobb a Csoma-codexben : »Czaſarnak Bolgak regel mingiaraft be mondottak vala | hogy az Urfyak tömlöcz kinnjabol ki szalattak volna, | lovas Mesternek es lovaszoknak fejöket szöttek volna«, a Vasady-c. e sorainál : »Czaſar leania titkon egy koron hozzaiok ment uala, | hogy az Vr fiak am az tömlöczből ki Ballattak uala | Louaß meftörnek es Louaßoknak feiöket el Bedtek.«

Nem lehet itt feladatunk a kétféle szöveg teljes egybevetése, de mégis meg kell említenünk, hogy a Vasady-c. szövege *bővebb* az eddig ismert Csoma-codexbeli szövegénél. T. i. mikor a császár leánya meglátogatja Szilágyit s felajánlja neki a feleségül vételért cserében a kiszabadítást, vagyis az ismert szöveg 24. és 25. sora közé 17 versszakot, vagyis 51 sort told be : egy hosszú imádságot, melynek végeztével »keferues Biuel nagi ohaytalsal törölgeti Bömet | Iok köny hullafi meg uifelitek az w keßkenwiet«. Nem állítjuk, hogy nyer a költemény e bővüléssel. Ez a hosszú kesergőének alighanem későbbi betoldás. Megjegyezzük, hogy a Vasady-c. leírója vagy egy korábbi másoló valószínűen nem is jó helyre másolta le a betoldott részt. Jobb helye lenne a 15. sor után, t. i. mint a 14. és 15. sorba foglalt panaszos ének folytatása. Csak imént (1912.) adta ki e változatot Szilády Áron a »Régi magyar költők tára« VII. kötetében (170—4. l.), csodáljuk, hogy fel nem tűnt eddigelé e kötet ismertetőinek.

IIIa—II2b : LAVDA ANIMA MEA DOMINVM | C . X . X . X . V . I . | Diczerd az Istent mastan oh en lelköm. Diczeröm wtet mig leßön életöm, Feiedelmökben remenfegöm nem leßön embör en wduósfegöm. (8 versszak. Versfök : D MEA MEUS. Utolsó versszak : Szent dd (= David) irta eßt az foltar kóniben zaz negiuen es ötödik enökeben halakat ad az Diczeretben, mýs diczeriwk Iñt lelkwñkben, finis. Born. CCLIIIa—CCLIIIb-n megvan ; itt czíme : MAS KÖNYÖRGES.

II2b—II5a : CANTIO OPTIMA | The vagi en neköm en Istenóm, te hordozod mindönwt feiem. te uifelöd az en életöm, kit attal neköm, Iol tettel en uelem en Istenóm. (7 versszak.)

II3b—II4a, DOCI ILONA | Diczerlek tegödet en edös Istenóm nagi kegielmefsegödert, es en hozzam ualo az te Bent neuednek nagi irgalmafsagaer(t). Utolsóelőtti és utolsó versszak : Az ki ez enököt röndöle uerfökben. gondolgodek magaban, mert ninczen ez földön neki bizodalma nagi faniarufagaba(n) Az ezör (utána lehúzva ött) hat Bazban es az hatuan hetbe(n) Pinkóftnek el multaban, az kegiös Iñhó(z) w gondolatiaban, uagion

halaadafban. Fin(is.). 12 versszak, versfők: DOCHI ILONAAA. Megvan Bornemisza CCLIIIIa—b s itt a végső strófában természetesen 1567 áll.

114b—115a: CANTIO PVLCHRA | Mindónok meg haliak es iol meg tanulliak, ki segódelmóket Istentwl nem uarnak, ninczen Isten nekwl legitfegős wduóleg. 8 versszak, utolsó: Irta eßt Bent dauid w Soltar könýueben, Baz hußon hatodik ekös enókeben Ninczen Isten nekwl segitfeges wduósfeg, Finis. Ez az utolsó sor mind a 8 versszakban ismétlődik mint refrain. Megvan Bornemisza CCXXIIIb—IIIIa: itt a végső strófában és czímben 127. Psalmus áll, s a refrain legitfeg es iduósfeg. Szegedi G. Én. k. 1569. 65. l. cím: PSALMVS CXXIII. (így) végső strófában 127-et ír; refr. fegetfeges.

115a—116a: SATIS ELEGANS, | Emleközzel meg te giarlo embór az te Istenódról, hala adatlan te foha ne legý az w io uoltarol. (12 versszak, Canc. Cath. Csik. 1719. 474—5. l.) RMKT. VII. 96.

116a—118a: PSALMUS. 51. Haborufaga dauid kiralnak egykoron nagy uala, mikor bwneról Nathan Prophe(ta) meg feddöte uala, keferues Biuel firuan Istennek így kóniórógh uala, L. Szegedi G. Én. k. 1569. 41—43. l. Versfők Szegedinél HARTIANI IMROHHVS, itt: HARSANI IMREHHVS. Born. CIHa—IIIIa közli, nála is HARTIANI IMREHHVS van, az eltérés a 4. strófában van, Szegedinél és Born. »Templomodat«, Vasady-c. »Szent templodat« szavakkal kezdődik. A kéziratban utána más kézzel: Petrus Barannyai habet. M. F. H. I. L.

118b—119a: PRECATIO AD | DEVM PATREM | Adgi mar czón-dósfegöt lelki bekelfegöt menibeli ur, Budofó elmehemet (így) od (így) butul eltómet kit czak ken fur, (8 versszak Balassa e költ. lásd Szilády kiad. 102—3. l. Itt több variáns van pl. Sok ideie hogi mar (Sz.: S. i. immar) lelkóm Bom iuhun (!) uar mentfegre (Sz.: Hogy lelkem szomjan vár Mentségere).

119b: (Ca)ntio dicenda Laudem (így) Deo. (Leh. Cantio Cantio opt.) Mondgiatok diczeretót kórósztienók az Vr Iñnek, Bentfeges tißtóletót adgiatok w neuenek. 7 versszak. Canc. Cath. 1719. 461. l.

120a: Cantio OPTIMA. NOTA. mindónó(k) | Siralmas ennekóm te twled meg valto(m,) Aldot magiar orßag töled el tauozno(m,) vallions mikor leß~ io Budaban Lakas(om) 6 versszak; az utolsó: Ez enekót Bórzek io Huztnak vara(ban) Bornem ißa Peteor az eo. uigh k(ed)ueben. fin. valions mikor leß(ón) io budaban lakasom finis. Akarki hanem hißöd vakarkj. Bornemisza énekét kiadta Beöthy: A m. nemz. irod. tört. ism. I. köt. 9. kiad. 241. l. Újabban Sziládynál a Régi m. költők t. VII. köt. 207. l.

120b—121a: Cantio OPTIMA | Menniei fölfeznek ura es Istene, ki uagy mindónóknak gondgia uifelóie, es az embórnéknak kegielmes uezere, Biuóknak ereje es meg Bentelőie. Utolsó két

versszak : Neue uerffeiökben az enök Börzönek adgion az ur Iñ io Berenczet annak telki iokat mindön nemzetöknek (*nek* javítással) hagi tanulliak keduet menniei fölfegnek.

Ezör ött Baz utan niolczuan harmadikban, diczeretnek Börzek munkanak (igy) uaraban, tanufagal adak eßt uigaßtalafra, neuet nem titkola az uerfök feieben, Finis. Amen. (13 strófa, a versfökből MORIC LORINCNE neve jó ki. Megvan a Bártfai Énekeskönyv 345. l. Cancion. Cath. Csik 1719. kiad. 475—6. l., kihagyva 3 stófa, ú. m. : a három utolsó, hetedik s helyette utolsó strófaul más van téve. A 120b levelen prob. cal. más kézzel : Ha kerdí Isten Katái (igy) te tüled Hol vagion || .

121b—122b : Cantio PVLchra | (Psalmus Davidis || Az Ur isten nekóm edó(s) taplalom, minden dolgai(m)ban csak w az en iga(z)gatom, nem hadgi engóme(t) telliefegel meg niomrodnom eletómben nem hagi engóm meg romlanom. 9 versszak, Megvan Bornemisznánál LXXXVIIb—VIIIa, AZON (t. i. XXIII.) PSALMVS czímmel.

123a—123b : Az baluani imadok ellen ualo fzepe enök, Folfegós Iñ ennek földnek ura es embóróknek kegielmes uezere mindön allatoknak kegiós tapla(loia) es eltetőie. 5 versszak, az utolsó sor mindenütt aláhúzva, soronként külön is írva. Megvan Szegedi G. Én. k. 1569. 145—6. l., Born. LIIa—b ; mindkét helyen czíme ugyanez, csakhogy »fzepe enök« helyett »könyörges« áll.

123b—124a : Cantio PVLchra. | Nez reank ur Isten kegielmésen, es kóniórwli te nepedón. mert maidan el fogiunk ez földön, ha te meg nem lacz nagi ur Isten. 9 versszak. Megvan Born. CCLIIb—IIIa lapon AITATOS KÖNYÖRGES. czímen.

124b : Paifa. Begeni feiemnek en Istenóm legi eltómnek batoritoia lelkómnek vigasztaloia Biuemnek. oh en lelkóm elli Iefusban — Péczeli Király Imrének a Balassa-Rimay-féle Istenes énekek függelékében számtalanszor megjelent ez énekéből itt csak ennyi van ; a lap többi része probatio calami : . . . Siralmas bezedóm halgasd meg . . . Az Vr Isten nekóm edes tahapalom (igy) . . . keufse az mula fiat az gazdaia megh Bido-g(atuan) (e)z megh haraguek es delben fem ett itkon, (igy) giakor(ta) az attia konnihaiara efsik, mint ha ithon nem (. . .)znak eleget, fem gazdaia Bauat, fem gazdaia (. . . .) nem fogadgia, hanem azt czelekódi az . . ano . . (Itt megszakad.)

Közöljük belőle a következő énekeket :

66a¹

Halgafsuk fvgielmetfesen
mire Pall Apoftal inceón,
az Isten rettenetfesen,
hagi minket megh ne bñwntefseón

¹ Ez éneket nyelvi sajátságai miatt közöljük.

Ez az kellemetes¹
 meli iduefseghez illendeo
 az kiuel minden uefzendeo
 es eorek twzre menendo.

66b

Immar azért feöl ferkennieönk
 mint meli alombol fel kellieönk,
 az bwnstel mi buczut uegieönk
 fz:² eletre igiekkezeönk
 Istennek Bauat halgalsuk
 paranczolatit meg tarczuk
 alhatatos hwttel ualliuk
 szegetfegre öte³ hijuk
 Eörizkedgiwnk az erdegtol
 tauozzunk el teueligeftwl
 fok emberi szerzesektwl
 meliek el uonfznak Istentwl
 Mert az reghi ellenfegwnk
 olalkodik mi ellenwnk
 azt akaria tenni ueleönk
 hoga edgieöt uele gietredgeönk
 Tehat illik hoga uigiazunk
 es arra legieön nagi gondunk,
 az szam ada[ba[n] mit mo[n]dgiu[n]k
 mikoro[n] inret ki mulunk.
 Ezekre minket szegellien,
 az Vr Isten kinek legeön
 diczeofegh eo minket uigie[n]
 menib[en] kik uagiu[n]k ez felden. Vgi legien.

CANTIO ELEgans.

79b [71. után köv. hibás kötés miatt.]
 Nagi szium szakaduán⁴
 uram kerlek maft tegödet uifelj gordot ream,⁵

Te uoltal az en teromptöm
 maftannis csak te uagi megtarto I[ste]nöm⁶

Jol latod uefzödelmemet,
 eijel napal ualo keferwfegömet

Igaz uagi uram mindönben,
 minden dolgaidat igaznak itelöm

Tsak read bíztram magamat,
 lafsad miben hozod fz:⁷ atiam dolgomat,

Kéz uagiok uram mindönben,
 fz. akaratomnak mindönben szenuednöm.

¹ Így, elmaradt: *idő* "

² Szent.

³ A. m. ötet.

⁴ Az eredetiben folytatólagos sorokban van írva.

⁵ Utána írva: *uiséli* [így].

⁶ Utána: *megtarto* [így másodszer].

⁷ Itt és alább a *szent* rövidítése.

⁸ Utána: *miben hozad laaad*, más kézzel.

80a

Czak erre kérlek Istenöm,
fz. neued kedueiert, legi kegielmes neköm.

Bwnömet uesd el elöled,
az Jefus chriftufert rolam el törölied.

Emleközel mi Istenwnk
fz : igeretödröl, kiben uigad lelkwnk.¹

Igön igaz fogadafod,
bwnömet fz. atiam neköm megboczatod,

Agiad azért fz : lelködet.
ebben erőficz meg maftan en lelkömet,

Immar oh kegielmes atiam
lelkömet ez napon te kezedben bizam.

Vigi be az te orfzagodban,
legiek egiwt ueled magas meni orfzagban.

Ha keuanod uram twlem,
hogi az fzomoru halalt ördög meg coftollia

80b

Bator istenöm ugi legiön
czak legi gond uifelöm Istenöm enneköm.

Ved hozzad az en lelkömet,
az te hiueidet nezhefsem fzinödet,

Jefus Christufnak fz. atia.
lelkömet ez napon en teneköd adom

Vigi be az te orfzagodban,
legiek egiwt ued iji Ierufalemben ²

Hazamban ualamim uagion,
fiaim leanim iambor hazaf tarfom.

Read biztam en azokat,
tegödöt ualotalak, w nekik attioknak,

Im el megjök az törüenben
mint az Xus ³ Jefus pilatos eleben.

Agi bator Biuet Istenöm,
az en fziuem twlok femmit ne rettögiön.

Szolhafsak nagi batorfagal,
ne ronthafsanak el alnok tanaczokal

Tudom mihoz tamafzkotak
hazugsag rouafsak ⁴ az mihoz biztanak.

¹ Utána írva ugyanazzal a kézzel: *kiben uigad.*

² Utána: *uuj Ierufalemben.*

³ Xus = Christus.

⁴ Ravaszság.

Roncz meg uram ebben űket,
ne űhesekek ueghöz alnok tanaczokat,

Ezt ad meg kerlek Istenöm
Iz : fiad kedueiert, tißta ßiböl keröm
Finis. Amen.

88b

DOCI SVSANA.

I : 6 : I :: 3 ::

89a Diczeröm en az urat mindön idöben,¹
magaßtalom bent neuet egez eltömben,
Migh leßzök ez földön ßiuemben az halaadas,
ßamban diczeret mondas,
nem leßön ßikön,

Oli igön nagi io uoltat hozam Istennek,
Lelköm nem tudhatia ßamat io tetenek,
Azert diczeködöm bizom az nagy Vr Istenben
Leßön bent föllegeben
en Remenfeßöm.

Czudalliak eßt meg ertuen fok niomorultak
wröluen engöm niznek kik meg heruadtak,
Ewk is en peldamal ßiuöket föl görießtik,
Istenhöz föl emelik
bizodalommal,

Ierße azert föl ßoual űt magaßtalliuik,
mi mind egy akarattal ß : neuet algiuk.
Mert ű meg halgatta be uette² en kerefömet
Es en nagi firalmimat
el tauoßtatta,

89b

Segetfeget hogi lattiak ű rea niznek,
az kik meg niomorottak hozza fietnek,
ßzegönt nem uallanak mert űk imatfagokban,
es foßaßkodafokban
meghalgatatnak,

Vigan diczeretökben im ezt enöklik,
en rolam peldat ueuen űk is hirdetik,
ennek kialtafat im az ur meg halgatta,
es meg Izabaditotta
latuan firalmat.

Senki ne ketölködgiek azert I[ste]nben,
ambator feneködgiek satan ellenben,
mert űket felöket Istennek erőf angiali
taborral körniwl iaria,
oÿa lelköket.

Az Istennek iol uoltat ier koftolliatok,
izit es edös uoltat ierße lafsatok,
melj io az ur I[ste]n boldogok³ kik oltalmaban
uannak ű arniekaban
Tamaßzok I[ste]nt. (így)

¹ Az eredetiben folytatólagos sorokban van írva.

² Jav. be uettemböl.

³ d javitással g-ből.

Neuet az Vr I[ste]nnek szentök felletök,
 mert az urat¹ felöknek nem leß, fzwkfeögök
 De azért ehöznek orofzlanok kóke is
 Kegiótlen giermökök is
 mar ßwkwkódnek.

Nofza iertök előmben edös magzatim,
 hirdefsetök előttem edös fiaim,
 ime meg tanitlak az urnak w felemere,
 az ß. és io életre
 Bepön oktatlak.

90a Az ki eltet kiuanna uallions ki uolna,
 io napokat latnia az ki akarna,
 tartóßtalsa nieluet ondok ragalmazaftul
 hitötlen czalardfagtul
 oya befzedet.

Gonofztul tauozek el iot czelekódgiek,
 bekefsegegel mindönnek w igeközzekek.
 mert az ur I[sten]nek ßómei az igazakon.
 fwle kialtafokon
 fwgielmetöfsek.

De kemeni iteleti gonofz teuökön,
 bofzut al iteleti minden bwnökön,
 mert w ki giomlalja, az földről w életöket
 hiuek közzwl hiröket
 el ki fzamlalja,

Söt niomorult hiueknek fohazkodafok,
 Istenhoz el föl hatot w kialtafok.
 es megfzabaditia mindön keferwfegökböl,
 wket meg fzabaditia
 ef oltalmazza.

Törödelmeß fziuekhöz közel az I[ste]n,
 hol ninczen kihöz bizni w uagion ielön,
 bwlcz es nagi hatalmas, noha fok az faniaru
 de hiuek fzabaditia
 lam diadalmas.

Czontjokat mind uegiglen nekik meg tartia,
 hiueket mind uegiglen el meg nem rontia
 noha kegiötlenök hiuek le uagafara
 czontioik meg rontafara
 föl fegiuerköztek,

90b Czuda bwlcz iteleti lam az Istennek,
 Gonofzoknak fzandeki feiökre ternek,
 bwnökben el uezsnek igazaknak giwlölöi
 szentöknek wldözöi
 femmiue lefznek.

¹ Javitva k-ból.

De azoknak lelköket meg tartia I[ste]n,
 az kik wtet szolgaliak meg tartia hiuen,
 noha bwnben uadnak de bwnökből meg teruen,
 karhozatra meg Iutnak¹
 kik benne biznak.
 Finis. Amen. Finis.

112b

CANTIO OPTIMA.

The vagi en neköm én Istenöm,²
 te hordozod mindönwt feiem.
 te uifelöd az en eletöm,
 kit attal neköm,
 Iol tettel en uelem en Istenöm.

113a⁺ Im mire iuta szep nemzetöm,
 gialazatra Io lako heliöm,
 magyaroknak is remenfegök.
 el fogiot igiök,³
 mert el költ fokaknak örökfegök,

El pußtulae⁴ az Bep Aal feold,
 felök rajta hogi az io föl föld,
 utanna megion ez kis Darab feold,
 oh te siros feold.
 mert el költ az Erdeli hauas al⁵ feold.

Ram tattotta torkat nagi sok nemzet, —
 kiual kepen az nemöt nemzet,
 eleiteol fogvan tegödet ueßtöt,
 ellenöd ueteot,
 ki regön te ueled iol teheteot,

Feleok raita hogi el pußtittia,
 az tatar ham ha meg indittia.
 kocsissait uele elhozza,
 orßagonk Dullia.
 egeti földönket es el Rabollia.

Mi kepen Iara sarlo közi,
 mikent tißa Dunanak keozi,
 es Bep maros körös keozi.
 eo tartomani,
 erdeljnek sok kinczeos keo varosi.

Adgion az I[ste]n iob idöt ennél,
 hogi ez niaron czöndeßön legiunk.
 maradot hazankba bekeuel legiönk.
 Semmit ne felionk
 ez legien iutalmonk mi io Istenönk.
 finis.

¹ Igy javítva ebből: megfutnak, de meg-et. elfeledte kijavítani nemre.

² Az eredetiben folytatólagos sorokban.

³ k jav. m-ből.

⁴ Igy!

⁵ Javítva el-ből v. megford.

GÓG ÉS MAGÓG.

Góg és Magóg neve eddigi leghitelesebb tudásunk szerint a bibliában fordul elő legelőször. A Genesis X. fejezete a népek ethnikumának klasszikus ősforrása, itt találjuk felsorolva az özönvíz után fennmaradt nemzetségek neveit.

1. Ezek pedig a Noé fiainak Semnek, Khámnak és Jafetnek nemzetségei, kiknek az özönvíz után lettek fiai,

2. Jafetnek fiai Gomer, Magóg, Madai, Javán, Tubal, Mesekh és Thirás.

3. Gómer fiai pedig : Askhenáz, Risáth és Togárma.

Egyebet róluk nem tudunk és csaknem végig az egész ó-szövetségben nem is esik Góg-Magógról többé szó. Csak Izrael történetének utolsó korszakában, a vég kezdetén, az ítéletnapról, a pusztulásról, a teljes megsemmisülésről szóló profécziák közt, hallunk újra Góg-Magógról. De itt már Góg-Magóg nem mint Jáfet fiai szerepelnek, nem is mint két nép, de mint a világ rettenetes veszedelme, az észak réme, Isten haragjának szimboluma, melyet most az új kiengesztelődés el fog pusztítani. (L. Ezékiel XXXVIII. és XXXIX.)

Tetőzi e szimbolikus jelentést az Apokalypsis két verse : »És mikor eltelnek az ezer esztendőök, a Sátán eloldatik az ő fogságából ; és kimégyen, hogy elcsalja a földnek négy szegletin lakozó népeket, Gógot és Magógot, hogy egybe gyűjtse azokat viadalra, kiknek számok, mint a tenger fővénye«. (Apokalypsis XX. 7—8.) A szentírás ez utolsó két verse, mint a vészharang csengett a kezdő keresztyén világ aggodó lelkiismeretében : közeledett, egyre közeledett az ezredik esztendő, az ítéletnapja vetette előre vészhozó sugarait, tompán a föld mélyéből búgtak a dies irae zsolozsmái. És mikor jóval az ezredik esztendő előtt a Sátán eloldaték az ő fogságából és összegyűltek a föld négy sarkán lakó népek iszonyatos viadalra, s mint a beteljesült istencsapás csaptak a római birodalomra, a megrémült keresztyén világ döbbenve ismerte fel a népvándorlás hordáiban a bibliában előre megjósolt Góg-Magóg népet. Ez volt a nagy beteljesült jóslat, a szentírás bebizonyosodott fejezete, mire minduntalan hivatkoztak az egyházatyák, ez volt a legnagyobb csapás, mi felejtethetetlenül vésődött a népek emlékezetébe, ez volt a történet kezdete, miről megemlékez-

tek a krónikák. A hit, a költészet és a történet, a földi örökkévalóság e hármas forrásából így alakult ki minden nemzet irodalmának kezdetén a borzalmas és nagyszerű Góg-Magóg-legenda, a világirodalom egyik legelterjedtebb legendája.

Végig akarjuk tekinteni e nagyszerű legenda eredetét és elterjedését, főképen kutatni hozzánk jutásának módját. Ránk mindennél fontosabb és érdekesebb e tanulmány: mert Anonymus is e mondával vezeti be a »Magyarok tetteit«. »Scythiának kelet felől való határánál — írja Anonymus — a Góg és Magóg nemzetek laktanak, kiket Nagy Sándor bérekesztett . . . s azon nemzetet Mágog királyról nevezték mogernek.« Nemzetünk ethnogenezise, irodalmunk kezdete, első névtelen történetíróknak ismeretlen forrása rejlik e különös legendában.

I.

A Góg-Magóg-legenda kutatásánál — ha csak Anonymus idézetét nézzük is — mindjárt feltűnhetik, hogy a biblia mesés népe itt Nagy Sándor alakjával került kapcsolatba. Ez világosan utal a legenda eredetére, ez nem lehet más, mint maga a Nagy Sándor regény, melynek forrása a távol Kelet. Az eredetet tehát itt kell kutatnunk. A nagy khaoszban is könnyű lesz eligazodnunk: megtaláljuk e legendát a keleti költészet ősforrásában: a Koránban. Két helyen is szól a Korán Gog-Magogról, az egyik rész, úgy látszik, egyenes átvétel az Apokalypsisből:

»És átok legyen minden városokon, amelyeket mi elpusztítottunk, hogy fel ne épüljenek.«

»Míg az út meg nem nyílik Jadsuds és Madsuds előtt és ők minden magaslatról egybesereglenek.«¹

»Közeledik az igaz jóslat.« (XXI. 96—98.)

Nevezetesebb azonban a Koránnak második kitétele, hol kikerekített legendát találunk helyhez és történeti névhez fűzve.

A kitétel a következő:

»És útra kelt.

»Ment, míg elérkezett ama két hegyhez, melynek lábánál egy nép lakik, mely alig értette egy szavát.«

»És így szóltak: O, Zul-Karnein, nézzed, Jadsuds és Madsuds romlást hoz az országra. Fizessünk neked adót, hogy válaszfalat építs közénk és közéjük?«

»És ő így szólt: Amiben az én Uram engem megerősített, az hatalmasabb, mint a ti adótok. Segítetek engem a saját erőtből és válaszfalat építetek köztetek és közéjük.«

¹ A keleti irodalomban való járatlanságom következtében a Korán eredeti szövegét nem használhattam, az itt következő részleteket dr. Ostern Salamon úr most készülő Korán-fordításából volt szíves átengedni.

»Hozzatok vasdarabokat.« És mikor a két lejtő közt az űrt kitöltötte, így szólt : »Fujjatok.« És mikor a vas izzó lett, így szólt : »Hozzatok folyékony érczet, hogy reáöntsem«.

»Es így a Góg és Magóg nem tudta a falat átlépni és nem tudta áttörni.«

»És ő így szólt : »Az én Uram kegyességének tanujele ez.«

»De ha közeledik az én Uram kinyilatkozásának napja, porrá zúzza a falat és az én Uram kinyilatkozása az igazság«.
(XVIII. 93—101.)

A muzulmán szentírás ez idézetében teljesen kialakult legendát találunk. A vészthozó nép Jadsuds és Madsuds itt is ugyanaz, mint az Apokalypsisben, de megtudjuk róla, hogy az ó-kor legnagyobb hőse, a mindent leverő Nagy Sándor, őket legyőzi és fallal körülveszi... és majd csak az ítéletnapján szabadulnak ki. A legenda e formájában egyuttal, ha homályosan is, de a legenda alapeszméjét láthatjuk. Egy óriási falról hallunk, mely egy egész népet körülzár, hihetetlen csoda és különös paradoxon, ez ép a legenda legreálisabb eleme : a fal a valóságban is megvolt, romjai még láthatók és folytatása a kínai és a tibeti kőfal épen áll ma is. Az emberi kéz legnagyobb arányú alkotása, a világtörténet legkorszakalkotóbb eseményének : a népvándorlásnak máig fennmaradt emléke ez óriás kőfal és ennek legendája a Góg-Magóg.

Ázsia őslakói közül — az ó-korban és csakis az ó-korban — fajuk és földjük egész kulturáját csupán azok a népek fejthették ki, melyek egy-egy nagy hegylánc természetes védőfala mögött laktak. Így a Kaukázus lejtőitől délre, nyugaton és keleten a perzsák, arabok, syrek ; a Himalájától délre az indusok, a hegy másik oldalán északon a kínaiak. A hegylánc védte őket a külellenség elől és hosszú ezredévek alatt háborítatlanul önmaguk közt maradva, kifejthették azt a pompázó kulturát, melyet a Nyugat nem mindenben ért el. E népek a hegyen túl levő földről és népekről keveset tudtak. Homályos fogalom volt előttük az észak, barbár birodalom, a hol a népek oly kegyetlenek mint klímájuk. De hallhattak valamit a Gobi sivatagról, hírt kaphattak a végtelen orosz síkon háborgó néptengerről, megsejthették a közelgő veszélyt, mely egy nap kikerülhetetlenül rájuk fog csapni. A félelem és bizonytalanság ez érzetében látom én a legenda csíráit. Minden a mi túl volt a hegyen, az volt az Észak, az elátkozott birodalom, honnan nem várhattak semmi jót, ott volt a Góg-Magóg. Innen a gyakori profécziák egy északi barbár betörésről az ó-testamentumban és innen az ítéletnapról, azaz a népvándorlásról szóló jóslat az Apokalypsisben.

De védelemről is gondoskodtak a kelet elpuhult népei. Háborús ellenállás lehetetlen lett volna, tehát megcsinálták azt, mire csak keleti fantázia, gazdagság és rabszolgahad volt képes :

az óriás védfalakat. A kínaiak kőfallal veszik körül a birodalmukat és ugyanakkor épül az óriás fal a Kaukázusban ugyancsak a népkhaosz; a Góg-Magóg ellen.

Természetes, hogy ily óriás fal keletkezéséről, építéséről legendák keletkeztek. E legendák mind megegyeznek abban, hogy a fal egy rettenetes nép, a Góg és Magóg körülzárására épült, és a mennyiben minden népnek emlékezetes harcrai voltak, az »észak rémével« e legendák igen korán összevegyültek és már első feljegyzők is hol az ókor összes — úgy a kelet mint a nyugat — legendáit maga köré gyűjtő Nagy Sándor alakjához fűzték, hol engedve a helyi tradíciónak, építését arab vagy török hősnek tulajdonították. E viszszásság ellen már jóelőve tiltakozott az arabok lelkes történetírója, Abulféda (XIII. sz.) és visszautasítva a görögök mithológiai túlkapásait, féltékenyen a maga nemzete számára foglalta le a fal legendáját.

»Nagy Sándor, — írja Abulféda — miután egész Észak-Afrikát hatalmába kerítette és megalapította Alexandriát, kelet felé ment, hogy Dara ellen indítson háborút. A bennszülött királyokat uralma alá hajtotta és Darat megölte... Egyesek még azt mondják, hogy keletről északra vonult és a népeket, melyeket Góg-Magógnak neveznek, fallal körülzárta. De ha meg akarjuk tudni az igazat, ezt nem ez a Sándor tette, de Dhu-l-karnein (a kétszarvú), kiről Isten a Koránban szól. Ez a király régebben élt, Ábrahám korában, és egyesek őt Feridunnak, mások más királynak tartják. Tévednek, a kik a fal megalapítójául a görög Sándort tekintik... Dhu-l-karnein Es-sab volt az, a kit Isten e földön nagy hatalommal ruházott fel és a ki hatalmas birodalmat alapított és Góg-Magógot fallal körülvette.«¹ A fal tehát a valóságban is megvolt, ebben nem és kételkedhetünk. Ott húzódott a Kaukázus hegyszakadékaiban a Fekete-tengertől a Kaspi-tóig. A falról egész pozitív adataink vannak, Tacitus,² Strabo,³ Plinius,⁴ Jordanes beszélnek a Pylae Caspiae-kről. Ázsiai utazók,⁵ a legrégebb időktől

¹ Abulféda : *Historia Anteislamica. E duobus codicibus bibliothecae regiae Parisiensis edidit latina versione auxit H. O. Fleischer. Lipsiae 1831. Liber II. cap. II. p. 79.*

² Tacitus : *Historiae I. 6. Claustra Caspiarum.*

³ Strabo rendkívül sokszor említi : legrészletesebben II. köt., 23—26. fej. ; továbbá XI. köt. 13. fej. stb., I. az Indexet »Pylas Caspiae« alatt.

⁴ *Portae Caspiae, magno errore multis Caspiae dictae, ingens naturae opus montibus interruptis repente . . . citraque in rupe castello (quod vocatus Cumania) communito ad arcendas transitu gentes innumeratas. — Hist. mundi VI. a. 12. fej.*

⁵ A fal történetéről I. Bruzen de la Martinière. *Le grand Dictionnaire Geographique Paris, 1876. Caucase Mur du- szónál. A Góg-Magóg legendára vonatkozó legkitünőbb munkák: Arthuro Graf: Roma, nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo (I. a függelék). Turin, 1883. Giovanni Marinelli : Gog e Magog, Leggenda geo-*

napjainkig, mind látták e falat,¹ sőt látta és leírta maga Vámbéry Ármin is.²

Ez óriás kőfal a keleti legendáknak valóságos góczpontja, kiaknázhatatlan kincsesbányája lett. Ez irodalomban való sajnálatos járatlanságom miatt, itt — kitűnő forrásaim nyomán³ — csupán azokat mutathatom be, melyeket fordításban meg tudtam kapni.

A fal legendáihoz tartoznak azok a feljegyzések, melyeket a középkori arab geographusoknál találunk. Így Abulféda említett történetén kívül még *Geographiájában* is megemlékezik Góg-Magógról és a falról, de csak annyit mond, hogy látta a falat és úgy tudja, hogy azon túl lakik a Góg-Magóg nép; magát a népet és az országot nem látta. (*Geographie traduite par Reinaud. Paris 1883. II. k.*) Edriszi XIII. századbeli arab geographus, ki az egész középkorban elismert tekintély volt, részletes, de igen balga leírást ad Góg-Magógról. Szerinte Jadsuds (gog) jól művelt ország, földje termékeny, folyók, síkságok, dombok váltakoznak ott, lakói körülbelül akkorák, mint az európaiak és jámbor népek. Madsuds földje ellenben silány, a férfiak és nők 27 hüvelyknél nem nagyobbak, arczuk kerek, teljesen szőrrel van fedve, füleik lelógók, beszédjük fütyüléshez hasonlít, rettenetes gonosz, kegyetlen nép. Nagy Sándor uralma előtt e nép gyakran kitört a hegyekből és a környéken rémes

grafica. »Cosmos« Guido Cora folyóirata, 1882—1883. évf.; továbbá Marinelli: *La geografia e i padri della chiesa. Roma Civelli, 1882.* Kisebb értekezések: Lenormant: *Magog. (Fragment d'une étude sur le chapitre X de la Genèse.) Le museon, 1882.* Peschel: *Über die Völker von Jagog und Magog. Lipsce, 1877.* I. Böhmer: *Wer ist Gog und Magog. Zeitschr. für wissenschaftliche Theologie, 1897. p. 327.*

¹ Yule: *The Book of Marco Polo. London, 1903.*

² Az újabb utazók közül, azt hiszem, számunkra legérdekesebb lesz Vámbéry Ármin feljegyzése, mit teljes terjedelmében közlök:

... Alkalmam volt ama napokban Kizil Akhond társaságában kirándulást tennem az atabegekhez (a jomutok kelet felé lakó törzse) és a göklen turkománokhoz és ezt én azért tartottam érdekesnek, mivel ez alkalommal megláthattam nagy részét azon falnak, melyet Nagy Sándor építtetett a sivatagnak már akkor is rettegett lakói ellen... Ezen őskorbéli építmény- emlékek nyugati végét nem láthattam, és azoknak a mesés tudósításoknak sem vagyok hajlandó hitelt adni, melyeket hallottam róla. Keletnek, úgy tartom, két helyütt lettem meg végpontjait, az egyiket északkeleti irányban Gümürtepétől, a hol nagyobb várromok jelölik a fal kezdetét, egészen a tengerparton, a másikat az Etnek folyamtól mintegy 20 angol mértföldnyire délnek, szintén közel a tengerparthoz, s e két vonal az Altin-Tokmakon valamivel felül jön össze... Az egész meglehetősen hasonlít egy hosszan elnyúló sáncz-vonalhoz, melynek közepéből minden ezer lépésnyire egy-egy hajdani torony alapjának romjai emelkednek... Kizil Akhond, az én tudós kísérőm, nagyon csodálkozott azon, hogy Szeddi Iszkender, azaz a Sándor-sáncz, melyet a dsineknek a nagy uralkodó parancsára kellett építeniök, engemet annyira érdekelnek. (Vámbéry: *Középázsiai utazás. Pest, 1865. p. 127.*)

³ L. különösen Graf értekezésében *La legenda epica* fejezetet.

pusztítást vitt véghez. Ezért Nagy Sándor őket fallal bekerítette. (Edrisi Geographie ford. Jaubert. Paris 1836. II. k. 416. l.)

Ez a leírás, mondanunk sem kell, tisztán legenda és mint látni fogjuk, nagyban egyezik a Sahnâme ide vonatkozó részletével. Szerencsénkre Edriszi munkájának más helyén hitelesebb adatokat is szolgáltat Góg-Magógról, illetve a falról. Elmondja két régibb arab író nyomán Salam tolmácsnak utazását a Gog-Magóg-falhoz.

Wathek kalifa (342. Kr. u.) egy éjjel azt álmodta, hogy a fal, melyet Nagy Sándor emelt Góg-Magóg körülzárására, megnyílt. A kalifa magához hívatta tehát Salam el Tardjemin tolmácsát, ötven fegyverest adott melléje és megbízta, hogy vizsgálja meg a falat és tegyen neki róla jelentést. Salam a megbízatásról a következőben számol be: »Serra Men Ra-ból indultunk el Arméniába, innen az arany trónusú királyhoz értünk; ez az alánok királyához utasított, a ki őt vezetőt adott nekünk és 27 napi utazás után elérkeztünk a Basdjirts (baskir) birodalom határához. Egy hónapon át lakatlan, elpusztult vidéken utaztunk, melyről azt mondták nekünk, hogy Góg-Magóg népe pusztította el a vidéket. Végre megérkeztünk a falhoz. Százötven öl magas faragott kőfal melynek közepén egy ötven öl magas vaskapu van, melyet huszonöt öles oszlopok tartanak. Az egész szerkezet vaslemezekből áll, rézzel borítva. A vár kapitánya minden pénteken lóra ül tíz lovas kíséretében, kik óriási kalapácsokat visznek és háromszor napjában megdöngetik a kaput, hogy figyelmeztessék Góg-Magóg népét, hogy az őrég résen van. Salam kérdésére, hogy láttak-e már valakit Gog-Magóg népei közül, azt felelték, hogy egy alkalommal a szél három embert átfújt a falon, ezek huszonhét hüvelyknél nem voltak magasabbak.« (Id. mű II. k. 416. l.)

A tisztán költői feldolgozások közül csak egyet, a legszébbet tudom bemutatni, a Sahnâme ide vonatkozó epizódját.

»... Mikor a nagy Iszkender (Sándor) meghódította a nyugatot, kelet felé ment. Egy gyönyörű várost talált útjában, melyet sem szél át nem jár, sem por be nem lep. A harangcsengésre, mely az elefántok hátán hangzott, a város vénei előjöttek hódolni és Nagy Sándor megkérdezte tőlük, van-e országukban valami híres csoda? Ezek siránkozva panaszkodtak a sors forgandóságáról és így szóltak:

»Az a hegy, melynek csúcsát felhők borítják, oka szívünk bánatának, oka temérdek kínnak és vérnek: Jadsuds és Madsuds gyötri lelkünket. Ha ők megjelennek országunkban, vészt és pusztulást okoznak. Olyanok ők mint az állatok; a nyelvük fekete, a szemük vérszínű, az arcuk fekete, a foguk mint a vaddisznó agyara, ki tudna nekik ellenállni? Testüket szőr borítja, a mellük sötétszínű, a fülük lelőgo mint az elefánté. Ha lefekszenek egyik fülük a vánkos, a másikkal takarják

testüket, minden nőstény ezer fiat szül, ki tudná számukat megszámlálni?

Hordákba verődnek mint az állatok és futnak mint a vad-szamarak. Tavaszszal kígyó az eledelük, kövérek lesznek és üvöltének mint a farkasok; majd füvet esznek; de a nagy melegben elszárad a fű és lefogynak és hangjuk vékony lesz, mint a galamboké.

»Ó, király, ha megszabadíthatnál tőlük!«

Nagy Sándor erre megtekintette a hegyeket és elrendelte, hogy a kovácsok hozzanak rezet, bronzot és súlyos kalapácsokat; meszet, köveket, fát mind óriási mennyiségben. És eljöttek a világ összes kőművesei és a hegyek gerinczén két óriási falat emeltek, melyek egész a csúcsig értek, és a fal kétszáz öl széles volt. Minden öl magasság után egy réteg szenet tettek, erre rezet és a fölé ként és mikor a földtől a csúcsig minden készen volt, naftát vajjal keverték és azt végigöntötték az anyagokon. Meggyújtották a szenet, mit százezer kovács fujtatott, a hegy dörgő szelet bocsátott ki üregéből és a melegség megremegtette a csillagokat.

Igy szabadult meg a világ Jadsuds és Madsuds népétől.

II. Az Európában elterjedt Góg-Magóg-legendának forrása a Nagy Sándor regény. Ismeretes, hogy Nagy Sándor világhódító útjáról mindenütt, a hol megfordult, sőt ott is, a hol nem járt, legendák keletkeztek. Az Asia népei versengve költötték hírét és dicsőségét a nagy uralkodónak, igyekeztek útjának minél rendkívülibb színezetet adni: e képtelen legendákkal leplezték titkon saját küzdelmeik kudarczát. E legendákat tudtunkkal Alexandriában írták össze először, időszámításunk első századában. A munka szerzője, Nagy Sándor híres íródeákja után, magát Callisthenesnek nevezte, talán hogy fantasztikus történetei könnyebben hitelre találjanak. Misztifikációja ugyancsak felesleges volt, mert e könyv a legkisebb kételyt sem keltve, a középkornak valóságos szenzációja volt.

Már a II. sz.-ban ismeretes volt Európában,¹ a IV. sz.-ban készíti Julius Valérius² az első latin fordítását és ugyanekkor készül a syr és az örmény fordítás. A IX. sz.-ban a latin fordításnak egy jól alkotott kivonata jelenik meg Epitome Julii Valerii czímen,³ melyet Vincent de Beauvais változatlanul bevett a *Speculum Historiae*ban. A XI. sz.-ban a latin szövegnek még egy sokkal rövidebb kivonata jelenik meg a *Historia*

¹ Az itt következő adatokat Paul Mayer: *Le Roman d'Alexandre le Grand*. Paris, 1886. cz. könyvéből veszem, mely eddig a legbővebben tárgyalta ezt a kérdést.

² Kiadta Angelus Majus. *Bibliotheca Classica Latina*. Páris, 1824. t. 74.

³ Kiadta Zacher Halle, 1867.

Alexandri magni regis Macedoniae de proeliis, vagy röviden *Historia de proeliis*,¹ melynek 1494. strassburgi kiadásából fordította Haller János *Hármas Istoriájának* első részét: *Nagy Sándornak egy néhány nevezetesebb dolgait*. A Pseudo-Callisthenes e három, már terjedelmében is nagyon eltérő feldolgozásáról az összehasonlítás szempontjából röviden itt csak annyit: e három szöveg egyezik abban, hogy mindegyik három különálló fejezetre oszlik: Alexanderi ortus, actus et obitus; minden másban annyira különböznek, hogy szerintünk nem is egymás származékai. Ezt a Góg-Magóg-legenda különféle vonatkozásai is bizonyítják. Maga a legenda sincs meg minden szövegben. A Pseudo-Callisthenes alapszövegét nem ismerjük. A különböző korokból fennmaradt hús nagyon eltérő kéziratról összefoglaló tanulmány még nincs. Teljes terjedelmében tudtommal csak a *B.* jelzésű van kiadva.² Az időrendben mindjárt ezután következő *C.* kéziratból Müller csupán azt a lapot adta ki, a hol a Góg-Magóg-epizód fordul elő.³ A legendából itt csak annyi van, hogy Nagy Sándor a Caspi-kapukba huszonhat szennyes népet zár be; ezek között az első *Tῶδ, Μάγωδ*; a bezárt, nagyobb részt költött nevű népek közt szerepelnek még az *Alavsz* és a *Εακουαντίαζοί*. A Pseudo-Callisthenes többi kéziratát nem ismerjük, így nem tudjuk, melyekben található meg a Góg-Magóg-epizód és mely népekkel kapcsolatban. Azt azonban még lesz alkalmunk bizonyítani, hogy különösen a magyar ethnogenetikus kutatások szempontjából, mily fontos volna e kéziratokat és az ott előforduló népneveket ismerni.

A Pseudo-Callisthenes származékai közül nem mindegyikben található meg a Gog-Magog epizód. Nevezetesen nincs meg *Julius Valérius* fordításában és hiányzik az *Epitome*-ből. Váratlanul megjelenik a XI. sz.-beli *Historia de proeliis*-ben és ettől kezdve a legtöbb Nagy Sándor regény feldolgozásban megtalálható.⁴ A nagyon is kivonatos és hiányos *Historia de proeliis*-ben természetesen a legenda is hiányos és csonka. Nagy Sándor csodatettei közt fordul elő és hadd álljon itt ez a részlet Hallerünk fordításában: »Tizenkét királyon véssen győzedelmet Nagy Sándor. Ezentúl Tartarin tartomaniába érkezik Nagy Sándor és ott tizenkét Királyt rekeszt meg Gogot, Magogot, Agathant, Magehont, Alekbort, Apelmait, Limutot,

¹ A *Historia de proeliis* számtalan kiadványát I. Hain Repertorium Bibliographicum. Stuttgart, 1836.

² *Bibliotheca Scriptorum Graecorum*. 8. köt. Paris, F. Didot, 1846.

³ 139. l. id. kiadás.

⁴ Megtalálható mindazon feldolgozásokban, melyek a Pseudo-Callisthenes egy feltételezett alapforrásából származnak; hiányzik ellenben mindazokból, melyek történeti szöveg nyomán készültek Arrianus vagy Curtius után. Így hiányzik Ilosvai Nagy Sándor históriájából, melynek forrása Curtius egy latin verses feldolgozása.

Sunust, Rohet, Redemet, Cemarret, Kalleleat«. (Haller Hármastoria, harmadik nyomtatás. Pozsony, 1767. p. 67.)¹

A Historia de proeliisben még egy helyen szerepel Góg-Magóg és ez a hely minket annival inkább érdekelhet, mert ugyanitt Magyarországról is történik említés és ettől kezdve ebben a kapcsolatban minden szöveg felemlíti Magyarországot.

A Nagy Sándor történetnek utolsó részében (obitus) külön fejezet a *Végrendelet* és a Historia de proeliisben Nagy Sándor birodalmai közt szerepel Góg-Magóg és Magyarország. Ezt a részt is Haller fordításából közöljük: »Nagy Sándor Testamentuma: Antiochus Syriának légyen gondviselője egész Góg-Magóg határáig. Arrideust Peloponesuson rendeltem: Arristust Indiákon Gubernatornak: Nikanor Seleucián vigyázzon és Hellespontuson uralkodgyék: Ismakhus Magyar Országon, Haulus Armenian, Liokhus Dalmatián és Sicilián légyenek Fejedelmek: Simonnak az én Notariusomnak Kappadociat, és Paphlagoniat rendeltem, Kassander és Roboas a nap folyóvizéig uralkodgyanak. Az ő Attyuk Antipater Ciliciának Ura legyen.« (73. l. id. kiadás.)²

Figyelemreméltó adat Magyarország említése e XI. sz.-beli latin széphistoriában. Forrása kétes. Lehet hogy csupán annak tulajdonítható, hogy épen ebben az időben volt a honfoglalás és elkezdődtek a rablóhadjáratok és a magyarok rémhírétől visszhangzott egész Európa. Ebben az esetben egyszerű becsempészésről van szó és akkor ez adat jelentősége egyenrangú ama nagyszámú és értelmetlen magyar vonatkozásokkal, miket különösen a későbbi ó-francia eposokban fogunk találni. Ennek semmi különösebb irodalmi jelentőséget nem tulajdonítunk.

Egyes elszórt nyomok azonban arra engednek következtetni, hogy kivételesen ennek az egy magyar vonatkozásnak lehet más forrása is és sokkal mélyebb jelentősége. Adataink vannak ugyanis, hogy századokkal a Pseudo-Callisthenes népszerűsítő latin kivonatai előtt már elterjedt a Nagy Sándor legenda, vagy legalább is a Góg-Magóg-episod. Ez egyrészt figyelemreméltó dokumentum a középkor görög tudásáról, másrészt világot vethet a Nagy Sándor regény egy-két ethnikai

¹ Ugyanez a szöveg a Haller által használt 1494. strassburgi kiadásban (Nemzeti Múzeum Inc. c. a. 623.): Post hec abiit Alexander et inclusit duodecim reges cum eorum exercitibus, qui et tartarin dicebantur idem Gog et Magog. Agatam, Magehan Aleghtor, Appelmai, limith. Sunij etc.

² ... Antiochus Syrie presit usque ad introitus Gog et Magog. Arrideus teneat peloponesium iura. Arristus indias teneat et gubernet. Nichanor seleucis dominetur. Item teneat elespontum. Ymachus ungarie imperio dominetur. Haulus armenia possideat. Lyochus dalmacias et siciliam regat. Simon notarius meus capadocie et pelagone imperet. Cassander et Roboas teneant usque ad fluvium qui dicitur sol. Antipater genitor eorum cilicé sit dominus. (Az említett latin kiadás.)

eltérésének okaira. Ily adatokat elsősorban a patristikában találunk. A III. vagy IV. sz.-ban élt Szt. Methodius a Revelatiões-eiben egy helyen dióhéjban a Góg-Magóg-legendát adja. »Alexander Magnus — írja Methodius — Gog et Magog propter eorum turpitudinem in Caspiis montibus incluserit.«¹ A bezárt népek száma huszonhat. Ha a felsorolt népneveket összehasonlítjuk a Pseudo-Callisthenes két ismert (B és C) szövegében található népnevekkel, úgy azt találjuk, hogy itt némi azonosság van.² Ez egyrészt azt mutatja, hogy a népnevek nem egészen önkényesen költöttek, és világosan bizonyítja, hogy a középkori írók ethnikai ismereteiket a Pseudo-Callisthenesből (vagy annak feldolgozósaiból) merítették. Ez feltételezteti, hogy a XI. sz.-beli Historia de proeliis magyar vonatkozásának forrása esetleg a Pseudo-Callisthenes egy még ilyen át nem nézett kézírata. Hogy feltevésünk mennyire jogosult, azt egy mindennél régibb dokumentum fogja igazolni, hol a Góg-Magóggal kapcsolatban félreismerhetetlen magyar vonatkozást láthatunk és egyszersmind kétségünk sem lehet, hogy e dokumentum forrása a Pseudo-Callisthenes volt: e dokumentum az *isteri Eticus Cosmographiaja*.

E munka és szerzője annyira ismeretlen és még oly kevésbé méltatott a kritikai irodalomban, hogy mielőtt az adatokra térnénk, rövid magyarázatra szorítkozzunk. Élt a III. vagy legkésőbb a IV. sz.-ban a Duna mellett, valószínűleg Pannoniában, egy Eticus nevű scythia tudós, kinek Cosmographia című munkájáról az európai könyvtárak különböző korokból több kéziratát őrzik.

Ezek közül a legrégebb és a leghitelesebb a British Museum VIII. k.-ból való pergamentje: Incipit liber Cosmographi Elici philosophi. Stilo editus et a Hieronymo prbro in latinum translatus címmel.³

¹ Maxima Bibliotheka Veterum Patrum Lugduni. 1677. III. k. (Graf) 29. l.

² A világosabb összehasonlítás kedvéért hadd álljanak itt ezek a népnevek: a) a Pseudo-Callisthenes B) szövegében: Magog, Cinocephali, Nuvii, Fonocerati, Siriarorii, Sonii, Catamorgori, Imantopodi, Campani, Samondri, Ippii, Epambori; b) a Ps.-C. C) szövegében: Gog Magog, Anugi, Egi, Esenae, Dylar, Fotinei, Farisei, Zarmantiani, Caloni, Arghimardi, Anufagi, Tarbei, Alani, Fisolonicei, Saltari; c) a Revelatiõesben: Gog Magog, Mosech, Thubal (ez a biblia hatása), Anog, Ageg, Athenali, Cephari, Pathini, Hei, Libii, Cumei, Pharilei, Ceblei, Lamarchiani, Charchanii, Amathartae, Agrinardi, Alani, Anufagi, vel. Cinocephali, Caribei, Thasbei, Phisolomici, Arceni, Saltarei. (Id. kiadás id. helyen.) L. még Graf, 532. l.

³ Eticusra vonatkozólag l. Ethicus et les ouvrages cosmographiques intitulés de ce nom. Paris, 1852. (E könyvet sem Graf, sem Marinelli nem említik; ők Ethicus munkáját csak a lipcsei kézirat kiadásából ismerik; Heirinch Wuttke: Kosmographie des Istrier Aithikos im lateinischen Auszuge des Hieronymus. Leipzig, 1853.)

Ez a Hieronymus presbiter, a ki nem fordította, de kivonatolta a munkát, a kiadók szerint maga Szent Jeromos volt.

Innen következtethető, hogy Eticus a IV., még inkább, hogy a III. sz.-ban élhetett. Munkája elsőrangú irodalmi curiositas: Cristianorum opinio de mundo, valóságos basisa és dokumentuma a kezdődő keresztyén tudomány első tapogatódzásainak. Mi itt csak a Góg-Magógra vonatkozó részleteket tárgyalhatjuk, de nem akarjuk említetlenül hagyni egy-két igazán megkapóan érdekes mondatát. Így Eticus polemizál három más scythia tudóssal, Clonthes, Aeryphus és Mantuanussal a levegő és az ég súlyáról: *Reprehendit Clonthem et Aeryphum philosophos Scytharum astrologus et Mantuanum, in vanum multa edidisse; reprehendit eos quod coelum pro aere et interdum aer pro coelo posuerunt, cum tenuis sit aer, et coelum valde spissum.* (60. l. id. franczia kiad.) Ime a legrégebb európai tudományos polemia és Eticustól kell megtudnunk, hogy scythia tudósok is voltak.

Góg és Magóg népét Eticus a griffekkel és a törökökkel azonosítja:

»Áttér azután ez a filozófus — írja a kivonatban Szt. Jeromos — az északi népekre és a szigetekre, a griff nemzetre, kik az óceán közvetlen közelében laknak, honnan az ősrégi rege szerint a szászok nemzetsége ered és vad harczok után Germaniába jutott: ezek a legesztelenebb népek, melyeknek erkölce, mint a vadállatoké, mint a strucczok, krokodilok és skorpióké. Ott laknak az északi földrészen, a többi nemzetek közt, a hyperboreusi hegyek mögött, hol a Tanais ered, mindenünnen irtózatos hideggel körülvéve... Ezen a vidéken semmi hasznos nem terem, csak vadállatok, vad gulyák és ménesek sokasága, ez utóbbiak kiválóbbak és kövérebbek, mint a többi nemzeteknél... Itt-ott dús az aranytermés.

Az északi óceán partján, hallatlan és elképzelhetetlen vadságban laknak a törökök... gyalázatos, ismeretlen, kegyetlen, bálványimádó, parázna, a fajtalanság, vérfertőzéstől elvadt nép, innen kapta nevét: Góg és Magóg ivadékaik.

Következik a népek leírása, mely megegyezik a Sahnáméval (az arcuk szőrös, a nyelvük fekete, a fülük lelógó stb.).

»Ez a nép — folytatja Eticus — az Antikrisztus idejében nagy pusztítást fog véghez vinni... átkos fajzatukkal, a Caspiakapukba zárt seregükkel.«¹

¹ *Gentes et insulas septentrionales hic philosophus adgreditur, Gryphas gentes proximam partem Oceani, unde ait vetusta fama processisse Saxonum sobolem et, ad Germaniam procliorum feritate processisse et struthionum gentes sultissimas, quae velut ferarum... vel crocodillorum et scorpionum genera sunt. Inter alias gentes ad Aquilonem juxta Hyperboreos montes habitant ubi Tanais amnis exoritur, nimio frigore undique circumvallatae;... Ea regio nullam frugem utilem gignit, sed bestiarum multitudinem, et pecorum, et equorum qui emin-*

Sajátságos vegyülete ez a leírás a keleti és a keresztyén Góg-Magóg-legendának. Nem új előttünk a változat, de feltűnő európai kelte és régiségénél fogva ; gondoljuk meg, a IV. sz.-ból való. Van azonban a Cosmographiában még egy kitétel Góg-Magógról, melyre mindennél nagyobb súlyt helyezünk : ez a »Nagy Sándor által berekesztett népekről szóló külön fejezet.« E részt is szószerinti fordításban közöljük.

»Nagy Sándor, a nagy és mindenféle csel kihasználásában híres és cselekedeteiben kiváló férfiú, mikor északon e gonosz és álnok népeket, a Gogokat és Magogot és *Honorgokat*, e minden emberi formából kivetkőzött és testük és lelkük minden ízében kegyetlen nemzeteiket megpillantotta... iszonyú ijedség és félelem fogta el: ezek minden piszkot esznek, gyűlölik a jót, az édeset és az élvezhetőt, szeretik a rosszat s az irtóztatót, húsevők és vért isznak, borzadnak a jótól és örülnek a rossznak. Ezeket látva a kiváló fejedelem a fájdalomtól eltelve s a csodálattól megdöbbenve, sokkal inkább mint el lehetne gondolni — önmagából kikelve szólt : »Jaj a mézzel folyó termőföldnek, ha a kígyók és vadállatok oda bejutnak! Jaj a föld lakóinak, ha ezek egyszer győzedelmeskedni fognak«. Fohászkodott és oltárokat épített a Chelion hegyén és áldozott és éjjelnappal imádkozott Isten tanácsát és könyörületét kérve, végre nagyszerű dolgot eszelt ki: ugyanis Isten hatalma megsegítette; rettenetes földrengés volt azokban a hegyekben, milyent azelőtt sohasem láttak, vagy hallottak, a hegyek egymásra torlódtak a próféta jóslata szerint: »Kelj fel, a hegyek hirdessék a te ítéletedet és a föld erős alapja«. Megmozdultak a hegyek és megdőrdültek a dombok és iszonyú ropogással egymáshoz közeledtek a hegyek egész egy stadiumnyi távolságra.«¹

tiore sunt et utiliores quam in aliis gentibus... Habet aurum optimum in aliquibus locis.

Inhabitabant enim Oceanum Boricum, in quo finitima barbarica inaudita, et abdita, in qua Turchi inhabitant... gens ignominiosa et incognita, monstrosa, idolatra, fornicaria, in cunctis stupris et lupanariis truculenta, a quibus et nomen accepit, de stripe Gog et Magog.

Quae gens Antichristi temporibus multam faciet vastationem, cum semine pessimo eorum prosapia reclusa post portas Caspiae. (II. köt. II. fejt. 41. §. id. kiad.)

¹ Alexander enim, vir magnus et in omnium adinventionum utilitate famosissimus vel operibus insignis et egregius, tam pravas gentes et perfidas, ut supra diximus, ad aquilonem cum comperisset Gogicas et Magogicas et *Honorgias* forma et omni lineamento transformatas et truculentissimas tam in vita quam et in membris omnibus, quod dicit legentibus et audientibus immensum incutit pavorem atque terrorem; omnes spurcitas comedentes animosas, et odio habentes bona atque dulcia et delectabilia, amantes mala pravaque et horribilia, philosarcas, et crurum potatores, odientes bonum, diligentes malum. Haec videns egregius princeps, nimio moerore affectus et stupore vehementissimo territus ultra quam credi potest, consternatusque ait: »Vae terrae fructiferae ac mellifluae si ingruerint in ea tot serpentes et bestiae! Vae habitatoribus orbis cum istae coeperint triumphare«. Ingemitque,

És Nagy Sándor ezt az űrt kitölti és így berekeszti a Gog Magog és Honorg népet.

Bármily bizarr is e leírás, már ilyen változatban is láttuk a legendát. E részletből ránk nézve legfontosabb a gentes Gogicas Magogicas et Honorgias együttes említése, melyet mint tanulmányunk egyik legfontosabb adatát itt külön leszögezzünk. Mint puszta történeti adat ez a legrégebb, mit nemzetünkről eddig ismerünk, kétszáz évvel régebbi, mint az eddig ismert legrégebbi adat, mint Jordanes Hunugari-jai. (Fölösleges is említenünk, hogy a III. sz.-ból való Honorgius teljesen azonos az V. sz.-i Hunugarussal és a X. sz.-beli Hungar és Ungar-ral. Filológiai értelemben itt csak a g-nek igen könnyen magyarázható metatéziséről van szó.) Az ethnogenesis szempontjából ránk igen fontos, hogy nemzetünkről szóló legrégebbi adat a Góg-Magóg nemzettel kapcsolatban fordul elő. Az a tény, hogy ez adat a III. sz.-ból való, mutatja nekünk, hogy az ázsiai magyarokra és az ázsiai magyarok őshazájára vonatkozik. Viszont az a tény, hogy Európából való és hogy Nagy Sándorral kapcsolatban, azaz magában a már annyiszor bemutatott Nagy Sándor legendában fordul elő, mutatja nekünk, hogy ez nem származhatik közvetlenül Eticustól. Vagyis Eticus ezt készen vette máshonnan. Ez ismét azt tételezheti fel, hogy kell lenni az európai irodalomban Eticus Cosmographiajánál is régebbi munkának, melyben Góg Magóg a Honorg nemzettel együtt fordul elő. És e munkát nem is volna nehéz megtalálni. Egy pillantás Eticus korának irodalmára, világosan mutatja, hogy ez csak a Pseudo-Callisthenes lehet: a húsz kézirat közül egy vagy esetleg több. Ceterum censeo, a Pseudo-Callisthenes a magyar ethnogenetikus kutatások szempontjából átvizsgálendő.

Ha ez adatot megtaláljuk, ez esetleg a Historia de proeliis magyar vonatkozását is megmagyarázza.

Eticus művének későbbi sorsáról keveset tudunk. Marinelli szerint egyáltalán nem olvasták és előttem ugyancsak rejtély, mikép jutott neve Thuróczi krónikájába.¹

Eticus, szerintem, forrása lehetett az első egyházatyáknak, kik megemlékeztek Góg-Magógról (Szt. Methodus, Szt.

aedificavitque Aras in monte Chelion, immolatisque hostiis Deo, deprecatus est tota die et nocte. Dei consilium et misericordiam quaerens. invenitque artem magnam: nam praecurrente potentia Dei adfuit terrae motus magnus in montibus illis qualis ante nunquam fuerat visus neque auditus, et convenerunt montes adversus montes secundum vaticinium profetae: »Surge, dicant montes iudicium tuum, et fortia fundamenta terrae«. Hinc eium montes commovebantur et colles clamabant quia magno impetu proximaverunt se montes isti usque ad stadium unum.

¹ Thuróczi Eticus egy mondatát idézi, mely azonban nála nem fordul elő: »Turci, ut Heticus Philosophus tradidit in Asiatica Scythia, ultra Petriccos montes et Tracontas insulas, contra aquilonis ubera, sedes genitricis habuere«. (Chronica Hungarorum, 54. l. ed. Schwandtner.)

Jeromos stb.) és lehet, hogy ép Eticus néhány adata okozta azokat a fokozatos eltéréseket, melyeket a Pseudo-Callisthenes egymást követő latin kivonataiban találtunk. Egyéb szerepe aligha volt a Cosmographiának, mikor a fényes Nagy Sándor regény megjelent, ez lett további forrása minden Góg-Magóg legendának úgy a költészetben, mint a történetben, sőt a középkori földrajztudomány sem tudott elzárkózni e mindenre kiterjeszkedő legenda elől.

Mielőtt ezek ismertetésére térnénk, a legnagyobb és legbefejezettebb Nagy Sándor regény Góg-Magóg-episódját mutatjuk be.

A középkori irodalom egyik legterjedelmesebb és legcsodálatosabb alkotása a Roman d'Alexandre, Lambert li Tors et Alexandre de Bernai közös munkája.¹ A filológia még messze van e munka keletkezési feltételeinek, forrásainak és művelődéstörténeti jelentőségének megállapításától. Mint óriási megdöbbentő dokumentum áll a kritika előtt és ismereteink még csak a felderítő kutatásoknál tartanak. Mi itt csak a Góg-Magóg-legendával és a magyar vonatkozással foglalkozhatunk és ezekről is csak annyit állapíthatunk meg, hogy az episódnak sem a Sahname, sem közvetlenül a Historia de proeliis forrása nem lehetett. Itt is, valamint másutt is a regényben, az ismeretlen közvetítő tényezők egész légióját tételezzük fel.

A Roman d'Alexandreban a Góg-Magóg-legendát Nagy Sándor indiai harcrai közt fordul elő. Egyik leghatalmasabb ellenfele, Porus végső eszközül Gos Margost hívja segítségül, kik a törökök földjéről jönnek 400.000 emberrel. Góg-Magóg itt két király.

Or a semons en Bautre tous ses hommes Porrus
et tous caus d'Oriant que n'i remagne nus.
cil des desers i furent dusc'a bones Arcus ;
Gos et Margos i viennent de la tiere des Turs
et cccm. hommes amenerent u plus.
il ent jurent la mer que pour sire a Netnus
et le porte d'infier que garde Celebrus,
que l'orguel Alixandre torneront a reus.
pour cou les enclot puis es estres desus,
dusc'a Ptans Ante-Crist n'en istera mais nus ;
et sunt XXXVII, roi o tout l. dus,
cescuns o tel esfort com il pot avoir plus.
quant furent tout ensamble cm furent et plus. (300. l. id. kiad.)

A csatában azonban Gos és Margos is súlyosan megsebesült (l. az igen érdekes csataleírást a 306. oldalon) és végül Porus is megadja magát (312. l.) és akkor Góg-Magóg elvonul.

¹ Kiadta Henri Michelant a stuttgarteri Litterarischer Verein XIII. kötetében.

Gos et Margos s'ent vont ; perdu ont de lor gent ;
 Xm. en furent mort et navré iiiic.
 porter les font en biere, et si se font dolent,
 maudient Alicandre et quanqu'a lui apent ;
 fie a putain le claiment et plain d'encantement.
 Alicandres l'ot dire, por poi d'ire ne fent ;
 il jure Dame l'Deu et cou qu'a lui apent.
 que deca le montagne, les andra, s'il les prent.
 a esporon le siuent mult esforcielement.
 Tout droit as mons de Tus s'en va Gos et Margos,
 et li rois Alicandres est mis en lor esclous.
 ains les mons, est a aussi joins et si apos
 que ses cevaus en fu en sanc dusc'as argos,
 li autre passent outre, escapé sunt a nos ;
 et li rois fet ciekier ces pietruis et ces cros
 que nus de caus n'i soit ne caiis, ne repos.

A végrendeletben is előfordul Góg-Magóg és Magyarország is, de itt is eltérés van a *Historia de proeliistól*. Itt Góg-Magógot Antiochus kapja, Magyarországot Perdicas :

»Hungrie vus claim quite que tient iii roi
 Qui vus en serviront en pais et sans desloi. (516. 1.).

a *Historia de proeliis*ben Góg-Magót Antiochus kapja és Magyarországot Imachus.

A Nagy Sándor legendák a *Roman d'Alexandre*ban érték el csúcspontjukat, minden feldolgozás közül ez a legnagyobb és legtarkább, gazdagságában összehasonlíthatatlanul fölülmúlja ősforrását a *Pseudo-Callisthenest*. Ily terjedelmes munka természetesen nagy feltűnést keltett a középkorban és számos utánczóra és fordítóra talált. Ez mind jelentékenyen hozzájárult a Nagy Sándor regény népszerűsítéséhez és terjesztéséhez. Ne feledjük, a *Roman d'Alexandre*-ről szólva, már Anonymus korában vagyunk : hány krónikában, verses feldolgozásban, vagy bibliai magyarázatban terjedt el már ekkor a Nagy Sándor regény, vagy legalább is a Góg-Magóg-epizód. A középkori kíváncsiság valami különös előszeretettel fordul e bizarr legendához és nyomát találjuk a legkülönfélébb művekben.

Igy Domenico Scolari XIV. sz.-beli költő *Alessandreida*-jában :

»E come trovo le genti Gog
 e ancora gli Magog
 nei Monti Caspi gli serro
 e per arte magica gli ordenò. (*Marinelli*).

Fazio degli Uberti a *Dittamondo* cz. költeményében.

La vidi come le grand' oste mena
 Vincendo Ircani Sciti con Armini
 E come. Gog e Magog incatena. (*Marinelli*)

Továbbá a turini *Bibliotheca nazionale* egy elhamvadt kéziratából írta ki még Graf a következő szakaszt:

D' Ynde si naist vng grans mons
 Qui est une grans regions
 C'ons appelle mont Capien
 Illecques a une gens sans bien
 Que Alixandres dedens enclost,
 Et sont la gent Goth e Magoth
 Qui char d'ome menient creve
 Et bestes comme gent mesecreve.

(Image du monde ; Graf p. 561.)

Christian de Pisan a *Livre du chemin de longue estude* v. 1470.

Vi les mons de Caspie, au clos
 Sont Gog et Magog bien enclos
 De la savldrot, quant Antécrist
 Vendra contre la loy de Crist. (Graf 562.)

A Nagy Sándor regényen kívül a Góg-Magóg még egy igen különös, a középkor egyik legkevesébbé kiderített legendájával, a *János papcsászár* legendájával keverődött. A mennyiben e legendának magyar változatát is ismerjük, röviden e kérdésre is kitérünk.¹ A legenda eredete körülbelül a következő:

A XII. század közepén a keresztes háborúk hódításait nagy veszély fenyegette. A muzulmánok egyre növekedő hatalma félelmes arányokat öltött, a tatárok közeledtéről ijesztő rémhírek keringtek, 1144-ben Edessa elesett és a jeruzsálemi kereszttyének védelem nélkül maradtak. Nagy volt a rémület, mikor váratlanul az a hír terjedt el, hogy egy hatalmas ázsiai király, Jézus vallásának híve, János papcsászár a pogányokon nagy győzelmet nyert és seregével Jeruzsálem felmentésére siet, azonban a Tigrisen nem tud átkelni és a fagy beálltát várja... Mi volt e mese alapja, ki hozta e hírt Európába, máig sincs eldöntve, annyi tény, hogy mindenütt hitelt talált. III. Sándor pápa levelet írt János papcsászárhoz, mit Fülöp püspöknek kellett volna átadni, de — a mi nem csoda — a papcsászárt és országát nem találta meg. A következő században megjelentek a tatárok és elpusztították fél Európát, de távozásuk után is János papcsászárról a legenda fennmaradt és a kereszttyén világ tovább érdeklődött iránta.

Ezután már határozott irányt nyer a monda, világos lesz a mesés elemek keveredése: és aligha tévedünk, ha itt egy ázsiai Nagy Sándor legenda változatát tétélezzük fel, mely a keresztes hadak útján jöhetett Európába és a tatárok betörésével különös aktualitást nyert. Egy hamisított levél adott a legendának

¹ E fejezethez külön forrásokul felhasználtuk: G. Brunet: *La Legende du Pretre Jean*. Bordeaux, 1877. Zarncke: *Der Priester Johannes*. Lipcse, 1879. Petis de la *Croix*: *Historie de Gingisiscan*. Paris, 1710.

újabb irányt. E levél VII. Lajos francia királyhoz szolt,¹ de későbbi eredetű és másolatai a középkorban nagyon elterjedtek, Zarncke 96 ilyen kéziratot ismer.

Petit de la Croix említi, hogy tulajdon birtokában van egy ilyen levél, melyet azonban hamisítottnak tart (id. munka 321). E levélből megtudjuk, hogy János papcsászár: valódi neve Ung khán, és Gog és Magog összes népeinek ura; a kereszt-ségben János nevet nyert, magát papnak nevezi, mert áldoz az oltárnál és a jog és igazság alapján király. Lajos francia királytól néhány kereszttyén lovagot kér, hogy birodalmában a lovagság intézményét meghonosíthassa.

Lajos király válaszárol, a lovagok küldéséről hallgat azonban a krónika. De ez mind nem volt akadály ahhoz, hogy kifejlődjön és elterjedjen a legenda, hogy Góg-Magóg országnak ura János papcsászár, kiben a kereszttyénség bizodalma vagon. Újabb tápot, illetve megerősítést nyert a legenda a középkori ázsiai utazók feljegyzéseiben, különösen Marco Polo nagyon elterjedt könyvében, ki a leghatározottabb alakban beszél János papcsászár országáról. Előadásából egész világosan egy ázsiai Nagy Sándor legendájára lehet ismerni.

»Ung khán — írja Marco Polo — oly hatalmas volt, hogy a kívüle leghatalmasabb uralkodó, a világ meghódítására induló Genghiscan, nőül kérte leányát. Ung khán erre éktelen haragra lobbant: »Hogyan, hát van merészsége feleségül kérni az én leányomat, hát nem tudja, hogy ő (Genghiscan) az én szolgám és alattvalóm. Eredj és mondd meg neki, hogy inkább elégetem a leányomat, semmint neki adjam feleségül és most úgy illenek, hogy őt kivégeztessem, mint hűtlen árulót, ki ura ellen tör.«² Genghiscan erre hadat üzen Ung khánnak, a ki a csatában elesik.« Ez idézet szórul szóra megfelel a Darius és Nagy Sándor közti jelenetnek, azzal a különbséggel, hogy ott Nagy Sándor győz és elveszi Darius leányát Roxánt.

Még egy helyen szól Marco Polo János papcsászárrol, mely egyszersmind egyik legpozitívabb földrajzi adat Góg-Magógról.

»Tudjátok meg, hogy Tenduc város volt János pap fővárosa, hol székhelyét tartotta, mikor a tatárok felett uralkodott. És ott laknak még az örökösei. Az a Jorge, a kiről szoltam, a pap leszármazottja, a mint mondtam és elbeszéltem. És ő uralkodik János pap óta. És ez az a hely, a mit Goc és Magoc országának nevezünk, de itt Ung és Mugulnak nevezik, mert ebben

¹ A levél mása: C. Baroniis: *Annales Ecclesiastici* Lucques. 1746. XIX. köt. 450. l. 1177. szept. 27.

² *Comment n'a il grant vergoigne de demander ma fille a femme? Et a si set bien que il es mon homes et serf. Retournez a lui et li ditez que je ferrie avant ma fille ardoir que je li donasse a fame; et que il convient que je le met a mort si comme traitre et desloial qui est contre son seigneur.* (Le livre de Marco Polo ed. Panthier. Paris, 1865. p. 173.)

a tartományban két nemzetség élt, mielőtt a tatárok elköltöztek volna. Ung volt az ország ősi nemzetsége, Mugul volt a tatár és azóta nevezik őket néha Mugulnak a tatárok helyett.«¹

A XVI. sz.-ban János papcsászáról már minden európai nyelvre fordított szép historiák keletkeztek, melyek közül különösen érdekelhetnek minket Oswald der Schreiber munkája, melyet a szerző saját bevallása szerint Magyarországon írt és legfőképp John Maundeville angol lovag latin munkája, melyet Valkai András magyarra fordított: »Cronica melyben megirattatik Prister Johannis, azaz a nagy János pap császárnak igen nagy császári birodalma, ki Indiában bir igen nagy bőv földön.«² Kolozsvár 1573. (Szabó Károly I. m. 94. l.)

Maundeville munkáját nem volt alkalmam megszerezni. Valkai krónikájából hiányzik Góg-Magóg említése, a mit úgy látszik az eredeti szöveg több más részletével együtt hagyott ki. Jóllehet Valkai krónikájának nincs semmi irodalmi értéke, mégis igen érdekes műveltségtörténeti dokumentum, hogy akkor, mikor minden nyelvre lefordítják a Prister Johannes legendát, bármely csonka állapotban, a magyar irodalomban is megjelenik.

A János papcsászár legendája volt a Góg-Magóg-legendának utolsó változata, tudtommal az európai folklórebán más történeti vagy költött személylyel Góg-Magóg nem áll kapcsolatban. Tanulmányunkban még egy utolsó oldalról akarjuk vizsgálni e legendát, a középkori szorosabb értelemben vett tudományos felfogásban, a középkori földrajz és történetben.

III. A csillogó keleti legendák a halványabb nyugoti költői feldolgozásokon kívül a Góg-Magóg-legendá az irodalomnak még egy hozzánk közelebb álló ágazatában, a középkori történetírásban is rendkívül elterjedt. Minden változat közül minket ez a műfaj fog érdekelni leginkább, mert hozzánk is ez úton jutott el és e változatok kutatásával reméljük fellelni Anonymus ismeretlen forrását.

A középkori krónikáknak majd mindegyike — épen a bevezetésben — felemlíti ezt a legendát; csaknem minden európai nemzet Anonymusa — több-kevesebb etymológiai szeren-

¹ »Sachiez que an ceste cité de Tanduc estoit la maistre cité ou prestre Jehan tenoit son maistre siège, quant il seigneurioit les Tartars. Et encore y demeurent ses hoirs; (örökösei) Car cestui Jorge (ez a fejedelem neve) que je vous ai nommé est du lignage au prestre, si comme je vous ai compté et dit. Et est le seigneur depuis Prestre Jehan. Et ce est le lieu que nous apellons pais Goc et Magoc; mais il l'appellent Ung et Mugul, car en ceste province avoit deux generations de gens avant que les Tartars partissent de la. Ung estoient ceulx du pais, Mugul estoient les Tartars; et pour ce sont il aucune fois appelez Mugul pour les Tatars«. (Le Livre de Marco Polo, ed. Panthier. Paris, 1865., 216. l.)

² L. Binder Jenő értekezését Prister Johannes Egyet. Phil. Közl. 1866. (Pintér Jenő: A magyar irodalom története. II. köt. 99. l.)

csével — Góg-Magógtól származtatja saját nemzetét. Elengedhetetlen hagyománya volt már ez a középkori történetírásnak. Kezdődött még az első egyházatyák első feljegyzéseiben, kik a népvándorlás korában minden Európába tört új népben az Apokalypsisban megjósolt Góg-Magóg eljövételét látták. Természetesen folytatódott ez a hagyomány a későbbi történetíróknál is, kik az egész középkoron át, még jóval Anonymus után is, a »patres«-ek közé tartoztak.

A Góg-Magógnak ilyen etymológiai és ethnikai értelmezését különben, mint már említettük, megtaláljuk még a keresztény irodalom megkezdése előtt a középkori történetírás legnagyobb tekintélyénél: Josephus Flaviusnál. Josephus a scytha néppel azonosítja Góg-Magógot¹ és ez egyetlen mondatával elvetette magját ama zavaroknak, melyeket a későbbi időben, a scythákkal azonosoknak tartott népek származásának magyarázatainál az egyházatyák és történetírók támasztottak és meghonosította a szokást Góg-Magógnak határozott ethnikai értelmet adni. Josephus nézetét követték az első egyházatyák közül Eucherius Lugdunensis (V. sz.),² Cosme Indicopleustae³ (VI. sz.), Rhabanus Maurus,⁴ a későbbiek közül Zonaras,⁵ Rupertus Tiutensis. Viszont akadtak igen korán egyházatyák, a kik tiltakoztak a Góg-Magóg népének ilyen vonatkozásai ellen és fejtegetéseik nemcsak a legendára vonatkozólag, de művelődéstörténeti szempontból is igen becsesek. Az első, a ki Josephust czáfolta, Szt. Jeromos volt.⁶ Czáfolata minket magyarokat annyiból is érdekelt, mert, úgy látszik, ez lett forrása amaz ismeretes levélnek, melyet a honfoglalás korában egy

¹ Antiquitatum Iudaicarum Liber. I. Cap. VII.

² Commentarii in Genesim Patr. Migne 50. köt. 957. l. Magog Scythae, Madai Medi, Javan Joni etc.

³ Christianorum opinio de mundo. Collectio nova Patrum. Paris, 1707. p. 131: Filii Japhet Gomer et Magog Madai et Javan et Elisar ut indicet Hyperboreas gentes Scytharum et Medorum deindeque Jones et Graecas nationes. Graf.

⁴ Coment. in Genesim. Patr. Migne, 107. köt. 526. ; l. még De Universo Patr. Migne, 111. köt. 354. l. Gomares enim a Gomer nunc Galatae dicuntur Magogas suos posteros nominavit Magog nunc Scythae vocantur.

⁵ De Trinitate et Operibus eius libri. Patr. Migne, 167. köt. 363. l. Filii namque Japhet fuere septem: Gomer a quo Galathae et Magog a quo Scythae et Madai a quo Medi etc. F. Marinelli és Graf adata.

⁶ Szt. Jeromos igen érdekes fejtegetéseiből helyszüke miatt csak néhány sort közlünk, mint a középkori felvilágosultság egyik legérdekesebb példáját: »Judaei et nostri judaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes et innumerabiles, quae trans Caucasum montem et Maeotidem paludem et prope Caspium mare ad Indiam usque tendantur et has post mille annorum regnum esse diabolo commovendas, quae veniant in terram Israel, ut pugnent contra sanctos, multis secum gentibus congregatis... Quae nos omnia lectoris arbitrio concedentes... (Sancti Eusebii Hieronymi Commentariorum in Ezechielem. Patr. Migne 25., köt. 356. l.)

névtelen barát írt a magyarok eredetéről, melyben szintén czáfolja azt a hiedelmet, hogy a magyarok Góg-Magóg ivadékaik volnának.¹

Szt. Ágoston szintén kikel az etymologizálás ellen; rámutat, hogy tévednek, a kik a gétákat és massagetákat, a név kezdőbetűinek egyezése miatt, Góg és Magógnak tartják.² Nézetében mindenben osztozik Primasius, ki viszont fejtegetésében igen szép példáját adja a középkor nem felvilágosult gondolkodásának; szerinte Góg és Magóg nem a geták és massageták, de azok a népek, a melyekbe belebujt az ördög.³

Sevillai Izidor egy helyen scytháknak⁴, máshol gótoknak⁵ tartja Góg-Magógot, Andrea Caesariensis viszont a húnokkal azonosította.⁶

A magyarázatok különfélesége egyre változtatta és terjesztette a legendát és a későbbi történetírók előtt is elengedhetetlen szokássá vált Góg-Magógról megemlékezni. A magyaroknak épen az ezredik évben való megjelenése még újabb erővel eleveníti fel a köztudatban soha ki nem aludt legendát. Láttuk már a honfoglalás korában keletkezett névtelen levelet, nem sokkal később keletkezett a Góg-Magóg egyik legkülönösebb változata, mely a legendák átalakulásainak is egy igen érdekes példája. A Góg-Magóg-legenda minden elemeit itt a magyarokra, Magyarországra, a dunántúli avar gyűríre és Nagy Károlyra találjuk átírva.

Az európai politikai kérdésben a honfoglalás a Morva birodalom megsemmisülését, Németország és Arnulf leghatalmasabb ellenfelének, Szvatopluknak bukását jelentette; de jelentette egyszersmind a magyaroknak szabad rabló útját a gazdag német városokba. A német történetírásban így kifejezésre jutott a vád, hogy Arnulf hozta Európába a magyar

¹ Ez ismeretes levelet többször idézik történeti kézikönyveink, írójaul egy anonym német barátot tartanak, a ki a levelet Dado verduni püspökhöz írta. Részemről ugyanezt a levelet megtaláltam a Dom. Acheri-féle gyűjteményben (*Veterum aliquot Scriptorum Spicilegium*. Paris, 1675. 12. köt. 349. old.: »Epistola Cuiusdam abbatis Monasterii Sancti Germani ad. V. episcopum Virdunensum de Hungria« címen. Tehát a levél nem Dado-hoz, hanem V. verduni püspökhöz szólt. A *Histoire Littéraire de France* (VI. köt. 408. old.) szerint a levél a montfauconi apátságából származik és Wickfrid verduni püspökhöz szól. Ugyane levélnek egy XI. századbéli kéziratát őrzi a bécsi udvari könyvtár 956. számú kódexe, írója egy állítólagos Rabanus. (L. Marczali: A honfoglalás kútfői.) A levél különben néhol egész szakaszokban szóról-szóra követi-Sz. Jeromost.

² Sancti Augustini: *De Civitate Dei* Patr. Migne 41. köt. 675. l.

³ Primasius. Patr. Migne, 68. köt. 918. l.

⁴ Isid. *Hispalensis Etymologiarum liber XIV*. Patr. Migne, 82. köt. 500. l.

⁵ *Historia de regibus Gothorum*. Patr. Migne, 83. köt. 1059. lk.

⁶ *Commentarius in Apocalypsim Maxima Bibliotheca Veterum Patrum* ed. Margarino de la Bigne. Lugduni 1687. 627. l.

veszélyt, ki Szvatopluk ellen szövetekezett az ördögi néppel. Könnyű volt rájuk sütni a Góg-Magóg eredetet: Nagy Károly e rettenetes népet átszorította a Dunán balra és ott erős clusákba (avar gyűrűk) zárta. Arnulf kiszabadította őket a hegyekből és így származott a világra a szörnyű vész az átkos szövetségből. E vádat legerősebben Liudprand krónikájában találjuk az Antapodosis I. k. 5. és 13. fejezetében.¹

Mielőtt most Anonymusra és forrására térnénk, a Góg-Magóg-legenda még egy utolsó és nem kevésbé érdekes változatát mutatjuk be, mely annyiból is nevezetes, hogy épen olyan nemzeti legenda, mint Anonymusé és a köztudatban épen úgy, sőt még erősebben fennmaradt, mint nálunk. Ez az angolok híres Goemagot legendája: melyet *Gotfried of Monmouth Historia Regum Britanniae*²-ban olvashatunk, mi csak oly latinul írt tisztán nemzeti krónika, mint Anonymus munkája. A honszerző Brutus (a brittek őse) Albion őslakói, a szigetóriások ellen folytatott harcaiban találkozik a legfélelmesebb óriással, Goemagoggal, kit királyi társa, Corineus öl meg és azt a helyet, honnan Goemagogot letaszította, a mai napig Goemagog sziklájának nevezik.³

¹ Főlöszleges volna e részleteket itt közölni. Liudprand krónikája most jelent meg igen könnyen hozzáférhető magyar fordításban: Középkori Krónikások. VI—VIII. köt. Szerkeszti Gombos F. Albin. Budapest, Athenaeum.

² Ed. San Marte Halle, 1854.

³ ... A szigetnek akkoriban Albion volt a neve, s egynéhány óriást kivéve, nem lakott ott senki. De a kies helyek, halakban bővelkedő folyók, a gyönyörű erdők letelepedésre csábították Brutust és társait. Bejárták tehát a földet, a felzavart óriásokat a hegyi barlangokba üzték és miután közös vezért választottak, felosztották egymás közt az országot. Művelték a földet, házakat építettek, rövid idő alatt az ország oly virágzó lett, minha már ősidóktól fogva művelték volna. Brutus a szigetet saját neve után Britániának, társait britonoknak nevezte, így akart nevének örök emléket állítani. ... Egy alkalommal kedve támadt az óriások ellen harcolni, kik az ő tartományában nagyobb számmal voltak, mint a többiben, melyet társai kaptak. Ezek között az utálatos szörnyek közt volt a tizenkétöles Goemagot, ki oly szörnyű erős volt, hogy egyetlen rántással, gyökerestől tépte ki a tölgyfát, mint valami mogyorófavesszőt. Ezen a napon, míg Brutus a kikötőben az Urnapját ünnepelte, Goemagot húsz óriással meglepte őt és társait és szörnyű pusztítást vitt véghez köztük. Azonban a britonok mindenfelől segítségükre siettek és végül győztek és Goemagot-ot kivéve, mindenkit leöltek. Őt Brutus élve akarta elfogni, hogy lássa küzdelmét Corineussal, a ki e küzdelemre már rég készült. Corineus tehát lelkesedve nekigyürkőzött és elvette fegyvereit, birokra hívta Goemagot-ot. Megkezdődött a küzdelem, itt Corineus, ott az óriás karjaikkal hevesen kapkodnak, hogy egyik a másikat átölelje és ölelésével leszorítsa, de csak a levegőben hadonáznak. Nemsokára azonban Goemagot iszonyú erővel megragadja Corineust és három bordáját betörte, kettőt a jobb oldalán, egyet a balon. Corineus erre haragra lobbánva, összeszedte minden erejét és Goemagot-ot vállaira kapta és a milyen gyorsan csak tudott, a közeli parthoz futott. Egy kiálló magas sziklacsúcsra kúszott és vállán levő

Az angol konzervatív népszokásokban mai napig nyoma maradt a legendának. A köztudat azt tartja, hogy a sziget első lakói Góg és Magóg voltak; ennek emlékére Londonban a Guildhallban két óriási faszobor áll »The Giant Gog« és »The Giant Magog« és a lordmayor-választás napján a ceremóniás menetben elől viszik a két szobor viaszkmását, mint Albion őslakóinak szimbolumát. Itt említhetjük, hogy London közelében mai napig van egy Magog nevű város és bizonyára angol tradíció következménye, hogy az Egyesült-Államokban is van egy ily nevű város (I. Encycl. Brit. 34. k.).

Áttérünk most dolgozatunk leglényegesebb részére, a magyar Góg-Magóg-legenda bemutatására és eredetének kikutatására.

Ismeretes dolog, hogy Anonymus krónikájának bevezetésében, illetve első fejezetében olvashatjuk az ethnogenetikus mesét, hogy »Scythiának első királya volt Magog, Jafet fia s azon nemzetet Magog királyról nevezték Mogernek«. Ha figyelemmel olvassuk e részletet, úgy könnyen kiérezhetjük, hogy nemcsak ez a legenda, de az egész fejezet idegen átültetés. Ez a fejezet nem tartozik szorosan a »magyarok tetteihez«, ez egy általános történeti bevezetés Scythiáról, a Tanaisról, Góg-Magógról, Nagy Sándorról; egy egész kis világtörténelem kivonata és összefoglalása. Találunk pontos számadatokat (Cyrus perzsa királyt háromezrezer emberrel megölték, Darius elveszte nyolczvanezer embert) Scythia fekvésének földrajzi meghatározását, szokásainak, erkölceinek leírását stb., mindez természetesen nem történhetik források nélkül. Ez egyes elemeknek külön-külön lehettek már forrásai, de az adatok együttes említése egy közös forrást tételez fel. Ezt a bevezetést nem Anonymus írta, de készen, a mint van, vette a külföldtől.

A fejezet egész határozottan mutatja két, eredetileg különálló legendának: a Scythiáról szóló mesés hírek és a Góg-Magóg-legendának összeolvadását. Könnyű e találkozás magyarázatát adni: középkori történetíróknak Aziáról való hiányos ismereteit a Scythiáról fennmaradt legenda fedezte, Scythia pedig a keresztyén világ előtt Josephus Flavius óta azonos volt Góg-Magóggal. Láttuk a Góg-Magóg-legenda fejlődését, hogy az összeforrást megértjük és az Anonymusig vezető utat meglássuk, egy pillantást kell vetnünk a Scythiáról szóló legendák philogenesisére.

Az európai irodalom a Scythiáról szóló legendákat Herodotostól kapta. Ő írta össze először — mily forrásból azt nem tudjuk — mindazokat a meséket, miket a középkori krónikák

iszonyatos terhét a tengerbe dobta; azonban a meredek szikláról ő maga is lebukott és teste foszlányokká szétzúzódott és vérével festette a hullámokat. Ezt a helyet, az óriás letaszításáról, a mai napig Goemagoknak, vagy Goemagot ugrásának nevezik. (I. köt. 16. fej. 18. l., id. kiadás.)

Scythiáról felemlítenek és mindazt, a mit Scythiáról ma még tudni vélünk. Fölösleges említeni, hogy e legendák nem jutottak közvetlenül Herodotostól a középkor birtokába: a közvetítők hosszú sora teszi külön érdekessé e kérdést. A fejlődés e fejezetét itt nem tárgyalhatjuk, Herodotostól kiindulva csak az utolsó legdöntőbb közvetítő, az első latinul írt történetíró Pompeius Trogus munkája tartozik reánk.

Nézzük mindenekelőtt miben állott a Scythiáról szóló középkori legenda? Ennek megállapításához alapul vehetjük bármelyik középkori történetírónak Scythiáról szóló munkáját, a mennyiben közös forrásuak, a lényegesbe mind egyeznek: vegyük tehát Anonymust.

Mit mond Anonymus Scythiáról? Igen nagy föld az északi résztől a Fekete-tengerig terjed, mögötte vagyon a Tanais nevű folyó nagy ingoványokkal, Scythiának kelet felől való határánál pedig a Góg és Magóg nemzetek laktak, kiket Nagy Sándor berekesztett. A scythák régiféle népek, bölcsek és szelidek, csaknem semmi vétek nem vala köztük. Nem voltak mesterséggel készített házaik, húst, halat, tejet és mézet esznek vala. Nem voltak paráznák sem. Később azonban oly kegyetlenségre vetemedtek, hogy dühükben emberhúst ettek és embervért ittak. A scytha nemzetet egy uralkodó sem hódította meg; a scythák ugyanis Dariusz perzsa királyt nagy csúful megszaszták s elveszte ott Dariusz nyolczvanezer embert. Ugyancsak a scythák Cyrus perzsa királyt háromszázharminczezer emberrel megölek. Ugyancsak a scythák magát Nagy Sándort is, Fülöp király és Olympiasz királyné fiát, csúful megszaszták. Mert a scytha nemzet edzett volt minden bajt kiállani, s nagy természetűek, s háborúban vitézek voltak a scythák, mert semmi-jök sem lehetett a világon, a mit a rajtok elkövetett sérelemért elveszteni féltek volna. Midőn ugyanis a scythák győzedelmet nyernek vala, semmit sem akartak a zsákmányból, mint maradákaikból a mostaniak, hanem csak dicsőséget keresének belőle és Dariust, Cyrust és Sándort kivéve egy nemzet sem merészlett a világon földjökre belépni. Az említett scytha nemzet pedig kemény volt a csatára, gyors a lovaglásra; fejökön sisakot viseltek s újra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak. A scythiai föld pedig a mennyivel távolabb esik a forró égájtól, annyival egészségesebb az emberi nem szaporodására; és jóllehet igen térs, még sem volt elég az ott megszorodott nemzetek táplálására és befogadására.

Ez körülbelül minden, a mit Anonymus s a középkori írók a scythákról mondanak. E leírás egyes elemeit külön-külön mind megtaláljuk Herodotosnál. Nevezetesen, hogy a scythák »régiféle népek« azt Herodotos IV. k. 5. fejj. mondja; hogy nincsenek mesterséggel készített házaik, azt u. o. a 46. fejezetben. Ezt a két dolgot tartották különben a scythák legjellem-

zőbb tulajdonságának. Egyesek a bibliai Góg-Magóg-profécziákban is a scythák jellemzését látják.¹ Hogy a scythák a Tanais körül laknak, azt Herodotos több helyen ismétli, a legbővebben a IV. k. 20. fejezete szól róla. Hogy a scytháknak a tej és pedig a lótej volt a főtápláléka, arról is Herodotos értesít a IV. k. 2. fejezetében; ugyanott részletesen le is írja, hogy készül ez a tej. A Scythiáról szóló legenda alatt azonban a vadságuk és harciasságukról elterjedt rémhíreket értem, hogy a scythák emberhúst ettek és vért ittak, hogy Dariust megszalasztották, Cyrust megölték és hogy Nagy Sándort is csúful megszalasztották. Szándékosan nem említem itt a származásukról szóló ethnogenetikus legendát, melyet a középkor szintén átvett, sőt átvitt a húnokra s miből Orosiusnál már egy nagyon elmérgesedett változat keletkezett. Nem említem itt ezt azért, mert a legenda nem jutott el Anonymushoz és csoportjához, és eredetük és fejlődésük külön tanulmányt igényel. Nézzük azonban a scythák vadságáról és harciasságáról szóló legendákat: az emberhúsevést, a vérivást stb. Ezeknek is első forrása Herodotos.

Az emberevéésre direkt példát nem találok ugyan Herodotosnál, hacsak az I. k. 73. fejezetében elbeszélt nagyon is mondászerű epizódot nem kell ennek tartanunk. Itt arról van szó, hogy Cyaxar méd király egy kóbor scytha törzset bebocsátott országába, kik azután a vadászsákmány egy részét adó fejében beszolgáltatták, továbbá a méd gyermekeket az ijázas művészetére tanították. Történt egyszer, hogy vadászsákmány nélkül tértek haza, mire Cyaxar éktelen dühében kegyetlenül büntette őket. A scythák bosszúból egy rájuk bízott méd gyermeket megöltek és vadételek módjára feltálatták Cyaxarnak és sietve kivonultak az országból. Lehet, hogy e mondánknak visszhangja jutott el a fenti jellemzésbe. A vérivást azonban egész határozottan állítja Herodotos (IV. k. 64. fej.) és ugyanott a skalpozás szokását is leírja. Herodotos szerint minden scytha véret issza az első embernek, a kit megölt, viszont a kiket a csatában öl meg, azoknak levágja a fejét és a királya elé viszi, mert csak így van joga a zsákmányhoz. A levágott fejekről azután a bőrt lehúzza és azt a kantárán viseli. Úgy látszik ez a szokás terjesztette el vadságukat és a vérszomjuságokról szóló legendát.

Cyrus megveretését és megöletését Herodotos a massagéták hős királynéjának, Tomyrisnek tulajdonítja, de a legenda

¹ Falukból álló föld, a népek bátorságban laknak, mindnyájan kerítés nélkül laknak, zárjuk és kapujuk nincs nekik. (Ezékiel XXXVIII. 11.) L. még: Imé, én hozok ti reátok messze földről való pogányt, oh Izraelnek háza . . . kegyetlen nemzetséget, régi nemzetséget, oly nemzetséget, melynek nyelvén te nem értesz, meg sem érted, mit szól. (Jeremiás, V. 15.)

könnyen átmehetett a scythákra, mert maga Herodotos is a massagetákat scytha törzsnek tartja (I. k. 201. fej.).

E monda szerint Cyrus csellel akarta meghódítani a massageták birodalmát, megkérte Tomyris királyné kezét, a ki azonban őt visszautasította. Erre haddal támadtak egymás ellen. A massageták serege alig volt a perzsa sereg egyharmada és mégis fényes győzedelmet nyertek. A diadal után a massageták lakomához ültek, mértéken túl sokat ittak és rá elaludtak. Ezt látva a perzsák rátámadtak az elaludt részeg táborra és csaknem az egész sereget lemészárolták, a megmaradottakat elfogták, köztük Tomyris fiát, Sargapaszt. Cyrus őt szabadon bocsátotta, de ez szemeláttára megölte magát. Tomyris királyné most összegyűjtötte a seregét és megütközött Cyrussal. Ez volt a világ legvéresebb harcza, mit valaha vívtak. Hosszas küzdelem után a massageták győztek. Maga Cyrus is elesett. Tomyris kikerestette Cyrus holttestét és fejét egy vérrel telt tömlőbe dugta, hogy még holta után is vért igyék. (I. k. 204. fej.)

Darius megszasztásáról is Herodotosnál olvasunk először. E harczok leírásában igen érdekes adatokat találunk. Itt találjuk leírva a scythák hadi taktikáját, melyet a középkori írók átvittek a magyarokra s a mely teljesen egyezik a byzanci történetírók idevonatkozó leírásával.

A scythák hadi taktikája a következő volt: elhatározták, hogy színlelt futással a perzsákat a Maeotis mocsaraiba csalják és egy adott jelre üldözőikre támadnak. (IV. köt. 120. fej.) Egy más alkalommal azt határozzák, hogy a perzsákat mindig akkor támadják meg, mikor étkezéshez ülnek. (IV. köt. 128. fej.) A scythák a perzsák közeledtekor segítséget és szövetséget kértek a szomszéd népektől, de ezek ezt megtagadták. Bosszúból a scythák, ugyancsak színlelt meneküléssel, egymásután a perzsákat a szomszéd népek országai felé csalogatják és így rájuk vezetik a perzsa hadat. (IV. köt. 125. fej.) A mondák tekintetében a legérdekesebb a scythák egy ajándékaról szóló monda, mely csaknem analóg a fehér ló regéjével. A scythák Dariusnak követség útján egy madarat, egy patkányt, egy békát és öt nyílvezzőt küldenek. Darius az ajándékot úgy értelmezte, hogy a patkány a mezőn él és így a földet jelenti, a béka a vizet, a madár sok tekintetben azonos a lóval, a nyílvezzőkkel kapcsolatban a hatalmat jelenti; azaz a scythák meghódolnak előtte. Gabryas azonban, egyike azoknak, kik a magusok hatalmát megtörték, másként értelmezte a küldeményt. Szerinte az ajándékok azt jelentik, hogy ha a perzsák nem repülnek el, mint a madarak, vagy nem bujnak a föld alá, mint a patkányok, vagy nem rejtőznek el a mocsarakban, mint a békák, soha nem látják viszont hazájukat, mert e nyílvezzők által fognak elpusztulni. (IV. köt. 131. és 132. fej.) Ez a par excellence scythá

legenda kétségtelenül testvérlegendája a honfoglalás fehér ló regéjének.¹

Herodotos azonban sehol sem említi, hogy a scythák nagy véres csatát vívtak Dariussal, hol a perzsák nyolczvan-ezer embert vesztek, mégis azt hisszük, Herodotostól származik a legenda, hogy a scythák Dariust csúful megszalasztották.

Ezek volnának a Scythiáról elterjedt legendák elemei és első forrásai. Ez elemek Herodotos könyveiben szétszórva a tiszta történeti szöveg közé vannak ékelve. Idővel, különösen a decadens kor iránya hozta magával, hogy a történetírók inkább a legendákat vették át és korról-korra lassankint a tiszta történeti szövegből hagyogattak el részleteket. Természetes és elkerülhetetlen volt, hogy a Nagy Sándorlegendák keletkezésekor a scytha-mondák összevegyültek. Sajátságos, hogy az összevegyülésből a scythák kerültek ki győztesen és végig az egész görög történetírásban azt olvassuk, hogy a scythák Nagy Sándort is megverték. Így vándoroltak és alakultak át a legendák, nem tudjuk hányszor és hány írón keresztül; annyi bizonyos, a középkor sohasem vett volna tudomást Scythiáról és a legendákról, ha időszámításunk első századában nem akad egy történetíró, Pompeius Trogus, a ki az általánosan dívó görög nyelv helyett nem írja meg latinul a munkáját. Pompeius könyve elveszett, csak Justinus² jól szerkesztetett kivonatai őrizték azt meg számunkra. Justinus lett a középkor legolvasottabb történetírója, hatás dolgában csak egy író versenyezhet vele: Josephus Flavius. Feltűnő, mennyire egyezik e két író leírása Scythiáról, a mi eltérés van köztük, az végig megtalálható a középkori történetíróknál, a mi azt bizonyítja, hogy egyik részüknek Justinus, a másiknak Josephus volt az ősforrása. Anonymus krónikája a Justinustól származó történetek csoportjába tartozik.

Justinusnál megtaláljuk a még Herodotosnál említett legendaelemeken kívül a következő figyelemreméltó adatokat. »Scythia kelet felé van, egyik oldalról a Fekete-tenger, a másiktól

¹ Nem érdektelen, hogy ugyanez a legenda, — talán megszámlálhatatlan közvetítő szövegen át — Ilosvai Nagy Sándor eposzában a következő változatban van meg. Nagy Sándort a scytha követek kérik:

»Ajándékot Sándor, neked mi hoztunk,
Buzát, nyilat, pohárt, mi néked hoztunk.
Tisztességgel tőlünk végyed ezeket,
Búzával tisztelünk mi embereket,
Pohárból tiszteljük az isteneket,
Nyíllal megrontjuk mi ellenségünket. (Régi Magyar Köl-

tők, IV. köt. 271.)

² Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompei. Nova Scriptorum Latinorum Bibliotheca, Éd. Panckoucke. Paris, 1830.

a Riphei hegyek határolják. (V. köt. 47. fej.) Megvetik az aranyat s az ezüstöt, úgy mint nálunk becsülik. Tejjel és mézzel táplálkoznak stb. (u. o.). Végül hadd álljon itt ez a kis részlet az eredeti szövegben: »Darium Regem Persarum, turpi ab Scythia submoverunt fuga; Cyrum cum omni exercitu trucidaverunt; Alexandri Magni ducem Zopyriona pari ratione cum copiis universis deleverunt. Romanorum audivere, non sensere arma . . . nihil victores praeter gloriam concupiscunt.« (II. köt. 3. fej.)

A mint látjuk, ezek már csaknem szóról-szóra azok a mondatok, a melyeket Anonymusnál megtalálunk. Ha összehasonlítjuk Anonymus szövegét Justinus II. k. 2-ik és 3-ik fejezetével, úgy egész világosan láthatjuk, hogy egymásután következő századok kompilatorainak csonkításaiból és toldozgatósaiból keletkezett Anonymus krónikájának I. fejezete.

Egy kitünő német történész, Franz Rühl, egy nagybecsű értekezésében¹ kimutatta Justinus könyvének hatását az egész középkori krónikairodalomra, pontosan megjelölve, mely krónikások merítettek belőle először és mely fejezetek jutottak el a legtávolabb eső nemzetek krónikáiba is. E szerint az első író, ki Justinust használta, Cassiodorus volt, az utolsó, ki még Pompeius Trogust ismerhette, Jordanes. Az egyházatyák közül Justinust használták Ammianus Marcellinus, Hieronymus, Augustinus és Orosius. Orosius nyomán terjesztették Justinust Rabanus Maurus, Albertus Magnus és Abelard. Reánk nézve a legnevezetesebb Justinus-kompilator a X. sz.-beli Regino, ki Justinus II. köt. 2. fej. és a XVI. köt. 2. és 3. fejezetét másolta le, de scythák helyett magyarokat szerepeltet. Nem akarom e helyen Anonymus és Regino még kérdéses viszonyát tárgyalni, azt azonban egész határozottsággal megállapíthatjuk, hogy ez említett I. fejezetben Anonymus semmit sem vett át Reginótól. E fejezetben csupán csak egy mondat van, mely Reginonál speciális és a többi kompilatoroknál hiányzik (A scythiai föld pedig, a mennyivel távolabb esik a forró égaljtól, annival egészségesebb az emberi nem szaporodására.), ez a mondat azonban megvan Paulus Diaconusnál,² kit szintén nincs szándékunk Anonymussal kapcsolatba hozni.

Fölmerül tehát a kérdés, honnan vette Anonymus említett fejezetét?

E kérdésre is Rühl mutatott rá meggyőző pontossággal.

Zu den Quellen des Anonymen Notars des Königs Béla című értekezésében³ kimutatta, hogy a nagyszámú Justinus-

¹ Die Verbreitung des Justinus im Mittelalter. Leipzig, 1871. L. még A. Gutschmied: Die Fragmente des Pompeius Trogus. Jahrbücher für Philologie. 1885. 219. l.

² Mon. Germ. SS. Long. 47. Historia Langobardorum. Az első mondat.

³ Forschungen zur Deutschen Geschichte. XXIII. köt. 1883.

kompiláció töredékek közül két csonka, de meglehetősen egyező kézirat (az egyik Bambergben, a másik a Laurentianában őriztetik) mutat a legtöbb hasonlóságot Anonymus I. fejezetével. E kéziratok szerzője egy VI. században élt állítólagos Isidorus, munkájának címe *Exordia Scythica*. Az itt található leírás Scythiáról mondatról mondatra egyezik Anonymus szövegével. Eltérés csak egyes szavakban, vagy, a mi még különösebb, egyes ragokban, azaz a mondatkonstrukcióban van. Ez egyezések, de még inkább e különös eltérések teszik kétségtelenné, hogy Anonymus krónikájának bevezetését csakugyan e kódexek nyomán írta. A nagyszámú eltérések, Rühl szerint, azt mutatják, hogy Anonymus nem volt közönséges másoló, de feltételeztetnek egy még hozzá közelebb álló alapszöveget. Rühl következtetése csodálatos pontossággal bevált. Tizenhárom évvel Rühl értekezésének megjelenése után Mommsen a *Monumenta Germaniae Historica*-ban a *Cronica Minora*-k közt kiadta Rühl kódexét és a bevezető magyarázatban fel- említi, hogy időközben a vaticáni könyvtárban találtak még két kódexet, melyek néhány szó eltérését nem tekintve Rühl kódexeinek másolatai, azaz változatai. Mommsen e két kódexet P. és U.-val jelöli. (P.-Vaticano n. 1984. saec. XI/XII.; U-Vaticano Urbinate n. 961. saec. XIV.) és szerencsénkre a kódexek eltéréseit a bambergi kódex szövege közé iktatta. Az ily módon kollacionált szövegben nagy csodálkozásomra Anonymus legközvetlenebb forrására ismertem. *Mommsen U-val jelölt kódexe egyezik Anonymusnak még azon szavaival is, melyek eltérést mutattak Rühl kódexeitől.*

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyezés korántsem teljes és nem tapasztalható az egész szövegben; csak egy bizonyos sortól kezdve egy bizonyos sorig tart. Ez azt mutatja, hogy az Anonymus-probléma még távol áll a befejezéstől. Mi csak a következő tényeket állapítjuk meg:

Már Marczali Henrik első alapvető értekezésében¹ »Béla király névtelen jegyzője« kimutatta, hogy a *Bevezetés* oly személyes színezetű mondatai is, mint »Midőn egykor iskolai tanuláson együtt valánk, s a trójai historiában, melyet én igen megszeretvén, DaresPhrygius és más szerzők könyveiből, miként mestereimtől hallottam vala, tulajdon szerkezetemmel egy kötetbe böngésztem volt, stb.« átvételek. A következő I. fejezetről mindenekelőtt előrebocsátjuk, hogy a fejezetek beosztása nem Anonymustól való, tehát e fejezetet teljes joggal vehetjük még bevezetésnek. Föltételezzük, hogy ez is kompiláció. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy (a Schwandtner-féle kiadást véve alapul) e fejezet 1—26. sorának forrását nem ismerjük. Nem tudom megmagyarázni, honnan vette Anonymus a Dentu-

¹ Phil. Közlöny. 1877.

moger szót, mit megelőző idegen krónikákban nem találok; Scythia leírása, a prémek oly általános viseletének említése eltér a Justinus-féle kompilációktól. A 10—26. sorig terjedő részek Attiláról, Pannoniáról, Ecilburgról, Ugek stb.-ről való megemlékezések szerintem lehetnek Anonymus eredeti betoldásai is. A 26. sortól kezdve *Quod Scythia gens fuissent sapientissima . . .* egész a túloldal 10-ik soráig: et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi-ig terjedő rész feltétlenül egyezik a vaticani könyvtár U-val jelölt kódexével. Az a körülmény, hogy csaknem mindaz, a mit Anonymus a megelőző 26-ik sorig mond, az itt következő részben újra ismétlődik, a mellett szól, hogy ez az első rész Anonymus eredeti próbálgatása. Mintegy áttérés a bevezetésből a tárgyra. A 26-ik sortól a jelzett túloldali 10-ik sorig tart az I. fejezet tulajdonképeni tárgya, melynek mind a két szövegét itt bemutatjuk:

Anonymus szövege:

. . . Scythici enim sicut diximus, sunt antiquiores populi, de quibus hystoriographi qui gesta Romanorum scripserunt sic dicunt, *quod* Scithica gens fuissent sapientissimi et mansueti qui terram non laborabant, et fere nullum peccatum erat inter eos. Non enim habebant domos artificio paratas, sed tantum temptoria de filamentro parata. Carnes et pisces et lac et mel manducabant, et pigmenta multa habebant.

Vestiti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum. Aurum et argentum et gemmas habebant sicut lapides, quia in fluminibus eius-

Bambergi kódex:

(Mon. Germ. Hist. Auct. tom. XI p. 319) Scithe (sithe U) antiquiores populi et est posita Scithia in oriente et interclusa est sicut et Gothia (guthia U) nam ab uno latere mare ab alio montes Riphie a dorso Asia et Tanais Fluvius, primum in ea habitavit Magog, filius Jafet.

Et dicunt quidam, ut (*quod* U), aliquando fuisset gens sapiens et (om U) mansueta, aetiam nec campos laborabant (bat U.) et nullum peccatum erat inter eos, non habebant domos, sed tantum tendas. Lac et mel manducabant. Vestiti erant de pellibus ferarum, aurum et argentum et gemmas sicut lapides habebant et pigmenta multa.

Non concupiscebant aliena, quia omnes divites erant, animalia et victualia multa habebant, non erant fornicatores, sed solummodo suas habebant

dem terre inveniebantur. Non concupiscebant aliena; quia omnes divites erant, habentes animalia multa et victualia sufficienter. Non erant fornicatores, sed solummodo unus quisque suam habebat uxorem. Postea vero iam dicta gens fatigata in bello ad tantam crudelitatem pervenit, ut quidem dicunt hystoriographi, quod iracundia ducti humanam manducassent carnem, et sanquinem bibissent hominim. Et credo quod adhuc eos agnoscetis duram gentem fuisse de fructibus eorum. (Ez nyilvánvalóan Anonymus közbeszúrása.) Scithica enim gens a nullo *imperatore* fuit subjugata. Nam Darium regem Persarum cum magna turpitudine Scithica fecerunt fugere et perdidit ibi darius *octoginta* (!) milia hominum; et sic cum magno timore fugit in persas. Item Scithici Cirum regem persarum cum tracentis et XXX. milibus hominum occiderunt.

Item Scithici alexandrum magnum filium philippi regis et regine olympiadis qui multa regna pugnando sibi subjugarat, ipsum etiam turpiter *fugaverunt*. Gens namque Scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici, et fortes in bello. Nam nichil habuissent in mundo quod perdere timuissent pro illata sibi iniuria, Quando enim Scithici victoriam habebant nichil de preda volebant, ut moderni de posteris suis sed tantum modo laudem exinde querebant. Et absque Dario et Cyro

(uxores ins U) et (om. U. P.) a nullo imperio (*imperatore U*) superati sunt. postea ut dicunt quidam, ad tantam crudelitatem pervenit iam dicta gens, ut carnem humanam manducaret (rent U. P.) et sanquinem biberet (-rent U. P.) Daryum regem cum turpitudine (nem P.) fecerunt fugere predicti Scythi (sythe U. om P.) et perdidit ibi (om. U.) Daryus centum (*octoginta* !! U) milia hominum et sic cum timore fugit in Persas. et (om. P.) Cyrum regem Persarum cum trecentis milibus (trecenta milia U.) Persarum (persas U, persis P) occidit occiderunt U. P.)

Alexandrum magnum, qui multa regna pugnando sibi subiugavit ipsum turpiter fugaverunt (*fugaverunt U. P.*)

Pugnas Romanorum audiverunt sed Romani cum eis non pugnaverunt quia. (Om U. P.!!) gens illa dura erat (om. U. P.) ad sustinendum omnem laborem, in bello fortis corpore magna (magni U.) nichil habebant quod perdere timerent (timbebant U. P.) quando victoriam habebant, nichil de preda volebant (nolebant U.) nisi tantum laudem exinde querebant, et absque Cyro et Dario et Alexandro

atque Alexandro nulla gens ausa fuit in mundo in terram illorum intrare. Predicta vero Scithica gens dura erat, ad pugnum, et super equos veloces, et capita in galeis tenebant, et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi, et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum. (Ez utóbbi is Anonymus közbeszúrása.) Scithica enim terra quanto a torrida zona remotior est, tanto propagandis generibus salubrior. (Ez Regino mondatta, vagy Paulus Diaconusé.)

nulla gens ausa fuit intrare infra (om. U.!) terram illorum. — Amasones namque quas audistis, aliquando de gente Scitharum exierunt. Predicta vero (om U.) gens Scitharum erat ad pugmandum super aequos, veloces omnes (om U.) loricati tibias ferro circum dabant, in capite galeas aureas (om U. P.) habebant.

Ime, Anonymus forrása! Kutatásainkat e forrás megtalálásával lezárjuk. Fölösleges volna itt az átvétel mentségére csak egy szót is vesztegetni: a középkori történetírás értékelésének teljes félreismerését mutatnák e hiú szavak. E korban és még jóval Anonymus után, az írástudás érdeme egyenlő volt az alkotásával. Mi a befejezésben épen az átvétel jelentőségét akarjuk kiemelni. Egy idegen írásműnek átvétele egy idegen országban sohasem lehet a véletlen játéka; megelőző kulturális törekvések és állapotok annak feltételei. Művelődéstörténeti dokumentum az a tény, hogy az első magyar történet bevezetésében is *ugyanaz* a közismert európai legenda található, melylyel csaknem minden korabeli, sőt megelőző európai krónika kezdődik és e legenda a mi nemzetünk történetében is ugyanazt az etymologiai és ethnografiai értelmezést kapta, mint a mit az összes európai nemzeteknél. Ez idegen legenda átvétele épen az a kapocs, mely már az első magyar irodalmi terméket is összefűzi az általános európai irodalommal; ez idegen átvétel ad Anonymus krónikájának európai és kulturtörténeti jelentőséget. A maga kicsinységében a művelődés terjedésének fokmérője lehet e legenda átvétele. Megállapíthatjuk, hogy a magyar történetírás előbb vette azt át, mint Románia vagy Oroszország, viszont Lengyelország ez átvételben néhány évtizeddel megelőzött. Ez átvétel egyúttal Anonymus műveltségét is mutatja. És ennek elbírálásában szigorúbb mértéket kell alkalmaznunk, mint az átvétel pusztá tényénél. Meg kell állapítanunk e források korabeli értékét, vagyis vizsgálnunk kell, vajon Anonymus forrása korának legtudományosabb, legmodernebb forrásmunkája volt-e, melynek ismerete a legnagyobb korabeli műveltséget és tudást tételezi fel? E kérdésre már határozott

»nem«-mel kell felelnünk, e korban már nemcsak a latinul, de a nemzeti nyelven írt históriák is tudományosabb és magasabb szellemben voltak megírva. Sőt a kódexek nem is tartoznak az elsődleges forrásmunkák közé: régi elavult történeti kivonatok. Viszont úgy látszik, nagyon elterjedt kézikönyvek lehettek, talán iskolakönyvek, melyek sokáig használatban maradtak. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy a bemutatott vaticáni kézirat is a XIV. sz.-ból való.

Bárhonnan vette is Anonymus e legendát, ez átvétel ránk nézve végtelenül becses; az európai szellem első megnyilatkozása irodalmunk első emlékében. Ez átvétellel mutatta meg Anonymus irodalmunk és haladásunk irányát: mely mindig és mindenkor a Nyugat. *Ex occidente lux...*

FÓTI JÓZSEF LAJOS.

BOD PÉTER MINT VERSIRÓ.

Ily címmel megjelent dolgozatomhoz (Irodalomtörténeti Közlemények 1912. IV.) szükségesnek látom egy helyreigazító megjegyzést tenni. Bod Péter Szent Hilarius cz. munkáját mint a 18. század verses példabeszéd-szerű gyűjteményét a 17. századi Beniczky Péter Magyar Ritmusai mellé állítom. Ezen nem akarok változtatni most se, de megpótlom azzal, hogy a 18. században Bod Péter munkáján kívül még két ilyen verses gyűjteményünk van: *Magyar Kátó*, Molnár Ferencztől, 1789 és *Selectiora adagia latino-hungarica*, Kisviczay Pétertől, 1713. Az előbbi Cato mondásait fordítja le, utána pedig összeállít egy magyar közmondás-gyűjteményt versben. Az utóbbi óriási gyűjteményében latin közmondásokat magyaráz magyarokkal, sokszor versben, de prózai formában. Ime egy példa: Kotsis oda hajtya hová Ur akarja az uton a' lovakat; tehát épen úgy, mint Bod Péternél, a kire valószínűleg hatással is volt. Az ehhez hasonló munkákról részletesen szól Tolnai Vilmos. A szólásokról címmel (Magyar Nyelv 1909, 1910), de Bod Péterről hallgat.

SZIGETVÁRI IVÁN.

A XVII. SZÁZADI MAGYAR LIRA KLASSZIKUS VONATKOZÁSAI.

Zrinyinek és Gyöngyösinek a klasszikus irodalomhoz való viszonyát már elég pontosan kimutatta az irodalomtörténet. A XVII. századi líra művelőinél azonban csak annyit állapított meg, hogy ismerték a latin irodalmat és történelmet. Művelődés-történeti jelentőségét azonban sem az epika, sem a líra klasz-szikus vonatkozásainak nem jelölte meg. Az alábbi néhány sornak az a célja, hogy ezt a lírára nézve megtegye és meg-állapítsa azt, a mit ilyen jelenségekből a kor gondolkodás-módjára és ízlésére nézve megállapítani lehet.

Feltűnő a XVII. századnak névszerint ismert lírikusainál és a daloskönyvek névtelenjeinél a gondolatoknak és érzel-meknek klasszikus képekben való gyakori megnyilatkozása. Önként kínálkozik a kérdés: mi köze van az ellenreformáció bibliás szellemének Cupidohoz, Venushoz, Juppiterhez; a keresztény lelkek egymásért hevülésének Cupido nyilához, Venus ajándékához stb.? Hogyan kerül egy versbe vagy egy verssorba a »galambom«, »virágom« és a »Venusom«, »Dianám«, »Hele-nám«? Pedig az efféle klasszikus képek Balassától kezdve tarkázzák líránkat, kapcsolatban keresztény és népies képze-tekkel. Im taláalomra egy pár példa:

Friss ékes termetű kedves virágszálom,
Venus kertében nőtt aranyalma-ágam.

Vagy: Gyenge rózsa, szép hattyucska, viola:
Édes lelkem, szép szerelmem, Venuska.

Bibliai képzetek fonódnak össze klasszikus képzetekkel, például ifj. Bethlen István búcsúztatójában (1633.), a mely szerint Zólyomi Dávid annyit veszített az elhúnytban, mint szent Dávid Jonathánban, mert ez volt egyetlenegy hú Achatese és mint magát féltő Piladese stb.

Ezeknek a klasszikai vonatkozásoknak okát és lélektani magyarázatát adni alább megkíséreljük. Előbb néhány vonással a megnyilatkozásukat lássuk.

Már Balassa Bálintnál kezdődik a szerelmi lírának klasz-szikus reminisczenziákkal való tarkázása. Még több van a XVII. sz. szerelmi lírájában.

A kegyes jellemzése, testi-lelki szépségeinek, kiválóságainak leírása gyakran történik klasszikus képekkel. Balassa Juliájának Diana adta az erkölcsöt, Minerva az elmét, Mercurius a beszédet, mert kedves barátja mindenik. A másik Sárájának szépsége sokkal felülmúlja Minervát és jóval meghaladja Helenát. Gyakori a Venus huga is, kit nem győznek meg szépséggel a Dianák sem. Dereka hasonló sudárult cziprushoz, járása közelít szép Venus asszonyhoz. Rimai Iionája a tizedik bölcs Musa, Charis, Venus, ki Paristól »almát vött«. A ki nem hajt a szerelemre, az »hitető alnok szívű« Diana, édesdeden beszélgető Helena vagy vidám szívet szomorító szép Nymppha.

A boldog szerelmes nem törődik vele, hogy ifjú Paris Helenáé vagy Dido asszony Aeneasé, csak az ő kegyese legyen az övé, ne másé. Boldogan jár, tánczol palotájában és nem törődik Tytius kínjaival és epédéseivel. Vigasztalására és meggyógyulására rendelte az Isten az ő édes szép violáját, Zephirusnak hugát. Boldogságában a Nympfhák szép asszonya, Venus elé járul és háláját ajándékkal rója le.

A szerelmi bánat, reménytelen sóvárgás, gyötrődés, boldogtalanság is ilyenféle képekben nyilatkozik meg. A szerelmi bánatában hánykódó lélek állapota olyan, mint a lovaitól elragadott Phaëtoné. A szerelmes szív is — mint Phaëton — »fel s alá vonatik, mert búja nagy nagyon«. Bárcsak Mercurius az világban élne és Juppiter kegyelméből folyóvízzé változtatná, mint egykor Bellist. Ha nincs már reménye a szerelmesnek, ha nem enyhül kínja, azért van, mert Venus pártot ütött ellene és a Venus kertében nőtt aranyalma-ágról nem szedheti meg a gyümölcsöt. Kínja olyan mint Tytiusé, kinek szívét — a poéták írása szerint — a pokolban két sas rágja, de, ha elfogy, ismét újra nő. Kegyetlen fenevad a kegyes, mert az ember mindenféle fenevadat megszelidíthet, sőt Orpheus ékes szavától még a kősziklák is sírtak és Mercurius sípja is álomba ringatta a százszemű Argust, csak az ő édesgető versei szavára és könnyhullatásaira nem ad a kegyes egy jó szót sem. Petrőczy Kata Szidónia is arra kéri csalogottságában a mezők virágait, erdei vadakat és repülő madarakat, hogy szánják és osztozzanak bánatában, a mely nem kisebb, mint Orpheusé volt, mikor Eurydice után búslakodott. De azon még Proserpinának, a poklok királynéjának szíve is megesett, az ő kínján azonban még a Parcák sem segítenek, hanem nyújtják életét. Vannak, a kik szűz Dianára, Venusra és a hatalmas Cupido sebes nyílára esküsznek, hogy szívüknek »égben ér fájdalma«. De mind hiába, mert Venus nem fogja pártját szolgálóinak.

A szerelem hatalmáról való gondolatok is ilyen képekben jelennek meg. Balassa után mások is fogadkoznak, hogy elhagyják Cupido zászlóját, mert megrontotta szerencsájüket. Pallas és Mars lesz az uruk, kik megmentik őket Cupido tüzétől. De ez

sem mentő gondolat, mert Marsot is csúffá tette Cupido és ez az eset ékesen tanítja, hogy se Mars Cupidónak nem árt vitézséggel, sem Pallas elmével. Egy másik versíró Jutkájához esedezik, hogy űzze el bánatát, biztassa szívét szerelme tüzével, mert Dido halálát is a szerelem hatalma okozta. Dedalust is ez döntötte romlásba, mert azért csinálta szomorú véget ért szárnyait, hogy »szeretőjével szemben juthatna«. De még ilyen halált is elszenvedne, csak egyszer lenne Jutkájával mulatása.

De nemcsak a szerelem körébe vágó érzelmek hatásosabb kifejezésére, hanem más gondolatok kidomborítására is felhasználja a líra a klasszikus képeket. Rimainak ú. n. oktató verseiben is sűrűn előkerülnek. Pl. a világ Circe és vigyázzon az ember, hogy ez a Circe meg ne részegítse, különben úgy jár, mint Ulisses szolgái. Beniczky is idézi a szerencse tündéries mivoltának bizonyítására Helenát, Lucretiát, Croesust stb.

Az egykorú hősök kiválóságát mitológiai hősök, görög és római férfiak kiválóságához hasonlítva magasztalják. Zrinyi Miklós, az emlékdal szerint, magyarok Hectorsa, Hercules tennel felruházott sólyom, a ki mint Juppiter villog több csillagok között, de poéták vezére is, mint Vergilius. A régi magyar vitéz Kádár is úgy oltalmazta az országot, mint Hector Tróját. A már fentebb említett búcsúztató szerint Zólyomi Dávid hű Achatesét és féltő Piladesét vesztette el ifj. Bethlen Istvánban. A halálát siratók bánata Agamemnon szomorkodása Iphigeniáért. Bethlen Elek búcsúztatója pedig az elhunyt puritánságát Serranusszal, Curiusszal, Catoval magyarázza. Munkás élete Vespasianusé. Bár eljött érte sárga lován Libitina, de Minerva nem hallgat róla, mert életében hű tisztelője volt.

A szatíra is erre a területre csap át, mikor Bocskai gyilkosának, Kátai Mihálynak sírjára felírja, hogy Epicurusnak volt tanítványa, Sardanapalusnak követője, Bacchusnak, Venusnak, Voluptasnak fia. A labancz gúnydal Antiochus sorsára utal, a kit kevélységéért mennykövel sujtott Juppiter(!), mikor a zsidókat üldözte.

Sok példát hozhatnánk még fel a klasszikus vonatkozásokra a XVII. század névleg ismert lírikusaiból és a daloskönyvek névtelenjeiből, de utalásul ennyi is elég. Az epikusok lírai helyeit szándékosan mellőzzük. Különbözik is csak egyes változatokban különbözik a fel nem említett helyek frazeológiája attól, a mit röviden összegeztünk. Ha már most ezt a frazeológiát egy kis körültekintéssel megvizsgáljuk, megállapíthatjuk belőle a XVII. század ismeretkörének bővülését, megváltozott esztétikai ízlését és a szerelmi líra megváltozott színezetét.

Minden kornak megvan a maga vezető gondolata, uralkodó eszméje. Ezen vezető gondolat körül fordul meg az illető kor minden olyan eseménye, a melyet a történetíró első tekintetre észrevesz. De az uralkodó gondolat köré mások is sora-

koznak. Ezek a gondolatok a kor kulturális látókörének határait jelölik.

A vezető gondolatok is, meg a szellemi élet határait jelző egyéb gondolatok is a korok művészetének különféle ágaiban öltének alakot. Ezek a megnyilatkozási formák a kor ízlésének bizonyosságai. A korszellemnek mindenféle irányú megnyilatkozása legközvetlenebben az irodalomban történik, mert itt a gondolatoknak összetartozása és egymásba fonódása is legszembetűnőbb. Hiszen az irodalom par excellence associatív művészet, a mi különösen a lírára illik. Az érzelmek és gondolatok kifejezése tehát az assziáló szellemi tevékenység által történik olyképpen, hogy az eredeti hatáshoz számtalan assziatív tényező járul. A legkülönbélebb érzelmek, a különféle korok lelki életének legtarkább változatai és legfinomabb árnyalatai csak ilyen módon öltének és ölhetnek kifejező formát.

Ezek az assziatív tényezők korok, népek, helyek és egyének szerint mások lehetnek, de mindenkor és mindenütt olyanok, a milyenek a költészetben megnyilatkozó lélek tartalmát alkotó képzetek, vagyis a milyen elemek a kérdéses esetben a műveltséget alkotják. Egyes népeknél, egyes helyeken, egyes egyénekben lehetnek egészen különálló képzetek, de a korok szerint általános, állandóvá vált képzeteket is tüntet fel az irodalom.

A XVI. század uralkodó eszméje a vallás. A XVII. század első fele is jórészt ebben él. Ez a politikai és társadalmi kérdéseknek kiinduló és ütköző pontja. Az irodalomnak is ez a főtárgya. Természetes tehát, hogy az irodalomban megnyilatkozó lélek képzetkapcsolásai is a vallás körébe vágnak. Ezért bibliás színezetű ez az irodalom.

A XVII. század lírájában azonban, mint látjuk, a bibliás és népies képzetkapcsolások mellett már a klasszikus világba vezető képzetkapcsolások is sűrűn vannak, tehát ezeket a műveltség új és állandósult elemeinek útmutatójául kell tekintenünk. Igaz, hogy már Balassa költészetében is elég gyakoriak, de elszigeteltségüknél fogva nála egyénieknek kell tartanunk, tehát nem tekinthetők általános műveltségi tényezőknek. A renaissance és Balassa előkészítették és megkedveltették, a miben a XVII. század irodalma fitogtatásig ment.

A renaissance szelleme már a XVII. század iskoláztatásába szélesebb körű klasszikus tanulmányokat vitt be, a XVII. században meg már egész csapat ókori és középkori latin íróforoghatott közkézen, különben alig hivatkoznék rájuk Rimai abban az előszóban,¹ melyet Balassa verseinek szándékolt kiadásához írt. Ugyancsak ő teszi azt a jellemző vallomást, hogy Venusnak féktelen bujaságra való buzdítását úgy mondta

¹) B. Radvánszky Béla, Rimai János munkái. 255. l.

el, a mint »Ovidius versei közt bővebben feljegyzé«. ¹ Ezek az olvasmányok és a széphistóriákban ponyvára vitt klasszikus világi jelenetek bővítették a XVI. és XVII. század magyarságának képzetkörét és, miután a verselő kedvük Balassa Bálint iskoláját is megjárták, az irodalomban megnyilatkozó lélekben a bibliás és népies képzeteket sűrűn váltogatták a klasszikus képek, a melyek a XVII. század ismeretkörének kitágulásáról és megváltozott ízlésről beszélnek.

Esztétikai hatás nem is képzelhető másképpen, mint hogy az olvasók lelkének tartalmát is ugyanazon műveltségi elemek teszik, mint az íróét. Arról pedig igen beszédes bizonyítékaink vannak, milyen népszerűségnek örvendettek ezek a lírai termékek. Tehát tetszett az a mód, a hogyan a versírók a mindenki lelkében lappangó gondolatoknak és érzelmeknek szárnyat adtak. Különösen szerelmi lírában tetszett, a mire elég bizonyosság a daloskönyvek tartalmának ilyen irányú bősége.

Ez a szerelmi líra egészen érzéki. Nemcsak a daloskönyvek modern kiadásainak kipontozott helyei bizonyítják ezt, hanem éppen ezek a klasszikus képzetkapcsolatok éreztetik. A XVI. század »galambom«, »virágom«-féle kitételei nem olyan érzéki szerelemnek adekvát képzetei, mint a »Dianám«, »Venusom«, »Nymphám«. Legraffináltabb Romainak már fentebb említett verse, melyben a codexbeli cím szerint »Venus impudicitiae mater suas ad libidinem hortatur«. Igaz, hogy »Buja Venus ellen Szűz Diana« nyomban rá megiratja vele a »contrarium responsum«-ot, de ki tudja, milyen áron, vagy talán azért, hogy »Minden kegyeseknek, kik bűnre nem esnek, énekelnie is hagyja«, a mivel a jó Rimai talán többet is mondott, mint akart.

Az elmondottak után önként kínálkoznék egy-két következtetés például Zrínyi idilljeire, Gyöngyösi mithologiai apparatusára, költészetének kedveltségére stb. De ezeket egyelőre más lapra hagyjuk, mert az elmondottakban úgyis csak részleges okot vagy magyarázatot találunk a jelzett kérdésekre.

¹ U. o. 16. l.

ADATTÁR.

GYÖNGYÖSI ISTVÁN ISMERETLEN LEVELEI.

Gyöngyösi István levelei közül sokáig csak az a 16 volt ismeretes, melyeket Thaly Kálmán előbb a *Századok*ban, majd gyűjteménybe foglalva az *Adalékok*¹ I. kötetében adott ki. Kutatásai közben később is akadt még néhányra, melyeket részint kivonatosan (a hivatalos megyei leveleket), részint teljesen közölt a *Századok* 1872., 1873. és 1898. évi köteteiben. Azóta Gyöngyösi életadatainak két buzgó kutatója: Nagy Iván és Gyöngyösi László közöltek² még négy levelet, melyek a költő 1702—4. évi közéleti szereplésére vonatkoznak. Ennyi mindössze, a mit eddig a költő hosszú életére és teljes félszázadra terjedő működésére vonatkozólag ismerünk. Az alább közlendő s eddig ismeretlen tíz levél tehát annál érdekesebb, mert tartalmuk nemcsak a költő magánéletviszonyainak és egyéniségének, hanem az 1673—5. évek zivataros történetének megismeréséhez is becses adalékokat nyújt. Az eredeti levelek a gr. Andrassy-család homonnai levéltárában őriztetnek, s a ma élő gr. Andrassyak ősapjához, Andrassy Miklóshoz vannak intézve.

Andrassy Miklós és Gyöngyösi ismeretsége visszanyúlik a 60-as évekbe; Gyöngyösi ugyanis első fennmaradt levelét 1668. június 8-án a jászok bérlet-ügyében intézi hozzá, mint jász-kún kapitányhoz, s itt már azt mondja: »kegyelmed engemet is esmervén jóakaró szolgáljának«. Gyöngyösi tehát, ki mint füleki »seregbíró« s mint nádori »komornyik« is ügyvédkedett, akár ilyen ügyekben, akár a nádor megbízásából többször megfordulhatott Andrassynál és így személyesen ismerhették egymást. Erről tanuskodik 1671. decz.

¹ Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Pest 1872. I. köt. *Toldalék*-ául.

² Irodalomtört. Közl. 1898. és 1911. és Protest. Szemle 1912.

2-án Bécsből írt levele is. Gyöngyösi ugyanis az özvegy nádornét az összeesküvés fölfedezése után hűségesen végigkísérven egész kálváriáján, miután már előbb is értesítette Andrássyt a perbefogottak ügyéről (ez a levele ismeretlen), most örömmel ujságolja neki, hogy úrasszonya annyi zaklatás után végre visszanyerte szabadságát, s »az udvari német cancellarius« — jószágainak visszanyerésével is biztatja; de annál kevesebb jót írhat az elégületlenek még folyamatban levő üldözéséről. Nagyon érthető tehát, hogy »alig várja«, hogy szabadulhasson Bécsből, hol asszonyának nincs többé szüksége az ő szolgálatára, bár — mivel ő is gyanu alatt volt s már egyszer börtönt is szenvedett — itthon is elég aggodalommal tekinthetett a jövőbe. Gonosz idők jártak akkor, nagyon tanácsos volt tehát olyan ember szárnyai alá menekülni, a kinek jó szolgálatokat tehet a maga jogi tudásával s tőle viszont jóakaró védelmet remélhet. Siet is a régi érzelmi kapcsokat megújítani: asszonya is — úgymond — »gyakorta emlegeti ő kegyelmét s örömet is lenne közelebb hozzája«, ő maga pedig már »személy szerént is kívánna nála udvarolni« s »alázatosan bemutatni magát szolgálatjára«.

Az eddigi közleményekből csak annyit tudtunk, hogy Andrássy Miklós 1674-ben Gyöngyösinek és az Andrássy-udvarból vett második feleségének, nemes Görgei Juditnak az egrí káptalan hitelesített levele mellett 15 évre ezer forintért átadta anyai ágon reászállt csetneki házát minden hozzátartozókkal együtt¹ és hogy Koháry Istvánhoz 1674. okt. 21-én Krasznahorka-Várallyáról írt levele szerint ez év őszén már itt lakott, nyilván abban a helyreállított házban, melyet Andrássy 1684-ben úgy említ,² mint »puszta és akkor (midőn t. i. »ennekelőtte bizonyos esztendőkkel« száz tallér fejében a hozzátartozókkal átengedte Gyöngyösiéknek) éppen ruinában levő« házat. Egyéb adat híján — úgy látszik — ezekből következett Gyöngyösy László, hogy a költő az 1672—4. közé eső időt Ungban töltötte,³ bár ő közölte előbb, hogy Andrássyné már 1673-ban teljes hatalommal megbízott ügyvédei közé sorozza Gyöngyösit is.⁴

Az alábbi levelek világosságot vetnek a költő életének e homályos szakára. A decz. 2-iki bejelentés után bizonyosnak kell vennünk, hogy Bécsből hazamenet, még 1671 végén vagy 1672 elején, okvetetle-

¹ Irodalomtört. Közl. 1898. 88. 1. a kivonatban fenmaradt levelet közli Nagy Iván.

² U. o. 203. 1.

³ Protestáns Szemle 1912. 291. 1.

⁴ Irodalomtört. Közl. 1911. 477. 1.

nül útba ejtette Krasznahorkát. Az iránt sem lehet kétség, hogy Andrassy nemcsak a régi ismeretségnél, hanem annál fogva is szívesen látta a költő-ügyvédet, mivel ép akkoriban magának és második feleségének is sok ügyes-bajos dolga volt. Valószínű, hogy nem fogta ott rögtön, s Gyöngyösinek is voltak gyermekeivel és gömöri meg ungi birtokai körül elintézni való dolgai. Ezeket elvégezhetette még 1672-ben, ekkor történhetett az is, hogy az ungvári vásárkor a huszti sópénztárnok levelet hozott neki apósától, a miért aztán 1673-ban tanuvalató parancsot adtak ki ellene.¹ Gyöngyösy László nem mondja meg, hogy ez a vallatás az év melyik hónapjában történt. Az alább közlendő levelekből ki fog tűnni, hogy ez, ha nem mindjárt az év első hónapjaiban történt, akkor csak őszén történhetett. Továbbá ugyanezek a levelek lerontják Gyöngyösy Lászlónak azt a föltevését is, hogy »innen (t. i. az ungi tanuvallatás után) húzódott a költő csetneki házába«,² mert ezt csak 1674-ben kapta Andrassytól, még pedig nemcsak feleségének az Andrassy-udvarban szerzett jó szolgálatai, hanem a maga 1673-iki nagyon buzgó fáradozásai jutalmául.

Eddig ugyanis Gyöngyösinek csak 1679. és 80-ban Andrassyhoz írt leveleiből tudtuk, hogy ennek minden családi és vagyoni dolgaiba be volt avatva, s hogy ettől kezdve Thököly hatalmának lehanyaglásáig nemcsak jó tanácsokkal és sokféle utánjárással, hanem többször nagyobb összegű pénzzel is segítségére volt megszorult és üldözött urának. Mindezt részletesen felsorolja maga Andrassy is az 1684-ben kelt birtokbevalló levelében,³ de mivel ugyanitt régebbi (1674-iki) birtokbevallásait is megerősíti, csak sejtenünk lehetett, hogy Gyöngyösinek már 1679., sőt 1674 előtt igen jó szolgálatokat kellett tennie, hogy ura korlátlan bizalmát annyira kiérdemelte. S valóban az alábbi levelek (négy 1673-ból, négy 1674-ből, kettő 1675-ből) egytől-egyig Andrassy vagyoni, családi s mindennemű ügyeiben való buzgó eljárásáról és rendkívül odaadó szolgálatáról tanuskodnak. Az 1684-iki birtokbevalló levélben tehát Andrassynek szokatlan bensőséggel megnyilatkozó hálája nem négy-öt, hanem több mint tíz évi hűséges, sőt többször önfeláldozó szolgálat elismerése volt.

A levelek teljesebb megértése végett tudnunk kell, hogy Andrassy Miklós — a század elején még zálogban bírt, utóbb megvásárolt — Krasznahorka várának és a hozzátartozó uradalmaknak atyja után

¹ Gyöngyösy L. *A lázadó Gyöngyösy István* (Prot. Szemle 1912. 291. l.)

² U. o. 291. l.

³ Irodalomtört. Közl. 1898. 202. s. köv. l.

már örökös ura, ki kétszeri házassága (Zichy Klára és özv. b. Pongrácz Mihályné Kerekes Erzsébet) révén is több birtokot szerzett, s mint a dynastia törhetetlen híve, előbb Montecuccoli seregében vitézkedett, majd a jászok és kúnok főkapitánya, végül Gömör-megye főispánja lett és 1676-ban bárói rangot kapott, — mindvégig távol tudta magát tartani mind a Wesselényi-féle összeesküvéstől, mind Thököly fölkelésétől. Legidősb fiát, Pétert, nyilván azért, hogy a fölkelőkkel való rokonszenvezés legtávolabbi gyanuját is elkerülje, már nagyon ifjú korában az 1675-ben kassai főkapitánynya lett Strassoldo s innét a következő években Leslie, Caprera s más császári tábornokok alá adta szolgálatba. Hűsége jutalmául, a kor szokása szerint, újabb birtokadományokat igyekezett szerezni, annál inkább, mivel több gyermeke is volt. Akkor, midőn a felvidéki üldözések megkezdődtek s 1670-től kezdve évről-évre több millió értékű vagyont kobzott el a kincstár a hűtlenségbe esettektől, birtok bőven volt, de ezeket a kincstár az udvar leghívebb embereinek is csak sok utánjárásra és rendszeren nagy áron adományozta.

Bocskay István, előbb zempléni, majd szabolcsi főispán és felvidéki nagybirtokos, mint az összeesküvés egyik főrésze, Szuhay Mátyással, Szepesy Pállal s másokkal Erdélybe menekülvén, birtokait szintén lefoglalta a kamara. Andrassy Miklós szeretett volna ezekből néhányat megszerezni. Ennek jó végre juttatása végett, másrészt feleségeinek öröklött birtokai és ingóságai átvétele s az ezzel kapcsolatos ügyek lebonyolítása érdekében eszes és jogi ügyekben jártas emberekre lévén szüksége, Gyöngyösi ajánlkozása éppen alkalmas időben jött. Nagyon valószínű tehát, hogy a költő-ügyvéd, mihelyt elrendezte magánügyeit, talán már 1672 végén, de 1673 elején bizonyosan Krasznahorkára költözött s mint magányos özvegy ember, egyelőre valószínűleg a várban lakott. Néhányszor már bizonyosságát adhatta ügyességének, mert 1673 elején Andrassy né Kerekes Erzsébet a jászói convent előtt tett nyilatkozatában:¹ maga — úgymond — nem járhatván több megyében fekvő birtokai után, az ezek körül való ügyek intézésére férjén kívül *Boros Péter* esztergomi kanonokot, továbbá Kerekes Menyhért (testvérbátyját), Jeszenszky Mihály, *Basó Mihály*, Gillány Illés, *Gyöngyösi István*, Kállay Pál és Kemecsey László nemesembereket teljes hatalommal

¹ Közli Gyöngyösy L. Irodalomtört. Közli. 1911. 477. l.

megbizottaivá választja, előre is beleegyezvén, hogy ügyeiben bármit tesznek, azt helyesnek tartja és elfogadja.

Erre a bizalomra, bár az alábbi levelek tanúsága szerint többen is dolgoztak Andrássyék ügyében, aligha szolgált rá jobban bárki is, mint éppen Gyöngyösi. A kamarai és peres dolgokra vonatkozó megbízáson kívül egy csomó házi és családi megbizással is ellátva, Gyöngyösi már 1673 kora tavaszán megindult Pozsonyba s ettől kezdve egész nyár utóljáig úgyszólván állandóan úton volt: Bécsbe, Nagyszombatba, Trencsénbe s Nyitramegye több helyére, a szükség szerint hol egyik, hol másik ügyben tudakozódván, informálván s egyezkedvén. Jó ideig vele volt Basó Mihály is s természetesen néhány szolgarendű ember, kiket küldönczökiül is használtak. A sok fáradságnak azonban ezúttal kevés eredménye volt. Már legelső (1673. jún. 9.) levelében azt írja haza, hogy asszonyának dolga a Pongrácz urakkal aligha pörre nem kerül, ura dolgában is »csak reménység alatt vagynak« s »jó kimenetel« későre várható, mert — úgymond — »az mostani időben kiváltképen késedelmesen foly-
nak az eő Felsege kamaráin az magyar Instansok dolgai«. A pozsonyi kamara tanácsosai ígérk ugyan, hogy jóindulattal fogják az ügyet, de mivel Majláth Miklós kir. jogügyigazgató véleményétől függ az ügy további sorsa, nagyon sürgeti Andrássyt, hogy az ígért lovat és medvebőrt mielőbb küldje föl neki jóakarata biztosítására. Andrássy el is küldi az ajándékot, de még így is nehezen megy a dolog, mert mint a III. számú (Basóval együtt írt) levélből kitűnik, a Bocskay-féle jószágokra mások is áhítoztak, s különösen sikerrel dolgozott Barkóczy István, ki az udvari cancellariától már leiratot is eszközölt ki a bacsikai és polyánkai jószágok fölbecslésére. Barkóczy valóban veszedelmes versenytárs volt, mert mint zempléni és szabolcsi főispán a császári hadakkal együtt nagyon serényen buzgólkodott az 1672-től kezdve erdélyi és török segítséggel dolgozó kurucz fölkelők elnyomásában, sőt a hajdúságot átcsábítván a császár hűségére, egyenesen az ő érdeme volt, hogy a kurucz hadak kénytelenek voltak visszahúzódní a hódoltságba és Erdélybe. Mivel a kamara roppant nagy összegre, 100 ezer tallérra becsülte az egész Bocskay-jószágot, három memorandumot is szerkesztenek, kiemelvén, hogy Andrássy nem tart igényt az összes birtokokra. A szerdahelyi és kövesdi birtokokat körülbelül biztosítottaknak látták már, mikor kitűnt, hogy a szerdahelyit Barkóczy is szeretné megnyerni. Azt ajánlják tehát Andrássynak, hogy menjen sürgősen Kassára s ott igyekezzék előre

megnyerni a kamarai urakat ; ügyvédi fufanggal kitanítják : mit mondjon és mit ne ; jó lenne Barkóczynak is írni s vele előzetesen megegyezni ; sőt utólag még azt is ajánlják, hogy igyekezzék megnyerni ügyének a kassai jezsuitákat s ezek útján eő Felsege gyóntatóját s más, hozzá »közelebb járókat« is. Maguk addig Pozsonyban és Bécsben mindent elkövetnek dolgai jó végre juttatásában. Bécsbe maga Gyöngyösi ment fel s bár a cancellarián jól végzett, mivel még jó ideig eltarthat a dolog, neki pedig asszonya pere miatt vissza kellett jönnie, az ügy további sürgetését egy bécsi ügyvédre bízta, kit a cancellarius és Zichy is jól ismertek. De ott is ára van a munkának ; a cancellariai titkár megiratja, hogy száz tallér tiszteletdíjat vár azért, hogy »a dolgoót jó rendbe vette«. Majd kiváltván Pozsonyban Andrássy első feleségének zálogban volt ékszereit, aug. 30-án írt IV-ik levelében jelzi, hogy Trencsénmegye északi részébe igyekeznek, hogy szept. 9-én a Pongrácz urak terminusán jelen legyen a Pongrácz-Kerekes-féle ügyben június végén (I. II. lev.) kötött előleges egyezség tárgyalásán, — aztán haza készül Krasznahorkára.

1674. április havában folytatja a munkát s május 4-ikén kelt második levelében (az első nincs meg) beszámol arról, hogy Pozsonyban a Zichy-testvérekkel mikép osztozott meg igazságosan és méltányosan a velük közös Zichy- és Baranyay-féle hagyatékon : a hátramaradt értékes ingóságokon és aranypénzen. Nagyobb gondot adott Gyöngyösinek a fekvő-jószágok felosztása, mert Vedrődön és Hodin kívül a többi dirib-darab vagy zálogban van ; szeretné, ha ezek elosztására maga Andrássy is feljönne. A Bocskay-ügyben is tovább dolgozik ; már két memorandumot adott be : Pozsonyban — úgymond — »jól vannak az urak disponálva, csak Kassáru el ne rontsák« ; azért most is utasításokat ad, hogy Andrássy mikép igyekezzék a kassai kamara véleményét irányítani. Június 15-iki (VII. sz.) levelében a további fejleményekről értesíti urát, azt tanácsolván neki : vegye meg a fiscus részét is, hogy biztosabban megkapja azt, a mire vágyódik, kivált ha sem az atyafiak, sem a kamara nem akadékoskodnak az alkunál, — »az rebellisek excursiói pedig engedik végben menni« a dolgokat.

A rebellisek azonban előbb is, később is sok zavart okoztak a felvidéken, s növelték a bajokat a protestáns-üldözések és török beütések is. A protestáns templomok erőszakos elvétele 1671-től kezdve napirenden volt ; még nagyobb arányuvá lett az üldözés

1672-ben, midőn Kollonics Pozsonyban, Pongrácz György váci püspök és esztergomi nagyprépost Nagyszombatban, Bársony György váradi, majd egri püspök Nyitramegyében katonaság segítségével foglalták vissza a templomokat. Gyöngyösi mindjárt első levelében három zavargásról értesíti Andrássyt, melyek mind egyetlen vasárnap történtek. Szeniczen a protestáns templomot akarták elvenni; vásári alkalom lévén, valóságos harcz támad, melyben az összegyűlt néptömeg három papot, egy harminczadost és három muskátérost agyonver, de a népből is többen elesnek. Ugyanaznap az érsekujvári törökök, a kik, ámbár béke volt, Morváig és Sziléziáig elszoktak kalandozni, most a nyitrai püspök egyik falujára ütöttek, s a mit lóháton elvihettek, mind elvitték, visszatérőben pedig fölverték a fehér barátok elefánti klastromát, mindenütt azzal fenyegetőzve, hogy ha mielőbb be nem hódolnak, még rosszabbul is járnak. Mivel szalonnát is raboltak, azt hiszik, magyarok is voltak a martalóczok közt. Szintén aznap történt, hogy a nagyszombati deákság összetűzött a városi drabantokkal s annyira elverték ezeket, hogy kettő már meg is halt közülök. Valóban »igen fatalis dies« vala az a vasárnap! Sajnos, a következő években még gyakran ismétlődtek az ilyen jelenetek.

A protestáns elégületlenek, különösen pedig a papok és tanítók üldözése 1674-ben is tovább folyt, de a kuruczok sem maradtak adósak a visszatorlással. A Tisza-vidéken nagyobb csapatokba verődve, meg-megtámadták a felvidéki császári seregeket és a velük tartó labancz magyarságot, érzékeny csapásokat mérve egymásra s kegyetlenül dúlva és rabolva egymás vagyonában. 1675 tavaszán annál nagyobb erővel indult meg az ellenségeskedés, mert a bujdosókat az erdélyiek is támogatták, s Szabolcs, Bereg és Szatmár megyéket elárasztván hadaikkal, egészen Kassáig száguldoztak. Gyöngyösi június elején a rozsnyaiak társaságában Andrássyék sokféle megbizásával fölment az eperjesi vásárra, s innét írja IX. számú (1675. jún. 10-én kelt) levelében, hogy a vásárról hazatérő rozsnyai szekereket Licsérdnél kifosztották »a talpasok« (s aligha ott nem vészett az Andrássyék számára vásárolt és velük küldött holmi is), felverték Somost és Saczát s elhajtották Semsey Pál lovait és marháit. Mivel özv. Rákóczi Györgyné, Barkóczy István s mások falvait is feldúlták, Andrássynak is volt oka támadásuktól tartani, azért Kassára menekülve, magával vitte s úgy látszik, ekkor adta legidősb fiát, Pétert Strassoldo szolgálatába, ki már ekkor lett a júliusban

elhalt kassai főkapitány (Spankau) helyettese. Gyöngyösi is Kassára küldte biztos emberével a neki írt levelet. Andrassy később Pozsony táján tartózkodván, július közepén a kuruczok közt az a hír kerekedett, hogy — mint Gyöngyösi X. sz. levelében írja — »valami horvát és német hadakért ment volna oda fel«.

Gyöngyösi a közben, hogy ura és asszonya hivatalos dolgaiban járt, rendesen egy csomó megbízást is kapott vásárlásokra (Bécs, Pozsony, Eperjes). Ha pedig ura nem volt otthon, krasznahorkai gazdasági s mindennemű dolgaiban intézkedik, s igyekszik ura érdekeit megvédelmezni még a királyi dézmások és papok ellen is. (VIII. és X. lev.) A kisebb Andrassy-fiukat felviszi magával Pozsonyba s előbb Boros kanonok néjnjénél, utóbb a convictusban helyezi el őket, örömmel értesítvén atyjukat (V. sz. lev.), hogy jól tanulnak.

Bár ennyi megbízás, adás-vevés, zálogváltás stb. mellett sok pénz fordult meg Gyöngyösi kezén, ura vagyonával nemcsak takarékosan, hanem szinte fukarul gazdálkodik, az Andrassy-örökségből fölvelt aranyokra pedig úgy vigyáz, hogy legnagyobb szükségében sem nyúl hozzájuk. Mindjárt az I. sz. levélben úgy elspánkodik, hogy milyen sokba kerül úton való hosszú járásuk-kelésük, mert, »itt — úgymond — mindenütt vendég fogadóknak kell élnünk, ott pedig pénz nélkül semmit sem adnak«; a maga személyével nem sokat törődik, inkább koplalna is, csak ne kelljen ura pénzét fogyasztania; de Basó Mihály uramnak legalább »étele s itala dolgában« némiképp kedveznie kell, mert Andrassy kedvéért »sok maga dolgát mulattya most el«. Basó Mihály tekintélyes jogászember lehetett, kivel együtt fáradoznak Andrassy dolgaiban s a földolgokban sokszor csak ez ír »az úrnak«. Szolgálatkésztségük akkora, hogy — főképp Gyöngyösi — még arra is vállalkozik, hogy Andrassyné egyik »Frauzimmer«-ének lakodalmát kitarja; a lány anyja ugyanis nagyon sürgeti hazaküldését, mert a gyűrűváltás megvolt már az ifju legénynyel, kinek érdekében gr. Erdődy Kristóf is írt Andrassynénak; ha — úgymond — több évi szolgálata után a lányt hirtelenében nem tudnák »becsületesen« felkészíteni, arról is gondoskodnak, csak küldjön az úr pénzt a bevásárlásra.

Andrassyné »Frauzimmerei« közt Gyöngyösi a maga számára is talált feleséget: nemes Görgei Juditot. Midőn Andrassy Miklós már idézett 1684-iki birtokbevalló levelében felsorolja Gyöngyösi rendkívüli szolgálatait, — »az ő kegyelme kedves házas-társának, nemzeti Görgey Judith asszonynak, elsőben jó emlékezetű néhai

édes felesége Zichy Klára mellett, azután Annika leánya, végre mostani házas-társa Kerekes Erzsébeth körül is számos esztendőök által dicséretes magaviselését, fáradságos forgolódásait és hű szolgálatját¹ is hálásan emlegeti. A krasznahorkai anyakönyvből tudjuk,¹ hogy Görgei Judith »G. Dni Stephani Gyöngyössy consors charissima — 1691. die 12. Maji sepulta est, annorum 36.« Ha tehát halálakor 36 éves volt, akkor 1674-ben, mikor Gyöngyösi elvette, 19 éves hajadon lehetett, s így gyermek-lánykorában kerülhetett az Andrássy-udvarba, mert csak így szolgálhatta Andrássy mindkét feleségét (a 2-ikat a Thököly-fölkelés keserves éveiben bizonyára még asszony-fővel is) oly módon, hogy hálára kötelezte a családot.

Bármily érdekesek és jellemzők ímez eddig ismert adatok, arra nézve homályban hagynak bennünket, hogy Gyöngyösi voltaképpen mikor vette nőül Görgei Juditot, mert Andrássynak a csetneki ház- és birtokra nézve az egri káptalan előtt 1674-ben tett bevalló nyilatkozata, melyben már mint Gyöngyösi feleségét említi, kivonat lévén, nincs megemlítve sem a hónap, sem a nap. Az alábbi levelek erre nézve is nyujtanak némi tájékozást. Gyöngyösi ugyanis I. sz. (1673. jún. 9-én kelt) levele végén azt írja, hogy Basó uram »őö kegyelmének nagyob oka vagyon házához sietni, noha én is eörö-mesteb volnék Krasznahorkán mint itt«. (1673. első felében tehát már ez volt állandó tartózkodóhelye, otthona.) A IV. számú (1673. aug. 30-án) pedig így végzi: »Énis ott (t. i. a trencsényi felvidéken) el végezvén az dolgokatt, az után onnét már egyszer valaha vissza megyek az kegyelmed szolgálattyára«. Ezekből kitünőleg Gyöngyösi, ha félévi hányt-vetett élet után szívesen vágyódott is már haza, ekkor még semmi esetre sem lehetett házasember, bár okvetetlenül ismernie kellett már Görgei Juditot. A következő 1674-ik év május—június havában sokat betegeskedvén, VI. számú, máj. 21-én Ved-redről írt levelét így végzi: »Jutka legyen job egészségben mint én«. Ekkor tehát már házasember, ki nyavalyás állapotában, a messze távolban otthon hagyott feleségére gondol. Mivel 1674. máj. 11-én kelt levelét Nagyszombatból írja s bevezetésül azt mondja, hogy már »az elmúlt postai alkalmatossággal is írt vala Pozsonyból« (Andrássy első levele már ápr. 22-én kelt), ezek a helyek pedig leveleiből kitetszőleg akkor ötnapi járásra voltak Krasznahorkától: legalább is április közepén indulhatott el hazulról, s bizonyosan nem rögtön esküvője után. Mivel pedig 1674-ben husvét vasárnapja a Gergely-féle új

¹ Közli Nagy Iván Irodalomtört. Közl. 1898. 206. l.

naptár szerint *márczius 25-ére* (az ó-naptár szerint meg éppen *április 19-ére*) esett, s nagybőjt idején a kath. egyházban semmikép sem tarthattak esküvőt: Gyöngyösi régi szokás szerint minden valószínűséggel *1674 farsangján* vagyis januárban (legkésőbb február legelején) vezette oltárhoz jegyesét. Andrássy Miklós tehát csetneki házát és földjeit Gyöngyösinek az előbbi (1673.) évben tanusított kiváló és hasznos szolgálatai s felesége érdemén is nyilvánvalóan *ekkor* adta zálogba, s *ekkor* adhatta nekik Krasznahorka-Várallyán »azt a pusztát és akkor épen ruinában lévő házát is a hozzátartozókkal«. Míg Gyöngyösi 1674 kora tavaszától július haváig Pozsony körül járt, azalatt rendbe hozhatták a házát (felesége az ő távolléte idején bizonyosan a várban lakott, régi úrasszonya mellett), s így az 1674. okt. 21-én Várallyáról Koháryhoz intézett levelét már ebben a helyreállított házban írta.¹

Az alább közlendő levelek Gyöngyösi egyéb viszonyaira nézve is vetnek némi világosságot. Mikor Murányt a császári hadak foglalták el, 1670 augusztusában a kis Balogvár kapitányságát le kellett tennie, de mivel 1671-ben egész éven át az özvegy nádorné mellett volt s hazatérte után is sokfelé járt-kelt, ingóságai s egye-mása még mindig ott voltak, mert még 1673-ban is (I. sz. lev.) gondviselést kér azokra. — 1699. jún. 6-án Csetnekről gr. Koháry Istvánhoz írt levelében »régii kínos nyavalyáját« említi, mely miatt a környékbeli igen köves és rázó utakon csak »igen óva és csak rákháton kelletik járnia«. Ez a baja valóban »régii nyavalya« volt s nemcsak az öregség következménye. Gyöngyösi ugyanis már 1674. máj. 21-én (VI. sz. lev.) arról panaszkodik, hogy »az lovaglásra alkalmatlan« lévén, — »szekeren hordoztatja magát«; s mivel előbb is (már »seregbíró« korában), később is nagyon sokat volt kénytelen szekeren járnia, nem csoda, ha öregségére már ezt sem bírta.

Végül igen fontos adalékot nyújtanak az alábbi levelek Gyöngyösi költeményei keltének meghatározásához is. Koháryhoz írt 1674. okt. 21-én írt levelében restelkedve említi, hogy »a versekről tett régii ígéretének illy későre tehet eleget«, de mihelyt Eperjesről hazajöhet, — »a' leszen első dolga, miképen tandem aliquando megküldhesse azon verseket.«² Most már tudva, hogy Gyöngyösi 1674. kora

¹ A rozsnói r. kath. plébánia régi anyakönyveiben is találtam egy rájuk vonatkozó adatot: »1675. in aprili — 11. Baptisatur infans Clara Caspari Balok et Cons. Susannae Uyhazi. Patrini Casparus Zontog et Juditha Georgij G. D. Stephani Gyöngyösi Consorse.

² Az *Adalékok* (Thaly K.) I. k. 313. l.

tavasztól nyár derekáig úton volt, érthető, hogy nem volt ideje lemásolni azt a mindenesetre nagyobb költeményt, mely korábbi föltevésém szerint¹ valószínűleg *Kemény János emlékezete* volt. — Gyöngyösi ismeretlen költeményeiről írt akadémiai értekezésemben² azt is fejtegettem, mikép kerülhettek ezek s a *Kemény János emlékezete*nek az 1693-iki kiadásnál régibb kézírata Gosztonyi Antal pozsonyi kamarai tisztviselő s utóbb harminczados tiszt kezeihez. Az alábbi leveleket értekezésém írásakor még nem ismerve, csupán az addigi közlemények alapján mertem már következtetni, hogy Gyöngyösi 1671. februártól júniusig Pozsonyban tartózkodván, egy-két kisebb költeményét már ekkor ott hagyhatta valamelyik ismerősénél, később pedig, különösen az 1681-iki hosszú soproni s az 1687-iki pozsonyi országgyűlések alkalmával a verskedvelő Gosztonyinak lehetett alkalma megismerkedni a már akkor ismert nevű költővel. Az alábbiakból most már tudva, hogy Gyöngyösi 1673-tól kezdve mily sűrűen megfordult Pozsonyban s mily fontos ügyekben érintkezett — bizonyára a következő években is — a kamarai urakkal, szinte egész bizonyossággal föltehetjük, hogy nemcsak az elnöknek és tanácsosoknak, hanem a fiatalabb tisztviselőknek is igyekezett vizsontszolgálatot tenni, s így Gosztonyinak is megszerezhetette azt az örömet, hogy még ki nem adott költeményeit elküldötte vagy elvitte neki lemásolás végett. — Megerősítik e levelek azt az *Igaz barátság tükrének* drámai formájára vonatkozó föltevésemet is, hogy Gyöngyösi vélete derekán nagy városokban és Bécsben is többször járván, lehetett alkalma színelőadásokat látni« stb.³ Sőt most már hozzátehetjük, hogy e színműnek szerelmi boldogságtól áradó jeleneteit valószínűleg 1673—74-ben írta, midőn Görgei Judittal megismerkedve, ennek jegyese, majd boldog férje lett. — Idézett értekezésemben többször is említettem,⁴ hogy Gyöngyösinek 1672—1678 közt »csendesebb ügyvédi elfoglaltsága mellett több éven át tartó nyugalma« volt, a midőn »másodszor nősülve új családi tűzhelyt rakott, s az előbbi pár év alatt átélt politikai zaklatások után szinte menekült a magánélet csendjébe s a költészet enyhét adó berkeibe«. Ennek az alábbi levelek annyiban ellentmondanak, hogy a költőnek — legalább 1672—5-ig — nem volt éppen abszolút nyugalma ; de bizo-

¹ *Gyöngyösi ismert és ismeretlen költeményei* című, 1911. okt. 2-án felolvasott értekezésemben. Akad. Értek. I. oszt. XXII. 4. sz. 7. l.

² U. o. 38. l.

³ U. o. 68. l.

⁴ U. o. 5. és 9. l.

nyitottam azt is, hogy a *Kemény János emlékezete* írásához már a murányi udvarban hozzáfogott,¹ a folytatást és befejezést aztán, ha máskor nem volt ideje, régi szokása szerint, szekér hátán is írta, mint a *Murányi Vénust*, melynek előszavában maga mondja, hogy »nagyob részrül úton, s-sok értetlen Csöcselék kiáltásával zaygó szállásokon« vagyis vendégfogadókban írta.

Lássuk már a leveleket egész terjedelmükben.

I.

Gyöngyösi István Andrássy Miklóshoz.

(Trencsényi hévviz, 1673. június 9.)

Mint Uramnak,

Alázatos szolgálatomott ajánlom kegyelmednek. Tegnap érkezvén ide, az szabadosokat im haza küldöttem, hogy annival kevesebb költséggel lehessünk, mint hogy magunknak innét megent vissza kelletik megent P. sonyban s onnét talán Bécsbenis mennünk, máris pedig költségünknek fottán kezdettünk lenni. Irja ugyan kegyelmed, hogy ha meg fogyatkozunk költségbül, valamely emberséges embertül kérjek költsön, az kit probaltamis immár, de senkit nem találhattam mást, az ki ajánlotta volna magátt, hanem Boros Uram,² mert böcsülletes ember s kegyelmednek igaz jóakarója, teve olly oblatiot, hogy az menire érkezhetik, ha megh szorulunk eörömost succurral szükségünknek, az mint eöttven, hatvan forint reméllem, kijs telik eö kegyelmétül, annival inkább hogy egy néhány nap alatt megh fogh indulni Kassa felé az nemes Esztergomi káptalan széplaki jószágának megh tekintésére, az melly uttyában nem kétlem, megh fogia kegyelmedetis látogatni, és akkor, ha mi költsön veszünk itt eö kegyelmétül, megh téritheti kegyelmed eö kegyelmének. Annyit ugyan nem ád, hogy ha pörre kell Aszszonyom eö kegyelme dolga, hogy az Procorokatt s más ahoz szükséges Espensakatt be érhessük véle, hanem onnét hazul kell arra kegyelmednek succuralni, az mint hogy Director Maylat Uramnakis³ vagy az Lovat az medve bőrrel (az mint eö praetendallya reghi igireti szerént) külgye megh mennell hamarabb kegyelmed, avagy más Contentumára valo honorariummal kedveskedgyék, mert a nélkül, úgy látom, megh fogh ott az kegyelmed dolga kereke akadni, noha mi elég ajánlasokatt tészünk nagy assurecraiók alatt, de mind addigihis igen Tamás azokban, valamigh szemével nem látongya, nemis hiszem, hogy a nélkül szolgállyon kegyelmednek; ha most pedig félben hadgyuk

¹ U. o. 6. l.

² *Boros Péter* esztergomi kanonok a pozsonyi káptalanban, ugyanaz, kiröl Andrássyné 1673-iki megbízó levelében szól; a családnak — úgy látszik — régi bizalmas embere.

³ *Mayláth Miklós* a királyi jogügyek igazgatója.

azon kegyelmed dolgátt, nehezebb leszen annak utanna megent ujonnan felvenni, s alig leszen ugy valami belőle, noha mostanis csak remensegh alatt vagyunk, ugy mind azon által, hogy ha valami nem remélt akadály megh nem gátollya, az minemű folyásában vagyon, jo ki menetelét várhatyuk, ha későreis.

Az Vásárlásoknak szükségessébb részétt eörömet megküldöttem volna ezen szabadosoktul, de nem ösmertem olly embereknek, az kikre reá bizhattam volna, tudom, nemis vitték volna haza kár nélkül, mert ezek semmire kellő emberek; azon lészek, hogy Boros Uramtul el küldgyem, ha reá érkezhetem, addigh Nagy szombatban vitetnem, az migh eő kegyelme megh nem indul, mint hogy Posonyban vagyon azon vásárlás, ha pedigh eő kegyelmétüll el talalna maradni, magam viszem megh, fel szabaditván Isten az itten levő dolgoktul, az mellyek miatt való késedelmünk nem keves pénzétt profundaltattya velünk kegyelmednek, mellyet bizony magamis sajnálok, de nem tehetek rola, mert itt mindenütt vendegh fogadokban kell élnünk, ott pedigh pénz nélkül semmit sem adnak; ha csak egy helyben lehetnénk, olly Compediomban vehetnénk ugyan ételünkett, hogy kevesebbet kellene erogalnunk, de az szüntelen ide s-tova való járás azt nem engedvén, egy s-más helyenis nem kevesett kelletik költenünk, Basó Uramnak¹ kiváltképen (az ki az kegyelmed kedveert sok maga dolgát mulattya most ell) kedvezni kelletvén, az menire lehetséges, étele s-itala dolgában, az magam személyére keveset hajtanék, koplalnék inkább, mint superflue csak egy pénzétis el költeném kegyelmednek, noha igyis sokszor fél koplalás jo lakásunk, mint hogy pénzen sem találhatunk sok utazásinkban mindenüt, az mi kellene. Itt uram hidgye ell kegyelmed mi raytunk semmi sem mulik ell, valamit megh tudunk cselekedni, mindent megh cselekedvén, de mint hogy, az mint maga jól tudgya kegyelmed, késedelmesen folynak az mostani időben kiváltképen az eő Felsége kamaráin az magyar Instansok dolgai, mijs későre vihetünk, ha vihetünkis valamit végben; az melly kegyelmed dolga, az szerént az Aszszonyé eő kegyelmejeis, mi terminusokban legyen hic et nunc, azaránt Basó Uram bőven és voltaképen irván kegyelmednek, referalom magamat azokban az eő kegyelme levelire. — Ilonkának Aszszonyom eő kegyelme Frauczimerének az Anna ennek előtte harmad nappal gyött vala által hozzánk Hadosa,² declaralta voltaképen miben legyen az Leanyának dolga Radi Imre nevű iffiu legennyell, Groff Erdődi Kristtoff uram szolgáljával, instálván potenter s-az Istenre s-lelkemre kénszeritvén, irnék kegyelmednek, hogy kegyelmed küldettne fel az Aszszonnyal eő kegyelmével az leányát mennéll hamaráb, mint hogy sok alkal-

¹ *Basó Mihály*, kiről szintén szó van Andrássyné megbizottai közt az 1673-iki jászóvári levélben. Gyöngyösinél, úgy látszik, idősebb, tekintélyes úri ember, kinek kényelmeiről Gy. alább is nagy előzékenységgel gondoskodik.

² *Hados* (Hostina) kis falu Trencsén vmben.

matlansága vagyon az Uraktul miatta. Ugy látom, absolute aztis akarja az Anyya, hogy hozzá mennyen az Leánya az megh nevezett iffiu legényhez, azt állitván, hogy az Leányis szerette, szereti és eörömost hozzája megyen, csak az Aszszony eö kegyelme ne legyen akadalyoztatója, az mellyet hogy eö kegyelme ne cselekedgyen, könyörög, kéreti s-obtestallya per omnes Deos et Deas eö kegyelmett, az Leánynak az Anyya, mellyrül magais irt eö kegyelmenek. Irt Erdődi Kristoff uramis, mellyet én fel szakasztottam, első instantiaja kérés ugyan, de ha az nem fogh suffragalni, aligh ha más formában nem kezdik tovább az dolgott, ha az Aszszony eö kegyelme ugyan impediálni akarja az Leány oda adását az Legénynek, mert hogy mint hogy már györö váltás vagyon közöttök. Javallanám azért Uram kegyelmednek indulna az Aszszonyt eö kegyelmét arra, küldené fel az Leányt; ne lamentalni az Anyyais eö kegyelmére, az Leánnakis ha most tartoztatya szerencséjétt és jövendőben talám más nem találkozik olly hamar, ne adgyon töb melancholiára okott, az mint hogy talám mostanis azért böytöll annyit. Paraszt lovakat adván egy könyü kocsi eleiben, könnyen fel rándulha'nak Hadosra vele, alkalmatossabbis most fel küldeni, az migh az derék mezei munka megh nem indul, mint anak utánna, mert a miatt mind addigh nem léssen az Aszszonynak eö kegyelmének nyugodalma, valamigh fel nem küldi, mellyrülis Basó uram eö kegyelme bővebben ir kegyelmednek. Ha ugy parancsollya eö kegyelme, mi Hadoson csinálunk egy kurta Lakodalmat neki, ha pedigh annyi köntöse nem volna, hogy böcsülteessen küldhetne enny esztendőkigh valo szolgattyához képest haza, csak parancsollyon eö kegyelme azarántis és pénzt küldgyön, arrulis tehetünk itten s-mint hogy azon kivülis (kiváltképen ha az Directornak vagy lovat vagy más valami honorariumott fogh küldeni) valamely kegyelmed szolgáinak fel kellett mennél hamaráb gyöni utánunk, arra nézveis alkalmatossabban esnék most az Leány fel küldése mint máskor; mellyet jó Consideratióra vevén kegyelmed, ha lehetséges, meghis cselekettesen az Aszszonyall eö kegyelmével.

Ezen az földön az elmúlt vasárnap igen fatalis dies vala. Akkor Szeniczen¹ az feir hegyen túl, az ott való és az szomszéd falukbul az akkori sokadalomra oda gyült kössegh, 12 Muskaterost, az ott valo Harminczadost Horvát Jánost, az ki sok esztendeigh szolgálta Pálffy Pál² Palatinust, és valami Sipeki nevü Catholicus nemes embert, megh ölték, 3 Catholicus Papott halalra vertek. Az Muskaterosok oltalmazván az menire lehetett magokott, eökis egynehányat megh löttek az kössegh közzüll, meghis haltak ugyan ott némelleyk közzülök. Mi okból indittatott az veszekedés közöttük, mint hogy azt ki egy ki más modon beszél, arrul bizonyost nem írhatok kegyel-

¹ Szenicz nyitramegyei falu a Fehérhegyen túl, közel a morva határhoz.

² Pálffy Pál 1649—55., tehát Wesselényi F. előtt volt az ország nádora.

mednek. Némellyek azt mondgyák, hogy Templom foglalást akartak volna az Paterek az Harminczadossal intentalni s-onnét indittatott fel az község, némellyek másképen beszélik. Ugyan azon nap Skacsánt¹ Cancellarius uram eö nagyságha faluját az Török fel verte. Az szent egyházban, s-az plebanian a szerént az szegény embereknek házaknál valamit találhattak, az mit lóháton el vihettek, mindent el vittek. Az Papott jól megh verték, embert s-másféle marhát sem vittek ugyan ell, hanem egy nehány lovat válogattak ki s-azt vittek ell Skacsánrul, megh parancsolván mind azoknak mind ott az hodulatlan szomszéd falvaknak, hogy mennell hamarab' beholdulyanak, mert ha halogattyák, megent raytok győnek és akkor másképen bánnak vélek. Ugy vélekednek felőle, hogy magyarokis voltak volna az Törökökkel, mint hogy Skacsánrul sok szalonnátis vittek ell, s-mondgyák azt hogy Szobonya volt volna vélek. Viszsa menett Fakli uram Elephanti házát és az Feir Baratok² klastromátis fel verték, az mit maguknak valott találtak, azt onnetis el viven, egy szegény fratert megh szalasztottak, az mint beszélik, az töb Baratokat nem bántották. Meghis ugyan azon nap. Az nagy szombathi Deakok, az Város Drabantival öszve veszvén, egynehányat annyira megh vertek az Drabantok közzüll, hogy már kettő megh holt közülök. Az oda fell való dolgokroll itt semmit sem halhatni, ha mi olyak occurálnának, az melyly bátorságos vissza menetelünkött impedialhatna, kérem adgya tempestive értésünkre, nem annyira én reám mint Basó Uramra nézve, mint hogy eö kegyelmének nagyob oka vagyon házához sietni, noha énis eörömesteb volnek Krasznahorkán mint itt. Az Dirib Darab írásrul megh bocsásso³ kegyelmed, másképen nem írhattam, nem levén egyéb papirosom. Marad ezekell kegyelmednek

Az Trencseni hévvizben 9 Jun'j 1673.

Alazatos szolgaja
Gyöngyösi István m. p.

P. S. Mint hogy keves jóságocskám csak vagyon az mint vagyon, ott levő némelly szükséges dolgaim felöll az Baloghi Tisztartanak Biczoni István Uramnak irván, kérem alázatosan kegyelmedett bizonyos ember által ne neheztellye által küldeni Balogban,³ és az nyavalyás l...ota lovárais parancsollyon olly gondott viseltetni, hogy az másik lova után ne veszzen azis el nyavalyástul, az magam lovassát hattam volt ugyan azon lo mellett ottan, de nem tudom

¹ *Szkacsán* nyitramegyei falu, Zsámbokrét közelében, Pálffy Tamás nyitrai püspök és cancellár birtoka, a beütő martalóczok pedig minden valószínűség szerint az érsekújvári török őrsegből valók, kik ekkoriban Morvaországig el szoktak kalandozni.

² *Fehér barátok* a paulinus szerzet, melynek a nyitramegyei Alsó-Elefántban volt anyakolostora.

³ Gyöngyösi az özv. nádorné rendeletéből 1669 januártól 1670 augusztusáig a kis Balogvár kapitánya volt, a míg t. i. a német őrség el nem foglalta; távozása után ingóságain kívül némi zálogos birtoka is lehetett ott.

nem állotté eddigh onnétt férre ; magát bocsátottam volna eörömetst haza az lovához, mert magam is bännám, ha megent kárt vallana nyavalvás, de itten sem lehetek nála nélkül.

Czímzés : Tekintetes es Nemzetes Szentkirályi Andrászi Miklós Uramnak etc. Uramnak eö kegyelmének sietséggel Írám Krasznahorka. (Gyöngyösi sajátkezű írása, pecsétje kivágva. Homonnai Gróf Andrásy-Ltár VIII. 29. 3. am. 1.)

II.

Gyöngyösi István Andrásy Miklóshoz.

(Pozsony 1673. június 27.)

Mint Uramnak

Alázatosan szolgálók kegyelmednek. Bartok tegnap előtt érkezett ide, békével és kár nélkül, meghozta mind az lovat, mind az pénzt. Pongrácz Püspök¹ Uram Luszinszki² uram dispositioja által accedálván az Amicabilisre, mára vagyon itten Terminusunk, ezen két óra után hozzáis kezdünk az tractához³; meheté valami végben, a vagy nem, első Postai alkalmatossággal értésére adgyuk kegyelmednek, ha Bartokott tovább Törtenne itten tartoztatnunk. Az Director éppen szent Iván napigh Continualván az Trencseni hew vizbeli förödését, ezideigh sem érkezett ide, hátra vagyon meégh opiniojais az kegyelmed dolgában. Szombatban⁴ mondgyák már most lenni, s onnétt óránként várják ide; mihelt el érkezik, praesentalom mingyárt az kegyelmed kedveskedését, s reméllem nem retardallya tovább opinioját, hanem transmittallya az nemes kamarára. Az Consiliarius Urak ajánlják minnyájan joakarattyokott. Csak az Director⁵ opinioja legyen ad favorem, jó végben menetelét remélhetni azon kegyelmed dolgának, mellynek sürgetésében mi sem hagyunk semmit hátra. Többet írnék, de az Aszszony eö kegyelme dolgai körül kelletvén most szorgalmatoskodnunk, nem érkezhetem sem én, sem Baso Uram reá. Az itt valo Occurrentiakrul Szakmíri János Uramtul érthett kegyelmed, az ki most megyen innét haza, nem kétlem, szemben leszen kegyelmedelis. Marad ezekell kegyelmednek

Posony 27 Juny 1673.

Alázatos szolgálja

Gyöngyösi István m. p.

Czímzés : Tekintetes es Nemzetes Szentkirályi Andrászi Miklós Uramnak etc. Uramnak eö kegyelmének sietséggel Írám Krasznahorka. (Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrásy-Ltár VIII. 29. 3. am. 1.)

¹ Báró Pongrácz György váci püspök s esztergomi nagyprépost.

² Luszinszky Sámuel, Pongrácz Julianna első férje s így osztályos atyafi Andrásynéval.

³ Ez az egyezés másnap létre is jött, de Pongrácz Ferencz miatt ősszel (l. a IV. lev. végét) még egyszer össze kellett jönniök. Az 1673. jún. 28-án kelt egyezséglevél a gr. Pongrácz-család bashalmi levéltárában. 28. csomó, 100. sz.

⁴ Nagyszombat értendő.

⁵ Majláth Miklós, kir. jogügyigazgató.

III.

Basó Mihály és Gyöngyösi István Andrásy Miklóshoz.

(Pozsony 1673. július 14.)

Alazatos szolgálatunkat ajánljuk kegyelmednek, kivanvan szerencsés jó egészségben és boldogh szerenczes állapotban találhassa levelünk fejenkent kegyelmeteket.

Az mint egy nehany eléb irt levelünkben megh irtuk vala Uram kegyelmednek, sok joakaroj biztatasara kegyelmednek, a Bocskai jorzagban ¹ valo dolgaiban elseö tekintetel valoban fenleö ² jo remensegünk nyujtatot vala, annyira hogy naprúl napra oly remensegh taplalt bennünket, hogy csak reövid üdö alatis regen kivant jó végel eörvendeztetyük megh, Isten haza viven bennünket, kegyelmedet, a mint hogy reghtül mostis biztatnak jó remensegel kegyelmed joakaroj; experialván mind az által naprul napra a dologhban nagyob involutiojat, úgy lathyuk, úgy bele gazoltunk a dologhban sine lesione existimationis simpliciter a dologh mellöl el sem mehetünk, dolgainknak és penigh kivalkeppen hamar ideö alat jó vegevel csak vekonyan biztathatyuk magunkat, szaporodvan kivalkeppen naponkint azon joknak competitori, a minthogy Barkoczi Istvan Urnak mindenek felet igen szerenczessen kezdett instantiaja folyini, tegnapi erkezet megh az Aulicarul szolgaja, ki az nemes Camarara Decretumot hozot, mellyet úgy hiszem s nincsenis külömben, ma inditanak megh a' Nemes Szepesi Camarara, akarvan voltakeppen informaltatni az Meltosagos Aulica magat, Bacskai es a Polyankai ³ jorzaga Bocskainak mire becsültetet, kibül úgy remenlem s remensegem sem hiszem az irant megh csallyon, már Barkoczi Urnak, azon két rendbeli javai vadnak igirtetve Boczkainak, mellyeket mindaz által nem szinten latom bene contentusnak lenni urgealvan, hogy a két Bekrek,⁴ kiket eö Felsege el vet tüle, sokkal teöbet tet volna sarczok; gondolom, ha jó informatiot obtineal a Nemes Camaran, a mely existimatioban van most az az ember, tovabis nem kevesse gatolhatja jó folyasat kegyelmed szep igassaganak; igen szüksegessnek itilenök azért lenni, ha minden dolgait kegyelmed felre teven, sietsegel be fordulna Cassara, es az Urakat disponalna in suam partem, exageralvan szep igassagat a Nemes Szepesi Camarannis, de pro interim az utolso Cassai actust mentül mélyeben

¹ *Bocskay István* előbb (1667) zempléni, majd (1669) szabolcsi főispán a felvidéki elégületlenek egyik főembere, az összesküvök vezéreinek elfogatása után Erdélybe menekült; birtokait a kamara lefoglalván, azokat Andrásy Miklós s Barkóczy István zempléni főispán igyekeztek megszerezni.

² *Fenleö* = fénylő, ma is: fényes reménység, szerencse.

³ *Bacskó* Gálszécs mellett Zemplén vm., *Polyánka* amattól nyugotra a kassai útban.

⁴ *Bekrek* valószínűleg az Abauj-Torna vmben fekvő két *Berehalja* a Hernád mentén.

temetven es arrul semmi alkalmatosagal let kisseb emlekezetet sem teven, mely it mind ezideighis meg holt allat, mas kint félő, oleum et operam perdamus; ha nem hasznalna, nem artana irni Barkoczinakis, ne kivannyon mas igaz verek velejevel elni, hiszen talal eő Nagysaga mas jokatis, ha ugyan csak Bocskai javaira vagyodik, am Parro¹ s Polyanka előtte van, mellyekis szep joszagok, talan compungaltathatik lelkiismeretiben es teszen valami cessiot Baczko es Szerdahely² reszerül; el kellene azt is kegyelmednek hitetni a Nemes Camaraval, hogy azon Portiok, mellyek subiacealnak a' kegyelmed es Interessatusi praetensioinak, nem involvallyak az egesz Bocskai joszagot, mert Uram it szaz ezer tallerra becsüllik egeszben azon jokat; mi mar három memorialisunkal declaraltuk magunkat, hogy nem praetendallyuk az egesz Bocskai joszagot, hanem praecise csak azokat, mellyek specifice a Contractusban vadtak inseraltat an, melyben Baczkois incorporaltatot. Mind az által mindezekben oly caute es tapogatvan kellene jarni kegyelmednek, a mint iram, az utolsó actusnak let kisseb emlekezeti fen ne forgana, nem artana az Contradictiotis ha ki nem vete volt, de igen csak azt kivenni, ne lenne semmi hire, kirül bizony magam szivessen kivannek beszellenem kegyelmede¹, mert a' dolognak mindenkeppen valo secretumat megh nem irhatom kegyelmednek, könyvre telven levelem, ha mindeneket pennara tennek. Nem keves fogyatkozásunkal let Kallay Uram³ itten valo aitaianakis nem tudasa, bizony bár eő kegyelme memorialissiban párokat adot volna, mert a' mint rebesgetik, nagy dologh, ha eő kegyelme sollicitatiojaban küleöneös utat nem követet tülünk, mégh edigh mijs ugy forgolotunk, hogy Szerdahely es Kövesd⁴ éppen megh van s tartatik a kegyelmed számára, noha Barkoczi Uram mindenek felet a' Szerdahelyi jokra aspiral, higye Uram kegyelmed semmit kegyelmed dolgainak promotiojaban el nem mulatunk, azon vagyunk mostis, holnap egyikünk Bécsben, masikunk a' Directorhoz fordullyunk, kire ujobannis pro saniori extrahenda opinione, ujobanis dirigaltatunk. Nem érne az első a medve bürnek csak a let kisseb körmitis, nem hogy a szep gyermek lovat, mellyetis amint eszre veszük digustanter vet el; ha az szükség penigh latyuk ugy hoza, hogy egyikünknek alá kelletikis menni, igen rövid nap postan ala kezdünk menni, tartvan attul, minthogy levelünkben nem expectoralhatyuk ugy magunkat, mint az it valo dolgoknak mi volta kivanna, ne talan a' kegyelmed instantiaja es informatioja is, küleöneösen a mieinktül kárt es disgustust causalyon inkab, mint sem valami nyeresetet s jüvendő hasznot importallyon, mindezekben penigh oly sietseget kelletik kegyelmednek forgolodni, hogy a Barkoczi Uram reszirul valo informatiot anticipalhassa, mert mas kint ha az irantis succedal eő Nagysága pro voto es secundaltatik

¹ Parnó zemplénmegyei falu.

² Szerdahely = Bodrogszerdahely szintén Zemplénben.

³ Kallay Pál szintén egyik meghatalmazottja Andrásynénak.

⁴ Kövesd bodrogközi kis falu Szerdahely közelében.

azon Nemes Camaratulis instantiaja, bizony dologh annalis nagyoban gatlodik megh kegyelmed igasságának folyamatya, es tsak a miben most vagyunkis, mikor erjük el, csak Isten tudgya; nem árt azonban kegyelmednek oly vigyazással is lenni es kivalkeppen a' Nemes Conventek s kaptalanokat ugy disponalni, ha Casu quo, kit mind az által mégh ily hamar nem remenek, statutiojat akarna peragaltatni, tennek hirre kegyelmednek in tempore, az Contradictiot ne mulatna el; en in reliquo kegyelmednek innét semmit egyebet irni nem tudok, hanem kegyelmedet szerelmessivel együt az jó Istennek ajánlván, kivanom enegeye reövid időn latni jo egességben Raptim Posony 14. Julij Anno 1673.

Kegyelmednek köteles alazatos
szolgai

Baso Mihály, mp.

Gyöngyösi István, mp.

P. S. Kerjük Uram kegyelmedet bennünket Kassarul genuine tudositani el ne mulassa.

P. S. Igen jonak itelnenk lenni, ha Pater Kecskemeti Uramat¹ magaval el viven, az Pater Jesuitakat disponalna es azok által az it valokat es eö Felsegehez közeleb jaroikat, Confessariust es egy Capucinus Imre nevü Baratot.

(Eredeti, csak az aláírások sajátkezűek. Homonnai Gr. Andrássy-Ltár VIII. 29. 3. am. 2.)

IV.

Gyöngyösi István Andrássy Miklóshoz.

(Pozsony 1673. augusztus 30.)

Mint Uramnak

Alazatosan szolgálók s kevánok minden jokott kegyelmednek. Én tegnap előtt gyöttem le Beczbül, tegnap az Ur Zichi² Uram eö nagyságha mene fel, onnét akarván az Adam Urfitt Olaszországban bocsátani. Az mi hátra vagyön meégh az kegyelmed dolgában, kértem hogy azt segittse mostani fel menetel alkalmatosságávalis eö nagyságha, az kire elege ajánlottais magatt. En (ugy tettvén Cancellarius Uramnak) Exhibealtam az Aulican az itt való nemés kamara Opinioját, s magamnak az Pongracz Urakkal hatra levő dolgokra nezveis el kellettén gyönöm, biztam egy böcsülletes ember Juris doctorra, Doctor Strell Uramra, az ki mind Cancellarius Urnak, mind Zichi Uramnak nagy ösmeretségében vagyön, s nekemis régi joakaro Uram, mint hogy ugy gondolkodik Cancellarius Uram

¹ Andrássy udvari papja.

² *Zichy István*, Andrássy Miklósnak első felesége, Zichy Klára után sógora, 1671-ig a pozsonyi kamara elnöke volt, de a miatt, hogy állítólag tudott az összeesküvésről és nem adta fel a részesekeket, elmozdították hivatalából.

felőle, hogy az Delegatorium Iudiciumra (melly mostanis Continual-tatik Beczben) ugyan eő nagyságha leven Praesese, transmittaltatik az Aulicarul azon dologh (noha nemelylek azt mondgyák, hogy nem) ha ugyan oda találnák transmittalni, és ott rendeltetnék ugyanon s valami uyiab obiectiok történnének emergalni, lenne mind azokra kinek megh felelni, mind az Aulican Urgealni, informaltamis en mindenképen azon dologban azon Doctor Strell uramatt. Ajánlotta magat Cancellarius Uramis, hogy ha oda kél, mingyart proponaltattya és valamiben tud szolgálni, szolgál s megh nem fogyatkozik kegyel-med az eő nagyságha joakarattyában. Azonban az én el gyövetelem után, mikor szinten az Ural Zichi Uramnal eő nagyságanál volnék, érkezék két levele eő nagyságanak egymás utan Beczbüll, az mellyek-ben edgyikében per tertias personas azt intimaltattya Feringer Uram az Aulica secretariususa, hogy az kegyelmed dolgátt immáris jó rend-ben vette, az másikában pedig mesterseges fogással az maga hono-rariumatt insinultattya, 100 tallért emlegetvén; ajanla az Ur eő nagyságha magátt, hogy fel érkezvén szemben lészen vele, és mind ott mind más szükséges helyeken miben hagyhattya azon kegyelmed dolgátt, első alkalmatossággal tudosittya kegyelmedet felőle, mivel ennekem innét már tovab kelletik mennem, s ferre leszek az level járások alkalmatosságatul; kerem pedig kegyelmedett, irjon maga is eő nagyságanak, mint hogy en továb nem sürgethetem, az mi még hatra vagyon azon dologh sollicitasaban, viseltye oly gondgyát eő nagysága, hogy az mit ennyi faratsagh és költsegh által csele-kettünk, az már ne maradjon károsan csak abban, hanem bar csak in illa parte, az mennyiben az itt valo nemes kamara atta pro voto opinioját, mennyen kivant végben. Noha talám valami moda-litasok által az harmad reszétis segíthetni üdövel, mellynek alkalmatosságara kívánnya eő nagyságha, hogy az mely Expectativa felől ennek elötte kett izbenis irt kegyelmed, azt kegyelmed kerestetne fel és küldene az eő nagyságha kezéhez. Én az mint fellyeb iram, ezekre elegett kértem ugyan nagysághat, de ha kegyelmed magha is irni fogh, annál foganatosab leszen, mert eő nagysága is feledéken néha. Én valamit megh kellet cselekednem és megh cselekehettem, megcselekettem. Ha továb is olly szivesen látnak hozzá, reméllem nem leszen hejában sok költése kegyelmednek. Mikor szinten ezen levelemett irnam, küldi Posta mester Uram kezémhez 12 es 22 praes-entis datalt kegyelmed leveleit, 16 ejusdem Kassául költ Barna Uram levelevel edgyütt, azt üzenvén eő kegyelme, hogy már egy néhány naptul fogvást vannak nála, de itt nem létemben nem tutta hova dirigalni, az mellyekbeli parancsolattytis értem, de azokra sem irhatok most egyebet annál az mitt ezen levelemben irtam már kegyel-mednek. Ertvén azonban Boros Uramnakis itten létett, szemben voltam eő kegyelmévelis, megh adánk Angrano Urnak az penzt, de másképen volt az dologh hogy sem mint Boros uram informaltatott volt kegyelmedtül. Mert az függött 300 forintban atta volt megh holt Angranoné Aszszonyom az szegény Üdvözült Aszszony-

nak, s ezért 300 forintot kellett le tennünk, az mely arany Lancz pedig Angrano Uramnál volt, arra tizen eött forintot vett volt fel azon üdvözült aszszony, megh attuk aztis eö kegyelmenek, es az Lanczott Boros Uram vette kezéhez, vissza adván Angrano Uram az üdvözült Aszszony Charta biankajátt. Kerekes¹ Urammal tegnap voltam, eö kegyelme kettyszeres gyümölczözéséért Aszszonyomnak eö kegyelmenek két rendbeli ajándékott mondgya hogy készített, kegyelmednekis készen tartya az régen ígért Lora valo szerszamott az Pallossal, mellyekett meghis küldene eörömet, ha oly alkalmas-sagott es embert találhatna, az kire reá merné bizni. Én holnap innét Szombatban megyek az Püspökhöz az Aszszony eö kegyelme dolga végett, minthogy már el közelgett Pongracz Ferencz Uram ellen valo Terminusunk, az melly 9 Septembris léssen,² az mester ki vétele felöll kellett valamit végeznünk tempestive. Ugy tudom az migh én Béczben voltam, Lapsanszki³ Uram irt kegyelmednek Aszszonyomnak eö kegyelmenek tett Pongrácz Mihaly uram fassioja felöll, a mellett Pongrácz Ferencz Uramnak tett Pongracz György Püspök uram Cessionalisanak párja felöllis, a melyekett Baso Uram vivé ell magával, hogy azokatt kegyelmed fel küldené, mint hogy talán szükségesek léznek az Terminuson ; kegyelmed azért ha addig el nem küldi, az migh ezen levelem kegyelmedhez megyen, küldgye csak egyenessen Nediczére vagy inkább Varinban⁴ (az hova az mester protegalt) vagy hogy az terminus előtt bar csak egy nappal ottan lehessen, ne legyen azarantis valami fogyatkozásunk. Enis ott el vegezvén az dolgokatt, az után onnét már egyszer valaha vissza megyek az kegyelmed szolgálattyára, ha az Toporcziak vissza nem üznek megent ide. Adgya Isten jo egészségben találhassam kegyel-medett. Posony 30 Augusti 1673.

Kegyelmednek

Alazatos szolgálja
Gyöngyösi István mp

(Czímzés hiányzik, Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gr. Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 3.)

V.

Gyöngyösi István Andrassy Miklóshoz.

(Nagyszombat 1674. május 14.)

Mint Uramnak

Alázatos szolgálatomat ajánlom s-kevánok minden kedves jokat. Az elmúlt postai alkalmatossággal irtam vala Posonybul kegyel-

¹ *Kerekes Menyhért*, Andrassy D. második feleségének bátyja.

² A június 28-iki elő'eges egyezésre nézve l. a II. lev. és jegyz.

³ *Lapsánszky János* a helytartótanács titkára, mint Pongrácz Juliannának, Pongrácz Ferencz unokahúgának második férje volt érdekelve.

⁴ *Nedecz és Varin* (ma *Várna*) trencsénmegyei falvak, Zsolna köze-lében, b. Pongrácz Ferencz birtokain.

mednek, de mint hogy akkori szorgos dolgaim miatt nem érkeztem úgy irni, az mint kevántatot s-az után az elebbi dispositiois megh változott nemely dolgokban, akartam ez uttal bővebben irni azok-rul kegyelmednek. Jollehet azért az mint azon levelemben irtam volt, az vala akkor elsöben végezve, hogy eléb Conscribáltassék mindenestül az joszágh, es azonban az levelekis perlustraltassanak s-az után oszollyon megh osztán az Res mobilis, mind azon által, az Urak másképen gondolkodván tovább felöle, ugy tették végre eö nagysagoknak, hogy akkori egy utokkal mennyen osztályra az Bécsbüil alá hozott, és Posonyban talaltatot Res mobilis, az mint hogy az el mult kedden annak osztályát elis végezőnk egy más között jo moddal és minden attyafisagtalankodás nélkül: mivel nem sok volt, fáratságh sem kevántatott sok hozzája, idegen Censorok sem voltak szükségesek, hanem magunkis végben vihettük, az ezüst mű probájára s-mérésére mind azon által egy ötvöst hivattunk volt. Én többet remélvén, hogy sem mint találtatot, az Urak eö nagysagoktul egy néhány izben serio pedigh kérdettem, ha ugyan nincsen e' töb annáll, hitekkal asseralván, hogy nem találtak, nemis tudnak többet, hitelt kellett adnom, nemis remélhetem, hogy valamiben tagadást tettek volna. Mi volt mindenestül azon Res mobilis, az ki már osztalyra ment, és mi jutot az kegyelmed részére, az annexakbul megh érti kegyelmed. Az osztalyban nem lehetett sem egy sem más félne' kedvezés, mint hogy mennél egyenlőbben és igazabban lehetett, ugy inteztük, elsöben három felé, meégh akkor senki nem tudván mely rész kinek jut, az utan czedulát vonván, az ki mely Numerusra talált szerencsére azt vette, es így sem egy sem más nem panaszkodhatik, hogy megh csalatot volna. Az mely függöben levö eöregh követ, szegeny Baranyai Uram magais nagyra böcsült, szép Raritasis, minthogy három felé nem parcial-hatni, azt Zichi Pál¹ Uram vette magához hic et nunc, Reversalist adván, hogy valamikor kegyelmed es Zichi Istvan Uram kevannyi fogja, előll adgya: azt intimaltattya mindazon által eö nagysagha én általam kegyelmednek, hogy azon követ erőmet megh tartaná, ki fizetvén kegyelmedet és Zichi Istvan Uramat in rata portione secundum aestimationem belöle; jelentett ollyatis, hogy az melly Szent Eörzebet Aszszony mosdoja kegyelmednel vágyon, azt mind szegény Baranyai Uram, mind Baranyainé Aszszonyom eö nagysaganak attak volna, sött az szegeny megh holt Aszszonyis, kínálta vele, hogy el hozza, mikor Krasznahorkán volt, tudván magais, hogy eö nagysagajé volna (az eö nagysagha szavait irom). Praetendálni lattatik azért azon mösdott, ugy mind azon által hogy más adna érette kegyelmednek, arra nezve az mint eö nagysagha mondgya, hogy propter Raritatem maradna az is az kő mellett, noha kár volna annak az krasznahorkai Tárhábulis ki esni, mind azon általl ha

¹ Zichy Pál és István Andrassy Miklós első nejének, Zichy Klárának testvérei s ezért osztotak az ingóságban.

kedveskedni akar kegyelmed eö nagysaganak vele, áll szabadságában, az mint elis várja én általam ezaránt az kegyelmed válaszáat. Az mely 3000 Tallert adot volt szegeny Baranyai Uram az szegeny Aszszonynak, arrul hasonlo levelet producaltak előttem mint az mellyet kegyelmed az én kezemhez adott, az kiban azzal ajánljak eö nagysaghok magokatt, hogy az nényyeknek hozzái k valo szereteteért s joakarattyáért az ezer Tallerat Condonallyák, az két ezerét pedigh ugy látom difalcaltatni akarják vagy egy vagy más onnét az osztályos dolgokbul. Az melly pénz osztályra ment, az mindenestül 1950 arany volt in specie, más féle pénzt nem találván sehöl egyebett, hanem itten ezer s-egy nehány száz forintot léngyel pénzül, az mellyet az Urak eö nagysághok hol mi pium Legatumokra, az Temetesre s-nemelly adosságok megh fizetésére is erogáltak. Az melly aranyak azért az kegyelmed reszere jutottak ugy mint eötvenes egy, tizes tiz, eötös tiz, edgyes négyszáz eötven, az ki mindenestül 650 aranyakatt teszen, azok in toto sem adaequalván az ket ezer tallért, onnét ki sem telhetik, egyebarántis job azokatt megh tartani, és másképen accomodalni azon pénzek refusioját, ha ugyan megh kell lenni. Posonybol eö nagysaghok Pál Györré, István Komáromban mentek, az mint mondották, lévén olly dolgok, az mellyek miat nem érkezhettek eléb az hátra levő dolgokhoz kezdeni, hanem az nap után : én ide gyöttem, hogy az ünnepeket itten töltvén, az után ki mennyek és minden jószágit szegény Baranyai Uramnak olly rendben es formaban Conscriballyam, hogy abbul csinálhassanak osztált, eö nagysagokis adjungalván magok emberit mellém. Nagyob gond leszen az joszagh megh osztásával mint az res mobilisekkel, nemis tudom mint lehessen ugy partialni, hogy mind az három resz aequaliter vehessen Contentumott; mivel Vedreden s- Hodin¹ kivüül mayd minden joszaga zalogos, abban pedig sok pusza és nemelly resze csak imit amot levő dirib darab portiok. Mindenik Vedredet affectallya pedigh. Én azon vagyok az mint meghis mondtam eö nagysagoknak, hogy elsőben oszollyon mind eörök mind zalogos egyenlőkepen három részre, az után ha ugy fogh tettzeni, és megh alkhatik egy mássall eö nagysagok s-kegyelmed, alkalmaztassák ugy az mint kedvek fogja tartani, vagy ki fizetvén edgyik az masikát vagy másképen contentálván. Én bizony valami legh job, azt igyekezem az kegyelmed reszerül minden tehetségemmel cselekednem, az mint elis hidgye, az mire elegseges vagyok, nem mulatok semmit ell, de mint hogy szegény Boros Uramis megh hala (az kit hogy kegyelmednek értésére adott volna, Langl Uramat kértem vala, magamnak akkor szent miklosra kelletvén mennem) megh vallom, terheskén esik egyedül magamnak fáradozni azon dolgokban, tartván attulis, hogy talám nem talállok kedve szerént szolgálni kegyelmednek, mellyre nézve inkább akarnám, ha magais jelen lehetne s-látná, mint egygyezhetne megh az atyafiakkal, s-azután

¹ *Vedröd* és *Hodi* pozsonymegyei falvak Galántha közelében.

se engemet se mást ne okozna, ha mi nem találna tettzeni, noha én semmiben egyebben nem ereszkedem, hanem csak az osztálynak egyenlőségére vigyázok; ha azért kegyelmed egyéb dolgaitul érkezhetne, s-fel rándulna ide, tudom, az attyafiakis kedvesen látnák, az mint sokat is emlegetik kegyelmedet, nékemis könnyebsegemre volna, mert nem kellene annyit hánnom vetnem s-fárasztanom elmémert, mit hogy cselekedgyem, hanem kegyelmedtől várnám, az mit parancsolna, azt cselekedném; s-annak alkalmatosságával az kegyelmed reszire jutott res mobilistis el vihetne, s-az fellyeb irt dolgokrul, s-egyebekrülis beszélgethetne s-végezhetne kegyelmed az attyafiakkal eö nagysagokkal. Mind azon által az Bocskai dolgott sem kell mulva hadni, melybéli mandatum nem kétlem, kezéhez jutot kegyelmednek, mért ha most iziben nem bánik vele, az után nem tudom, mikor érheti ell. Exhibealtathatte az mandatumott és az kassai kamaranis miben legyen azon dologh, eörömet tudnám; én Posonyban az oltais két memorialet adván az Consistoriumnak, ottan jól vannak az Urak disponalva, csak Kassarul el ne roncsák. Szükséggh azért ugy vigyáztatni kegyelmednek ottanis, hogy az farkában ne törjük az kost, mint hogy az mint hallom, Tarkaniné Aszszonyom javais Confiscaltattanak. Cautus legyen azarántis kegyelmed, hogy a menire lehatt, ne forogion fell az interessatus attyafiak neve máskepen, hanem csak in generibus terminis kiváltképen az kamarán, alkalmaztatván magat az mandatum tenorához. Ha vagy ezen vagy más dolgai miat nem érkezne fel gyöni, kérem tudositson felőle, azon felül megh irt dolgokban mit cselekedgyem, az mint arrulis, ha most el nem viheti, az aranyakatt, az ezüst művet, s-az egyéb res mobilistis hova tegyem; az mellyekett mindenestüll egy ládában rakván, hattam most ugyan abban az bótban az Posonyi háznál, az mellyben volt, addigh az migh kegyelmed nem parancsol felőle. Vagyon meegh azon kivülis alkalmas dib-dab mind itt mind Posonyban, ugy mint hazak, kő sok, valami keves on mű, Cserép edény, dirib darab vasak és holmi rongyos szőnyegek, s-képek s-más affelék, az mellyek mindenestülis nem sok érők s-azokatis mihelt Isten az Urakat el hozza, el kell osztani minden félét. Legh töb Buzaja maradott szegény Baranyai Uramnak, mellynekis az Consignatiojat megh küldöttem kegyelmednek, de az réghisegh miat annakis nem keves része az mint mondgyák, semmire valo. Ha áros talalkozna, ott járjon az urak elméje, hogy az mi el kelhető volna benne, el adnák, talám az Leopoldvári Profonthazhoz elis adhatni valamelly részétt. Ha onnét addigh az migh ide leszek, fordulhatna valami pénz kezemhez, vagy megh vehetném ugyan az Committalt vásárlásokatt, de máskepen aligh ha el nem mulik, kevántatnék pedigh másrais költsegh, mert az gyermekeknek¹ is más szállást kell fogadnom s-odais mindgyárt pénz kell, Boros Uram nényénekis, az ki merő annyuk volt, és mostanis tartya eökött, kevántatik valami

¹ Andrassy Miklós ifjabb fiai: Pál és Miklós.

Bibolé, az aranyokhoz pedig nem eörömet nyulnék, az mint intacteis maradnak, ha az szükség reá nem szorit. Elgyöne kegyelmed avagy nem, kérem arrul bizonyos ember által tudositson mindgyárt, hogy tudgyam mind én mind az Urak magokat mihez tartani; el érkezhetik addigh, az migh az Levele'x perlustraltatnak, ha kedve leszen az eljövételhez. Bufát és Kazell Jancsit haza bocsátottam, mint hogy én el lehetek most nálok nélkül, eök pedig itt valo késedelmekkel oda haza valo dolgokban maradnának hátra. Molnar Balaz Eöttcsét itt tartoztattam az lovaim kedvéért, mint hogy Szerdahelyi Uramatt más dolgokban kell foglal(kodtatnom), nem érkezhetik ugy az Lovaimhoz az mint kellene. Eötöd napra könnyen haza érkezhetnek, az mint reais feleltek, eött nap alatt viszont fel gyöhet ide az kegyelmed embere, az melly által elis várom válaszáat mind ezekre, mert az Postán igen el késnek neha az levelek, az mint hogy az kegyelmed 22 Aprilis datált leveletis csak te; napvettem; ha Continue Posonyban lehetnék, ottan hamaráb vehetném ugyan, de mint hogy ide s-tova kell járnom, későre jut kezemhez s-elis veszhett. Itt semmi olly occurentiak nincsenek, az kikirül kegyelmednek irhatnék. Az Gyermekök egésségben vannak s-jól tanulnak, jollehet most se bizonyos szállások s praeceptorok nincsen, de nem lesznek tovább ugy, hanem mennél hamaráb alkalmaztatom eökött, ha alkalmatossab szállást nem találhatok hic et nunc, az Convictusban csak Vacatioighis. Zichi Pál es Zichi István uramék eö nagyságok ajánlják kegyelmednek szolgálattykatt, az Aszszony-nak eö kegyelmenek is; ha irni fogh kegyelmed, irjon eö nagyságoknakis, akarnám; ha Lessenei Nagy Ferencz¹ Uramnakis irna egy néhány soval, hogy ha miben eö kegyelmehez recurrálnak az kegyelmed dolgaiban, lenne segítségell, mert az melly rendetlennek látom én az joszág állapotját, afféle emberek nélkül nehez leszen jo rendben venni az osztályt; eö kegyelme sok ideigh lévő itillő mester, s-tudvan az olyan dolgoknak rendit, szolgálhat. Gondolván, hogy talám kevántatni fogh, küldöttem egy requisitorium mandatumotis. Mint hogy Szelicska uramnak itt kell addigh lenni, az migh az dolgok végben nem mennek, azonban az mint mondgya, aligha meg nem fogyatkozik kenyérbül Monokon az cseléde, kegyelmedet kérem, committállya Vekei Uramnak, adgyon három vagy négy köböllel az feleségének, ha szüksége leszen reá, defalcalhatni fizetésébüll. Az melly signaturát tetetett szegény Baranyai Uram halálos ágyában szegény Boros Uram és más egy káptalanbéli személly előtt, eörömet meg küldöm vala azt is ezen alkalmatossággal kegyelmednek, az mint Expeditiobanis vétettem, az káptalan Notariussával s-már meghis vagyon pecsetelve, de két száz forintott kevánván érette, ott hagytam inkább, hogy sem mint azt megh adtam volna, mint hogy az nemis formale Testamentum, hanem csak jedzés forma

¹ *Lessenyeyi Nagy Ferencz* Wesselényi idejében nádori ítélőmester, kinek főrésze volt az összeesküvés szövésében, de ezt elárulván, magát megmentette s befolyásos ember maradt.

memorialé s-olly az kire nemis látom szükségét az attyafiaknak. Az urak eö nagyságok ide gyövéen, ha láttuk, hogy pro aliquo lumine vel futura Cautela kevantatni fogh, kéntelen ki kell mind azon által vennünk, azonban talám az Tokajatis alá verhettyük. S-továbbis a mi ollyak occurálnak, az mellyekrül tudositanom kell, el nem mulatom értésere adni kegyelmednek, kérvén, kegyelmed se késeltesse ezen levelemre adando válaszát, hanem tudosíttson mennél hamarab, maradván in reliquo

Tyrnaviae 11. Majj 1674.

Alazatos szolgálja kegyelmednek

Gyöngyösi István mp.

P. s. Ha fel nem gyöhetne magha kegyelmed, Azoknak az Aranyaknak s-ezüst műnek, mas fele dib dáb portekának el vitele vagy it valahol letétele felől el várom az kegyelmed parancsolattyát, az mint az töb dolgokrulis, mind azon által ha lehet, ne szánnyon maga fel rándulni kegyelmed.

(Cízmzés hiányzik; Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 4.)

VI.

Gyöngyösi István Andrassy Miklóshoz.

(Vedred, 1674. május 21.)

Mint Uramnak

Alazatos szolgálatomat ajánlom. Somosrul¹ 12 praentis datalt levelet ezen 2 ora tájban délután vettem az Gerencseri² postarul, mit irjon, értem. Mindgyárt menten mennék Posonyban, legh alá ott az Kamarás Urakkal beszélgetvén, mit kellessék azon dologban cselekedni, az mint eddigh, ugy továbbis bizony jó szivel és minden tehetségemmel igyekezném promotealtatni, de másképen sem szakathatok magam egyedül sok felé, mert itt az jóságbanis sok dolgaim volnának, az ki pedigh legh inkább akadályoztatt, az egészségtelenség, mert az mint az haza bocsátott szabadosok által megh irtam vala, meég az ünnepek előttis alkalmatlanul érezvén magamatt, az ünnep közben Purgatitot vettem, s-erett vágattam vala, az mellyet az mely effectusok ellen cselekettem, azokban láttatik ugyan valamire használni, de másképen az olta sokkal roszszabbul vagyok mint az előtt, s-annyira vagyok, hogy nem tudom mikorra,

¹ Somos sárosmegyei falu Eperjes és Kassa között; l. alább is.

² Gerencsér falu Nagyszombat mellett, a felvidéken közlekedő postaútban.

oda mehető haza erről a földről, mindazon által még eddigh (mint hogy az Lovaglásra alkalmatlan vagyok, szekeren hordoztatván magamatt) nem mulattam semmit el az kegyelmed dolgában, ez után sem, az migh birhatom magamatt. Most vagy két nap it kell magamatt kéntelenségbül Continealnom, uyiab orvosság vétele Compellalván az egésségtelenség. Ha Isten ahoz való erőtt ad, az jövő Penteken, ha éléb nemis, által vontatom Posonyban magamatt, es ott mind az Urral Zichi Urammal eö nagyságával, mind az Kamarás Urakkal kiváltképen az kik kegyelmednek jóakaroi, szolván, azok tanácsábulis valamiben hasznosan szolgálhatok, hidgye ell eörömet meg cselek szem, csak engedye az egésségtelenség. Azonban talám kegyelmednek is lézen valami Resolutiója az Kassai Kamararul, az kivel javallanám én inkább placide agalni egy kevés patientiával, mint hirtelenkedvén disgustalni és az által jobban meg akadályoztatni dolgait, mert onnét az uyiab uyab informatiokkal ide felis el ronthatyák az dolgokatt, az után ha az Terminalas tantisper haladnais, a migh vagy azt a Kamarát disponaltathatná kegyelmed, vagy másképen inditathatná szabad folyását dolgának, akkoris sat cito esset si sat bene, mert másképen nehéz most valamit ki venni az kamara kezébüll, hanem cum submissione. Azt írja kegyelmed, hogy alkura akarják kegyelmedet venni, ha olly alku lehetne az, hogy az Fiscus kezénél maradando harmadik részrül végezhetne kegyelmed jo moddal az kamarával, és vagy az egész jóságott sine decussione bocsátának mindgyárt az kegyelmed kezéhez, vagy hic et nunc nemis volna szükséges az Vice Ispany Juridicus processusa, ha a nélkül végben mehetne, az mint talám nem is volna tanácstalan ollyat intentalni, az nemes Kamarával, az mellyben mind azon által mások, az kik jobban értik az dolgot, hasznosabban tanácsolhatnak kegyelmednek. Szegény Baranyai Uram javai dolgaiban a minap bőven irtam, nem kétlem, vette levelemett, most sem irhatok meégh egyebett. Ha maga gyöhetet volna fel ide kegyelmed, igen jól esett volna, de ha Kassán secundalhatná dolgait, többet cselekedne ottan, mint itten, mert az mi itten vagyon, azt ezutánis meg talállya, másképenis bizony maga sem cselekedne abban maga s-gyermekei hasznara többet mint én, csak volna ugy egésségem mint kevántatik. A Gyermekes jo alkalmaztatással vannak az Convictusban, másképen csak egyre s-másra pénz kevántatnék et non habemus. Cancellarius Uram levelével mit kell cselekedni, meg látom, hogy hic et nunc magam inhihealhasam, aligh érkezhetem reá. 6. praesentis költ levelétis ell vettem. Ez utánis az leveleket csak Posonyban dirigallya, onnét, ha későreis (az mikor ott nem vagyok) de kezemhez jutnak. Pater Kecskemeti Uram eö kegyelme leveletis vettem, mellyet 12 praesentis ír Kassarul; ajánlom eö kegyelmenek szolgálatomatt s-kérem felettéb ne itellyen meg, hogy nem rescribaltam eö kegyelmének, mert bizony nem birom az irást, eztis Isten tudgya, melly nehezen irtam felettéb bágyat állapottal lévén az orvosságok után, sietnem kellett pedigh az irással az Posta napra

nézve. Az melly könyv felől parancsol eö kegyelme, ha megh vehetem, bizony megh veszem. Jutka ¹ legyen job egészségben mint én. Marad in reliquo

Vedred 21. Ma'j 1674.

Alazatos szolgálja kegyelmednek
Gyöngyösi István mp.

(Czímzés hiányzik ; Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 5.)

VII.

Gyöngyösi István Andrassy Miklóshoz.

(Pozsony 1674. június 15.)

Mint Uramnak

Alazatosan szolgálak: Somosrul 7, Eperjesrül 8 praesentis írott kegyelmed leveleit, ma akkor vettem, az mikor szintén megh akartam innét indulnom Nagy Szombatban, sietvén oda betegeskedésemre nézve, mert noha az elmúlt egynehány nap jobbacskán kezdettem volt lenni, mindazon által most megént uyiab alteratioimat érzem s-félek, hogy nagyob nyavalyam ne következzék, és itt ne kellésék maradnom, job alkalmatosságom levén Szombatban az nyögésre. De azonban, azon kegyelmed leveleire nézve megh tartozkozván, mentem mindgyárt az kamarás Urak közzül némellyekhez s-értekeztem, mi uyságh gyött megént Kassárul az kegyelmed Aquisitioja dolgában. Az mint végére mehettem, nem egyeb, hanem azt írják onnét, hogy kegyelmednek abban az Aquisitióban csak egy része vagyon, az töb rész másoké s-ahoz Tököli Miklós Uram is köz, azért tractálnának itten, és alkudnának megh véle az eötett illető részért. Hihető, ott jár elméje az Kassai kamarának s-kiváltképen Wolkra ² Uramnak, hogy az töb interessatus attyafiakkalis azért cselekednék, és végre az kegyelmed részétis vagy csere vagy más mod által, oda hoznák, és azt a joszagott Patakhhoz applicálnák. Azért nem ártana kegyelmednek az attyafiakatt idején disponálni, hogy alkuban ne ereszkednenek azon Kamerával, job volna inkább kegyelmednek, az Fiscus részétis megh venni, mint az joszágtul praemisso modo valamikepen el esni, mellyet kegyelmed megh hitt joakaroival közölhett, azt cselekedvén az után az melly tanácsosab. Mind azon által azon kamerának innét az mai Postán csak illyen válasza lett, az mint énnekem jelentették. Mint hogy már kin vagyon az eö Felsege parancsolattya, mennyen végben az Divisio elsőben,

¹ *Görgey Judit*, Gyöngyösi második felesége, Andrassyné kedvelt »Frauzimmere» volt s úgy látszik, férje távolléte alatt fenn lakott a várban.

² Gr. *Volkra Ottó* az 1672-ben Kassán felállított szepesi kamara elnöke.

az alkuvásokatt annak utánnais tractalhatni, reméllem azért, hogy nem Impediáltatik az Vice Ispany processusa azon Divisio dolgában az Kamerátul, csak az rebellisek excursioi engedgyék végben menni, és az Divisio után ne akadályoskodgyon megént azon Kamera az említett alku intentalásával, kiváltképen ha az attyafiai között valakinek kedve leszen hozza. Kegyelmed azonban tarcsa magát az mandatum tenorához, az mellynek némelly Clausulaival kiváltképen cum refusione expensarum alkalmasént erőssitheti dolgátt. Az el mult postán irtam az töb dolgokrul az kikirul kellett irnom, referalom azokban azon levelemre magamatt. Bécsben eörömet fel rándulok vala, de az egésségtelenség sem bocsát, pénzem sincs oda valo, az aranyakhoz nem akarván nyulnom. In reliquo az más postán írot levelemre el várván az kegyelmed válaszátt maradok

Posony 15 Junij 1674.

Alazatos szolgálja

Gyöngyösi István mp.

(Czímzés: Tekéntetes, Nemzetes Vitézleő Szentkirályi András Miklos Uramnak etc. Uramnak eő kegyelmenek. Eperies Soomos.)

(Gyöngyösi sajátkezű írása, teljesen ép gyűfős pecséttel. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 6.)

VIII.

Gyöngyösi István Andrassy Miklóshoz.

(Krasznahorka 1674. augusztus 30.)

Mint Uramnak Kegyelmednek

Alzatosan szolgállok. Az király Dézmási keményen viselvén Instructiojok mellet az Juhász gazdák ellen magokatt, az saytokat semmiképen nem akarják acceptalni, hanem in specie keványják s exigallyak is Gabonájok Dézmáját, az mint már az Körösieken s-Rutnaiakon¹ s-más némelly falubeliekenis megh vették s-már be is hordották, nemis hiszem hogy már mások igen legyenek hátra, hanem az kegyelmed Jószághabeliek, az mellyek mellet én mind levelek általl mind magam személyem szerént eleget instaltam, hogy regi szokások mellet hadnák megh eőkött, de Instructiojok mellől nem akarván recedálni, nem vihettem egyebet végben, hanem arra Condescendáltak, hogy az migh kegyelmednek ad notitiam adom, és most közell levén kegyelmed Kassához, ott uyoinnal requiraltattya az nemes Kamarát azon maga jóságabeli juhász gazdák dolgában, addigh in suspenso hadgyák azok Dézmája dolgát, de ugy hogy az mennél hamaráb legyen, mert ha hamar nem érkezik, más parancsolattya azaránt az Nemes Kamerának, Instructiojok szerént procedalni fognak azon kegyelmed jóságabeli Juhász gazdák Dézmája dolgábanis, az mellyeket nemis tudom másképen

¹ *Körös, Rudna* — Rozsnyó és Csetnek közt fekvő falvak.

mi mellet oltalmazhassunk megh, annyival inkább hogy már megh dézmálták az másut lakos Juhász gazdákat. Az melly levele vagyon kegyelmednek azon Nemes Kamerátul, az mellyet tavaly optinealt volt, az csupán csak az Bárány Dézmát tangalván, semmit sem használhat az említett Juhász gazdák dolgában. Mint hogy az király dézmájához az Dominus Terrestrisnek semmi egyéb köze nincsen, hanem ha jure arendatorio birja, az mint hogy ordinarie az Földes Urakis szokták más helyeken arendalni, így kegyelmednek sem léssen ugyan maga jövedelmére nézve az semmi más kárára, ha in specie fogaikis exigalni az Juhász gazdákon az Dézmát, hanem ha az terhesebben esvén nekik, mint az sayt adás, az által ruinaltatnának azon Juhász gazdák; de ha más jobbágyok subsistalhatnak az Dézma adás mellett, myért ezek nem? Hoc non obstante mind azon által méltó, hogy az menire lehett, réghi ususokban meg maradhatások mellett fáradoztasson kegyelmed. Az mi ennékem incumbalt es megh tuttam cselekedni, mindent megcselekettem it az Dézmásoknak, az mellyek minthogy csak szolgák, és Limitalva vannak eről instructiojok mellett azon Dézma dolgában, ha pro voto nem vihettem végben az dolgot nálok, arrul nem tehetek. Feci quod potui. Mint hogy az Nemes Kamera principalis ezen dologban, kegyelmed mostani uttya alkalmatosságával ne nehezteljen méégh egy instantiat tetetni mellettek, talám vihet valamit végben, engem pedig kérem alázatossan kegyelmedet, errül mennél hamarab tudositani méltoztassék, megh irván aztis, hogy ha az Camera sem accedalna egyebre, hanem hogy in specie Dézmallyák megh eökött, in tali Casu adigallyame nyavalyasokatt, hogy az szerent cselekedgyenek, vagy ha saytull vagy Pénzül el nem akarják venni, csak ugyan ne adgyanak in specie semmit, mert ugy látom, ha maguk kedvére hadgya kegyelmed azon Juhász gazdáknak, aligh ha vakmerőképenis nem fognak repugnálni az Dézmások akarattyának, az mellyből talám valami alkalmatlanságh következhethnék, az kiben elis várom az kegyelmed valaszát, hogy én sem egyben sem másban ne okoztassam. Aszszonyom eö kegyelme ajánlja kegyelmednek szolgalttyát, most türhetőképen vagyon az gyermekekkel edgyütt eö kegyelme s-az len mellet szorgalmatoskodik, maradván énis

Krasznahorka 30 Augusti 1674.

kegyelmednek alazatos szolgaja

Gyöngyösi István mp.

P. S. Az Pacsaiakat¹ talám megh oltalmazhatom méégh az egyszer, noha azaránt sincs megh bizonyos regulatiom, de az többinek én it nem használhatok, ha kegyelmed az kassai Kamerárul nem segiti eökött, noha ez uttal ottanis nehez leszen abban használni.

(Czímzés hiányzik. Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 7.)

¹ *Pacsa* kis falu Krasznahorka mellett, Andrassy M. birtoka.

IX.

Gyöngyösi István Andrásy Miklóshoz.

(Eperjes 1675. június 10.)

Mint Uramnak

Alazatosan szolgállok kegyelmednek. Irtam tegnapi Postai alkalmatossággal kegyelmednek, ez alkalmatosságot sem akartam el mulatnom, negyedik levelem már ez. Az Aszszony eö kegyelmeis három izben irt, kegyelmednek mind eddighis egy levelét sem látván, hova lett, ell nem tudhattuk, mellyrül sok képen vélekedünk. Jol lehet tegnapi levelemben az it valo occurentiakrul bőven irtam s-most sem irhatok egyebet, mind azon által nem tudván, vehetie azon leveletem, akartam ezen irásom által azokatt megent repraesentalnom kegyelmednek. It nagy vala az sokadalmi gyűlés, melyhez hasonlot aligh említnek valaha, el oszlot már. Sok fel'ly gyött az hir, hogy it azokat, onnet amazokat vertek fell. Az nyavalyás Rosnyaiakis valoban szerencsétlenül járanak, tegnap előtt Liczernél¹ reggel fölöstököm tájban vertek fel három rakott szekereket, vallottak az mint mondgyák, tizenkét száz tallér ára kárt. Az minemü posztott s-más hogy mi edgyet s-mást énis vásárlottam volt az kegyelmed es Aszszonyom eö kegyelme parancsolattya szerint, azokatis azon szekerekre attam volt, mint hogy Gocsi szekér volt az edgyik; maradhatotte megh azokban valami, vagy el vitték mindenestüll, nem tudhatom, az mint conjecturalhatom mind azon által azon szekerek fel verése circumstantiaibol, talam megh' marat-hattak azok. Balogh Gáspár Uram vásárlott volt legh többett, hihető, az kár vallásban legh töb része jutott. Beszellik, hogy az Unghvári szekereket is fel vertek volna ugyan tegnap előtt. Annak előtte pedigh két nappal Saczát² vertek fell; az mit az szegény emberek hazánál találhattak nekiek valot, azt el vettek. Az marha mind azon által megh maradott, az Pásztor az erdőre vivén az barommal magát, hanem onnét Sensei Pál Uramnak minden lovait el vitték, es minden szarvas marháját el haytották, magais el szorulván az kastélytul, aligh szalathatot Kassára; mondgyák, hogy tegnap éczakán Somosonis volt volna egy néhány lovas az vendég h fogadok körül. Enis már eörömet haza mennék, ha el mehetnék békével, de tartok valami szerencsétlenségtüll, akar merre vegyem utamatt. Mint hogy az melly Talpasok az Rosnyaiakat fel verték, azokis Szomolnoktull gyöttek által, ezek azok, az kik Rosnyonál nem régen vácták le az Hadnagyokatt, és az kik az Rátkay Patertis megh öltek. Mind azon által valamint s-valahogy Continualhatom utamatt, azé holnap megh indulok, talám békével haza vezérell az Isten. Pater Josa Uram ekgyelmednek ajánlya kötelességgel valo szolgálattját, az igirt egy hordo bor helyet két hordoval adott választva az borai közzüll,

¹ *Liczérd* sárosmegyei kis falu Somos mellett, az Eperjesről Kassára vivő útban.

² *Sacza* kis falucska Kassától délkeletre.

mellyet az aszszony eö kegyelme kulcsársága alá biztam, eö kegyelmevel is valoban nagy atyafiságot cselekedte mostan, kiért méltó dicséretre, olly szükségében adot minden Reversalis nélkül két száz forintot eö kegyelmének, az melyben hic et nunc nem találhatnánk más senkit, az ki segíti vala eö kegyelmet, maga zálogárais. Klobusseczki Uram itten nem volt, ez kegyelmed levelet megh küldöttem eö kegyelmének. Itt mostanis Continuallyák azt a hirt, hogy az Erdéli Fejedelem minden bizonnal, most mindgyárt Somlyora győne ki, az Erdélyi hadakkall, hihető onnét idébis, melyről harmadik levelemben az mint az akkori más occurrentiakrulis bőven irtam kegyelmednek, kikre mostanis referalván magamatt, kérem alázatosan kegyelmedet admaturallya haza gyövetelét, mert ha oda sokáigh temporizál kegyelmed, félő, alkalmatlanabbul ne legyen osztán haza gyövetele. Isten hozza azért jo egészségben mennél hamarab kegyelmedet.

Eperjes 10 Junij 1675.

Kegyelmednek

Alázatos szolgája
Gyöngyösi István mp.

P. S. Kegyelmed számára lovat nem vehetünk, találhattunk volna ugyan arra valot valamellyet, de áros lévén, akkor nem tehettem ennyi pénznek mindgyárt szerit, azonban megh vették mások; az keritött sem adhattuk ell, ugy az mint kegyelmed limitalta volt az árát. Az krasznahorkaiak mint legyenek, irtak arrull nem kétlem magok kegyelmednek, én régen semmi hireket nem hallottam.

Kívül: Ha ezen levelem megh ado Kassai Görögh Tamás oda fel érvén kegyelmedet, valamelly maga dolga felől megh fogja találni. kérem az miben lehet, mutassa joakarattyát hozzá, eöis kívánván szolgálni kegyelmednek.

(Címzés hiányzik; Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 8.)

X.

Gyöngyösi István Andrassy Miklóshoz.

(Krasznahorka 1675. július 12.)

Mint Uramnak alázatos szolgálatomat ajánlom kegyelmednek. Sarlos Boldogh Aszszony napján Oroszvárrul¹ költ kegyelmed levelét ma vettem alazatosan. Már egynehány naptul fogvást nem (küldöm) írásomat kegyelmed után, annak tulajdonittsa, hogy Gullik Mátyás Deák uram eö kegyelme 1 praesentis datalt levelébül azt értvén, hogy meégh az el mult héten Csötörtökön vagy Pénteken bizonyosan haza felé kellet volna kegyelmednek indulni, gondoltam azt, hogy már nem éri oda fel kegyelmedet levelem, másképen az mint annak előtte, ugy azoltais nem mulattam volna ell az gyakrab írást. It mi mostanis türhető egészségben vagyunk fejenként, mellyet kegyelmednek is kívánunk; okoz ugyan egy

¹ Oroszvár Moson vmegyében fekvő Zichy-birtok.

nehányunknak néha némelly melancholiakat az kegyelmed távol létele, de csak Isten hozza megh kegyelmedet, azokatis el feleutyük. Az Bányákrul most sem irhatok mást, hanem az mit ennek előtte. Csetnek es az kis hegyis eleget biztatnak, mutathatnake valaha valamit in effectu, Isten tudgya. Az Réz bánya dolgát el végezték már az Törökkell; az Nagy Vesveresi ¹ Urnak hat forintot attak, az kis vesveresinek in specie négy tallért kellet igérni, az melly üstött csináltattak volt számára, azt summajokban kevésnybe azon kis vesveresiektül, az mint inclinatiojokat látom beis akarják vinni. Az Dézma dolgát az Paterrel bajosnak látom. Mert már kezénél levén Ersek Uram eö nagyságha Arendatoriaja, ha az Dézmát kiveszszük kezébül, az mindgyárt vagy levele által, vagy személye szerént nagy lamentatioval fogh recurralni Ersek Uramhoz eö nagysághoz, mint hogy más fizetése sincs azokbul az falukbul, hanem praecise csak azon Dézmaért szolgál nekiek, s-azt oda fel sok képen fogják interpretalni, kiváltkepen az mostani üdőben. Ha pedig simpliciter kezénél hadgyuk, az Ususbul jövendőben Pactatus Dézmát praetendalhatnak az Plebánosok azon falukban, kegyelmednek s-gyermekinek nem kis praejudiciumara. Az Ispánnyal parancsollya ugyan ezen dolgot Conferálnom, de eö annyit ért ehez, mint Bagolly az Ave Mariahoz, én mind azon által azt cselekeszem, az mi tanácsosab léssen ezen dologban, ha az két gonosz között olly mediumot találhatok, az mellyel sem egy, sem más jövendőbeli alkalmatlan-ságra ok ne adassék, azonban talám Isten kegyelmedetis haza hozza. Szeleczki ez ideighis Monok ² táján vagyon valahol, mikor gyöhet ide, Isten tudgya, el gyött volna, ugy tudom eddigh, ha bátorságos uttya lehetet volna. Doczinak én mind szoval Encsen ³ létemben, mind annak utánna írásim által eleggé eleiben attam nem csak egy izben, hanem sokszor, hogy nem olly remisse mint ennek előtte, hanem hivatalosabban viselyle magát tisztiben és mit mint s-hogy observállyon dolgaiban, talám jobbanis fogh ennek utánna vigyázni magára, ha kárt s-kissebséget nem akar vallani. Az Puskásokat hogy Conventios rendben vehetném, volt eddighis arra gondom, de csak hozza szokván az rendetlenséghez, nehéznek láttzik az némelyeknek, mindazon által azon leszek, hogy az kegyelmed parancsolattyát abbanis effectualhassam, az mint hogy addighis ugy kellet volna annak lenni. Irtam volt kegyelmednek, hogy az Almásiak az Háskutiakkal ⁴ egyenlő usualását kevésnytak volna ideigh, az Controversiaban levő határnak, de abban semmi sem volt, noha én hozzám ollyan hirrel gyöttek volt akkor az Háskutiak. Sőt Groff Esterházi Pál uram eö nagyságha részérül an ír a fogja Terbocz István az dolgott, az mennyire méégh eddig senki sem; nagy feny-

¹ Kis- és Nagy-Veszverés gömörmegeyi kis bányász-községek, Andrassy M. birtokai, Rozsnyótól északra.

² Monok Szerencs közelében Zemplén vm.

³ Encs a Hernád-völgyön Abaujban.

⁴ Almás és Hárskút (Gyöngyösi 1681. szept. 1-én Sopronból írt levelében is háskúti-t ír) Andrassy Miklós birtokai Krasznahorka közelében.

nyen fenegetőzzik, melyhez képest, az Háskutiak igen elis kezdetek magokatt fogni azon határtul, az Almásiak pedig úgy kezdem hallani, minden marhájakatt ottan jartattya, fegyverrel eörözzvén azokatt. Ugy látom Uram, ebből semmi jó nem kezd következni, ha törvényes uton mennél hamaráb el nem igazittatik. Azok az Micatius Püspök¹ határ járt leveléhez biznak, az mellynek ugyan akkor mindgyárt az it valo akkori Possessorok Contradicaltak, s-az ólta szabad usussában soha nemis voltak az Almásiak (az mint ennekem referallyák) azon Controversiaban léveő földnek. Az leveleket én az kegyelmed parancsolattya szerént eörömet megh hán-tam és job rendben hoztam volna, annak alkalmatosságával talám öszve szedhettem volna azon határt illető és annak dolgához valo leveleketis, de bizonyos okokra nézve, az kegyelmed absentiajában nem (akarok) ahoz kezdeni. Isten megh hozván kegyelmedet, vehetni annyira valo üdött, hogy azokat megh hánhattuk, az mint az menyire lehetséges léssen nemis kellene azon határ dolgát sokára halasztani, nagyob gonosznak el távoztatásáért. Nem tudom, merre fogja venni haza gyövő uttyát. Ha az Aszszonnyal eő nagyságával edgyüt gyön, ugy haza késérheti ugyan eő nagyságát Eperjesi házához, de ha csak magányosan gyön kegyelmed, talám tanácsosab volna egyenesen erre gyöni, az kit nem kétlem, ugyis fogh kegyelmed cselekedni, én ha tudnám, merre gyön, eörömet eleiben mennék kegyelmednek. Itten szüneti mégh sincs az sok esső szakadásnak, melly miatt minden mezei dolgok igen el maradnak s-káris elég vagy az mezőkben. Semmi más occurentiak most nem halatnak, hanem az mint Vekei Uram üzente, az a kuruczok között az hire, hogy kegyelmed valami Horváth s-Német hadakért ment volna oda fell s-azokat akarná alá hozni. Varanonak² fel vereset nem kétlem, értette eddigh, ha az vizek le szállanak, többetis halunk a félet. Ha az kegyelmed gratiaja járulna hozzá, eörömet magamévá tenném azt az egy néhány szegény embert, az mellyet László Uramtul Nagy mihályi Christoph uram el nyere, mellyrül ennek előtteis irtam már kegyelmednek, bizomis, hogy azaránt sem fogyatkozom megh az kegyelmed gratiajában, mellyért maradok énis

Krasznahorka 12 Julij 1675.

Alazatos s-hala ado szolgája
kegyelmednek

Gyöngyösi István mp.

P. S. Aszszonyom eő kegyelme kegyelmednek ajanlja szolgá-lattyát, most eő kegyelme is az gyermekekkel edgyütt türhető egés-ségben vagy.

Czímzés hiányzik; Gyöngyösi sajátkezű írása. Homonnai Gróf Andrassy-Ltár VIII. 29. 3. am. 9.)

¹ *Micatius Miklós* előbb zágrábi, utóbb (1600—1612) váradi püspök volt.

² *Varannó* Zemplén vm. északi részén.

IFJ. WESSELÉNYI MIKLÓS BÁRÓ NÉGY NÉMET LEVELE NIMPTSCH LEOCADIA ASSZONYHOZ.

Ifj. Wesselényi Miklós bárót 1837-ben az ellene felségárulás címén indított pörben négy évi börtönbüntetésre ítélték. De — különösen Deák közbenjárására — büntetésének egy részét súlyos betegsége miatt elengedték, hogy Gräfenbergben keressen gyógyulást. E híres fürdőhelyen s részben a közelében fekvő Freiwaldauban tölti a következő éveket. A hydrotherapia megalapítójával, Priessnitz-czel kezelteti magát, a ki a hatóságok és a papság minden intrikája és kicsinyeskedése ellenére is valóságos búcsújárást indított meg a kis sziléziai város felé. 1829-ben még csak 29 betege van, de 1834-ben már 255-re, sőt 1839-ben 1700-ra emelkedik a számuk.¹ Morva és cseh polgárok mellett itt látni a porosz osztrák s részben magyar arisztokraczia tagjait. Itt szövődik Wesselényi szerelmi idillje, itt találkozik az osztrák Schwarzenberg, Liechtenstein-családokkal s ismerkedik meg az előkelő porosz arisztokrata családból származó Nimptsch Leocadia szül. Gilgenheimb bárónővel és lányával, Buch Mária asszonynyal.² Ez az utóbbi ismeretség benső barátságghoz és sűrű levélváltáshoz vezet. A levelek egy része, úgy látszik, elkallódott, négy azonban Wesselényi arczképével s a családnak 1850 április 21-én kiadott gyászjelentésével együtt, Varnhagen von Ense, német író és porosz áll. hivatalnok (1785—1858) nagy levélgyűjteményébe került, s innen közöljük mi is. E levelek életrajzi adatot nem igen tartalmaznak, jelentőségük inkább lélektani, s így igen becses adalékokkal járulnak hozzá Wesselényi külföldön töltött éveinek és betegségének belső történetéhez. Nincs bennük irodalomról vagy politikáról szó, pöréről is csak egyszer; nem a pathetikus, szenvedélyes szónok, hanem csak a rokon-szenves barát, a szenvedő beteg áll előttünk, mélabújával, reménytelenséggel, honvágyával. Szeretne végre-valahára újra otthon, saját birtokán, saját ágyában pihenni, sóhajt fel egy helyen. S különös iróniája a sorsnak, hogy az egykori kitünő és csodálatos lovas nem ülhet már nyeregbe, a nélkül, hogy le ne esnék, csak vánszorogva tud járni s tehetetlenül kell szobájában maradnia, míg ismerősei vadászatra utaznak. Az első levél 1841 aug. 2., az utolsó 1843. márczius 12-ről van keltezve.

¹ V. ö. Wurzbach, Biographisches Lexikon 23. 292—293 l. és Ph. vom Walde, V. Priessnitz. Berlin. 1899.

² V. ö. J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch. III/2. Wappenbuch des Preuss. Adels. 1878. 280 l. és Ernst Heinrich Kneschke, Neues allg. d. Adels-Lexikon. Leipzig. 1865. VI. 516. l.

1.

Freywaldau am 2-ten Aug. 841.

Gnädige Frau!

Es war schon 11 Uhr gestern Abends als ich Ihr verehrtes Schreiben erhielt. Ich kan nicht sagen, wie wehe es mir that, darausdas Leiden der lieben Marie, und Ihren Kummer zu erfahren. Gebe der Himmel, dass Priesnitz im Stande sey, die arme Leidende von den bösen Zahnschmerzen zu befreien, aber Sie wissen, verehrte Freundinn, dass in solchen Umständen derley Schmerzen nur Folgen sind, und zwar gelindert auch beseitigt werden können, doch gern wieder erscheinen. Ich werde mein möglichstes thun um Priesnitzen zu bewegen, den 11 oder 12-ten nach Neisse¹ oder Ziegenhals² zu gehen; ich werde ihn selbst hinführen, wenn es mir möglich seyn wird; und er wird auch gewiss gern kommen, wenn es ihm nur möglich werden kan, da es ihm sehr schwer ist, von seinen vielen, und mitunter recht schwehren Kranken sich weiter zu entfernen. Mit mir geht es in so weit besser, dass meine verschwundenen Crisen wieder in Vorschein kommen, aber eben diese Crisen machen mich unfähig, und machen es nicht rathsam, auf mehrere Tage von hier wegzufahren, und die Cur zu unterbrechen. Ich habe noch immer bedeutende Schmerzen in den Füßen, und kan nur mit vieler Mühe gehen; zum Überfluss kan ich seit einigen Tagen — in folge eines Sturzes mit dem Pferde — meinen linken Arm nicht heben. Doch der lebhafteste Wunsch macht mir, nicht die Hoffnung, denn Sie wissen meine Gnädigste, dass ich mit dieser falschen Göttin entzweyete bin, — sondern lässt mich erwarten, dass ich doch in einigen Tagen mobiler werde. Der Gedanke die theueren Lieben Freundinnen wiedersehen und sprechen zu können, wirkt auch schon heilend und wohlthuend. Mit dem sehlichsten Wunsch, dass ich Sie und die liebe gute Marie bald und gesund wieder sehen könne, und mit dem — wenn möglich — noch sehlicheren Wunsch, dass die bösen Zahnschmerzen augenblicklich und auf ewig verschwinden sollen, verharre ich Ihr ergebenster Diener u. Freund

Wesselényi.

2.

Freywaldau am 8-ten Aug. 841.

Als ich Ihnen, gnädige Frau zuletzt schrieb, hatte ich mit Priesnitz noch nicht gesprochen, da ich Ihren Brief recht spät Abends erhielt, und der Bote schon in aller frühe abging. Priesnitz wird kommen, aber nur bis Ziegenhals; auch ist es nötig, dass sie bald und ganz bestmt schreiben sollen: ob Sie den 11-ten oder 12-ten, und um welche Stunde in Ziegenhals eintreffen werden. Mit mir geht es noch immer recht schlecht: nur mit vieler Mühe schleppe ich mich hinkend herum, da es aber keine Crisen sind, die mich in diesen qualvollen Zustand versetzen,

¹ Város Sziléziában, az 1810-ben Poroszországba olvadt Neisse fejedelemség egyk. fővárosa.

² Város Freywaldau mellett.

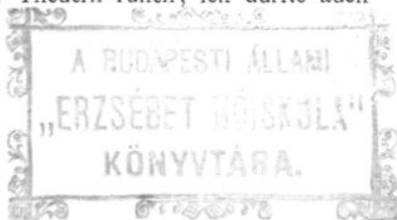
so muss ich mich wohl trösten. Bis Ziegenhals werde ich doch vielleicht kommen können, einen weiteren Ausflug zu machen, darf ich nicht hoffen. Schreiben Sie recht bald, gnädige Frau, und schreiben Sie doch, dass Sie alle recht wohl sind, und dass die Zahnschmerzen der lieben guten Marie ganz verschwunden sind. Ich bitte Ihr meinen Handkuss und alles erdenklich Schöne und ihrem Gemahl meine Empfehlung auszurichten. Mit innigster Hochachtung verharre ich Ihr ergebenster Diener
Wesselényi.

3.

Freywaldau den 24-ten Okt. 841.

Mit Sehnsucht erwartete ich, gnädige Frau, Ihrem gütigen Versprechen gemäss ein Schreiben von Jäeschkovitz;¹ und mit Freuden wäre ich dahingeeilt, bevor Sie Schlesiens stille Fluren gegen Italiens klassischen Boden vertauschten. Ihre werthe Zeilen, die Sie vor Ihrer Abreise schrieben, erhielt ich auch so spät, dass meine Antwort Sie auch in Wien nicht mehr hätte treffen können; so schicke ich Ihnen diese Worte nach der einstmaligen Weltstadt zu. Ihre — wie ich hoffe und wünsche — glücklich zurückgelegte Reise, war gewiss sehr angenehm, und Rom wird sicher in Ihnen Beyden herrliche Gefühle und Erinnerungen erweckt haben. Von Wien hat mir Bánffy geschrieben, der so glücklich war Sie dort zu sehen, und er gab mir die beruhigende Kunde von Ihrer und Mariens Wohlfinden. Ich war den ganzen Sommer und Herbst von Crisen heimgesucht, und oft recht leidend, doch das Gerücht ich hätte ein Nervenfieber gehabt, war falsch; wohl aber hatte ich einen solchen Anfall, wie im Dec. 839. Die Schmerzen waren unbeschreiblich, und der Ausgang sehr zweifelhaft: auch Priesnitz zuckte mit den Achseln und legte schon nur in meine kräftige Natur seine Hoffnung, die uns diesmal auch nicht täuschte. — Fürst Liechtenstein und meine meisten Bekannten sind auf Jagden gefahren, wohin zu gehen mir meine Crisen nicht erlaubten; erst im künftigen Monat werden Sie zurückkehren. Vor 2 Wochen brach hier bey heftigem Wind auf der sogenannten Freyheit in den hölzernen Scheunen Feuer aus; in wenigen Augenblicken waren jene eng neben einander liegende Gebäude und viele Häuser in Flammen. Auf dem Ring verbrannte die Reihe wo ich wohnte, im Eck — gegen ihre gewesene Wohnung — gelang es dem Brande Einhalt zu thun. Bey dieser Gelegenheit habe ich meinen Fuss stark beschädigt; was mich — wahrscheinlich auf ziemlich lange Zeit ausser Stande setzt, mich von hier zu entfernen. — Die gütige Teilnahme die Sie Beyde an meinem Schicksal nehmen macht es mir zur Pflicht, Sie zu benachrichtigen, dass durch einen königlichen Befehl das gegen mich gefällte Urteil, und bestandenene Befehle aufgehoben wurden, und so meine Verbannung endlich nach beynähe 7. Jahren beendet ist. Jetzt wäre es mir auch schon vergönnt, den Ort zu sehen, wo ich geboren und erzogen wurde, und wo die Aschen meiner Theuern ruhen; ich dürfte auch

¹ A Nimptsch család lakóhelye.

endlich bey mir zu hause in meinem Eigenthum ruhen; aber mein Gesundheitszustand erlaubt mir dieses jetzt nicht. Die schöne Aussicht Sie im nächsten Jahr in Rom zu sehen gebe ich gar nicht auf. Ich genieße die Freude im Voraus: Marie als Mutter, liebend und glücklich und Sie als frohe — aber etwas zu junge — Grossmama zu erblicken. Leben Sie theuere Freundinnen Beyde wohl, und behalten Sie in Ihrem gütigen Andenken Ihren wahren Freund Wesselényi.

4.

Freywaldau 12/3 43.¹

Längst hätte ich schon Ihre liebe Zeilen theuerste Freundinn beantwortet; aber nur sehr selten bin ich im Stande zu schreiben. Einen besseren Tag benutzend, richte ich diese Zeilen an Sie, um den tiefen innigen Schmerz auszudrücken, mit welchen mich Ihr Brief erfüllte. Ich hatte schon früher die traurige Nachricht erhalten. Ein harter Schlag, eine schwere Prüfung für Sie und für die arme Marie. So jung, so zum Glücke und allen Freuden des Lebens berufen, und schon soviel und so schwer zu leiden! Warum musste solch ein kalter, frostiger Sturm diese zarte, liebe Blume treffen? Warum müssen so geringe Missgriffe, die kaum als Übereilung für Fehler gerechnet werden können, im Leben oft härter gestraft werden, als grobe Vergehen, ja selbst Sünden und Verbrechen? Da aber das Unglück des drückenden Verhältnisses schon vorhanden war, so ist es noch gut, dass die Crisis bald erfolgte und das nagende Gift nicht länger noch zerstörend und marternd wirkte. Die Zeit, diese grösste unserer Freundinnen, und zugleich unsere mildeste Wohlthäterinn, wird auch diesen Schmerz mildern. Wohl, dass die liebe Marie noch so wenig Vergangenheit, und so viel Zukunft hat. Wären meine Gesundheitsumstände nur so leidentlich, wie vor anderthalb Jahren, ich wäre schon längst nach Breslau geeilt, Sie zu sehen; aber mir ist das meiste, was andere Leute machen können, unmöglich. So kan ich z. B. durchaus in keiner geheizten Stube seyn, kan Abends nirgends hingehen u. s. w. Priesnitz gibt mir immer Hoffnung, dass es besser wird. Aber Sie wissen theuerste Freundinn, wie wenig ich dieser trügerischen Göttin opfere; doch will ich diesmahl eine Ausnahme machen, und will hoffen, dass es mir besser gehen wird, und ich Sie, und die liebe Marie noch in diesem Frühjahr in Breslau oder in Jeschkowitz werde sehen können. Wie glücklich würde mich dieses machen.

Hier ist es jetzt sehr öde und traurig. Doch habe ich in meiner freudlosen Existenz dieser Tage eine Freude, und einen Genuss erlebt. Liszt — den ich früher nicht kannte — hat mich den 8-ten d. M. hier besucht, und mich fragend, »ob ich ihn hören möchte«, hat er längere Zeit gespielt. Er kam Abends hierher, und fuhr den andern Tag nach Neisse, wo er ein Concert gab. Er ist gross und erhaben, dabey geistreich und liebenswürdig. Er sprach mir viel von Ihnen und der lieben Gräfin York.

¹ Varnhagen megjegyzése: Wesselényi an Leocadie v. Nimptsch. Freywaldau, 12. März 1843.

Der guten lieben Marie alles Schöne, was nur innige Freundschaft, und Hochachtung auszudrücken im Stande sind. Dem H. v. Nimptsch bitte ich meine herzlichste Empfehlung zu sagen. Priesnitz hat mir auch aufgetragen Ihnen seinen Handkuss zu melden. Ihrem gütigen Andenken empfiehlt sich hochachtungsvoll

Ihr ergebener Diener u. Freund
Wesselényi.

Berlin.

TROSTLER JÓZSEF

HORVÁT ISTVÁN A' TÖRVÉNYNEK NEGYEDIK ESZTENDŐ-
BELI HALLGATÓJÁNAK MINDENNAPIJA AZ AZ MIN-
DEN NAPRA SZOLGÁLÓ JEGYZŐ KÖNYVE 1806. ESZT.
ELSŐ KÖTET.

(Ötödik közlemény.)

Kurta az ember életének üdeje. Alig lépünk Hazánkba, és csak szaporán kiszóllítatunk. Sokkal tartozunk azomban ennek, a ki minket, kebelében fogadván, a' tsekély élet üdeje alatt nevel, táplál, és boldogít. Munkálkodnunk köll, hogy adónknak legalább valami részét le fűzethessük.
Horvát m. k.

Tudós
Egyenes szívű
Régi
és
Meghitt
Barátának
Vitkovits Mihálynak.
Hozzája
viselő
Szeretetének
örökös
Emlékezetéül
A. A. A.

Az Író.

Hirdesse ki a jövődő
Üdö barátságunkat:
Úgy majd a' következő
Fajzat imád Magunkat.

Kedveltem Barátom!

Gyakran édes érzeményekkel, és bátorító ösztönökkel élesztetted lankadott szívemet ollyatán környülállásokban, a' millyeténekben lehetetlenség vala nekem, ki sohasem voltam kökeménységű, meg nem tsökkennem. Vigasztalásaidtól, mellyek által drága Atyámnak váratlan halálából eredett szomorúságaimat lassanként megkevesítetted, most is gyönyörűség között emlékezem a keserű tárgy mel-

lett, és buzgón érzem, hogy azok tsak egy hív Barátnak, egy tökéletes Férfiúnak, egy valóságos embertársnak öszinte melléből származhattak. Részt vettél sűrű könyeimből, de hathatós írt is nyújtottál arra, a' mit, ha talán nagy léte miatt gyökerestől ki nem űzhetél is, szenvedhetőbbé tettél.

Be töltötted e' részben a' Barátságának leg szentebb kötelességét, 's nyilvánosságos jelét adtad díszes Emberiségednek, példás tudományodnak, és hozzám viseltető valóságos szeretetednek. Én bámúlván nemes tetteiden, szünet nélkül illendő hálaadatosságra ingerelttem benned helhez tetett bizodalmanak nagyobbodásán kívül.

Nem tsak ezen ditső művedért, hanem egyébb előttem bőven ösmeretes régi jószívűségeidért, már akkor el végeztem magamban, midőn vigasztaló Daloddal meg tisztöltél, hogy viszontag ollyas valamivel meg foglak jutalmazni, a' miben TE nem pitziny örömet találhatsz. Azokban nem készíthettem ez üdeig bokros foglalatosságaim miatt semmi ollyast, a' mi akár a' megmagyarázhatatlan emberiségedhöz hasonlítható, akár le írhatatlan szeretetemhöz illendő lett volna. Kéntelen voltam továbbra hagyni szándékomat.

Most már meg szüntek valamennyire tzeolmnak akadályai. Nem halogatom a' heles alkalmatossággal való elést, hanem töményezek ihol! barátságunk oltáránál számodra *Mindennapimnak* ezen első Kötetével, melly egyedül heves és többszöri biztatásaidnak szüleményök. Fogadd el benne költsönös jószívűségemnek jeléül igazság előadásra törekedő egyenes soraimat, mert ha nem ki válogatottak is azokban a' gondolatok, leg alább annak pennájából folynak, ki TEGEDET vegső pihenéséig kedvesni, bötsülni, szeretni és magasztalva magasztalni akar. — Pesten költ Januarius 1-ső napán 1806-dik Esztendőben.

Januarius 1. Napa. — Ismét új esztendőt érvén örültön örültem, hogy gyöngé életem, mellyet egészen szerettem Hazámnak iparkodom föláldoznom, a' mult esztendő folyása alatt végét nem nyerte. Ámbár épen semmit sem irtószom végső eloszlásomtól, nem kívánom még is annak üdejénél előbb haláloamat. Testből állok valamint egyébb szüleményei 's részei a Természetnek: meg bomlik valaha, vagy akarom, vagy nem, alkotmányom. sulyosak ezerféle nehézségű kötelességeim, mellyek fön léteimet ohajtják. Embernek, Fiúnak, Testvérnek, Atyafinak, Tanúlónak, Oktatónak, Szeretőnek, Jóbarátnak, Irónak, és, a' mit leg először köllött vala említenem, Hazafiúnak személyét viselem: mennyiek e' külömbfélékre nézve szoros tiszteim, mellyeket rövid itt léteimig be tölteni kellenék? — Alig számlálhatni öszve azokat. Valóban akár mi hoszszú üdőt él valaki, mindenkor találhat szorgós kötelességet, ha lustálkodni nem akar, és meg bötsüli a' drága üdőt. — — Föl kelvén ágyomból díszes nemzeti ruhába öltöztem el menvén kedves Horvát József ötsémmel Nagyságos Pethő Jakab Királyi Tanátsost köszönteni. Szívesen fogadta hálaadatossággunkat a' jószívű Magyar úr. Tudtomra adta, hogy Testvérem a' királyi zsoldot nyerő Ifiaknak Lajstromokba

helhez tetett a' Királyi Heltartó tanács által, és hogy a' dolognak szerentsés ki menetele tsupán a' királyi aláírástól függ. — Bár valami jó következés szerentséltetné e' részről Ötsemet. Ha egyszer királyi zsoldot nyerend, sokkal könnyebb leszen magát egészen a' tudományoknak fölszentelni. — Pethőtől Révaihoz siettem, kinél hoszszú beszélgetést tartottam. Délben valamennyien Tekéntetes Somogyi Antal Fő Bíró Úrnál ebédeltünk. Vigak voltunk az evés 's ivás alatt. Harmadfélórakor el akaránk hagyni a' jó szívú Urat 's azsszonyásgot, de épen ekkor váratlan be léptette a' Musikásokat a Tekéntetes Gazda, és azzal értésünkre adta, hogy ma késő éjjelig tántzolnunk és mulatnunk kölletik. Szót fogadtunk parantsának, és a' meg jelenő Gróf és Báró kisaszszonyokkal el kezdettük a' szeleverdi tántzot. Ezt meg nem unták a' telhetetlen Leányok: én mindazonáltal öt óra tájba ki szöktem a' társaságból, és kevés üdeig Trézsimnél vigadtam, kit ezen új esztendő első napán meg nem keresni halálos véték lett volna. Hat órakor vissza tértem. Folyt az ugrálás ismég kilentz óráig. Ekkor vatsorához ültünk, 's néhány velünk evő Lintzi Báró kisaszszonyoknak sok nevetésre alkalmatosságot nyújtottunk. Nem igen örömost térnek ők bizonynyára vissza váro okba, ha el hagyja is nem sokára Lintzet a' Frantzia katona sereg. Igen bele szerettek a' Magyar fiakba. Vatsora után megént tántzolni kezdettünk. Éjjél után két orakor szakadott vége a' tántznak, melly alatt igen vigan volt maga is a Házi Aszszony Ürményi Fáni (Ürményi Bernártnak Ürményi József uraságom testvérenek Leánya) Tek. Somogyi úrnak neje. Mind ennek, mind szép feleségének meg köszöntük a' ritka szívességet, és el hagytuk velek a' kisaszszonyokat is. Potyondi Rafáelünk, még én, 's Ürményi Imre tántzoltunk, Breviarumozott egy szomszéd szobában. — Haza térvén 'e sorokat irtam, 's úgy fekszem tsak le egyszeribe. — — Még azt köll itt ma följegyzem, hogy mától fogva soha sem akarom nevemet *h* bötüvel eképen végzeni *Horváth*, mint eddig: hanem *h* bötü nélkül eképen *Horvát*. Tselekedetem okául azt adom, hogy e szavat *Horvát*, *h* bötüvel tsak a' Barbarus századok hoszszabbították meg, mellyek a' nyelv történetének bizonyysága szerént mindeneket lehelletes bötükkal öszve meg öszve tömtek. Vagy köll, vagy nem, szünet nélkül *h*, *v*, *j*. bötüt olvashatsz szüleményeikben. Minek köllenék pedig ma is durvaságoknak fajzatát fön tartanunk? Nevetséges előttem azoknak mód fölött való szorgalmok, kik a' régiség kedvéért, vagy nem tudom mi egyéb félelemből, nevöket ma is úgy írják, mind hajdan írtak. Akkor is úgy mondtak azok ki, valamint mostanában, de nem írtak úgy ki, mint ma az *Orthographiának* ingó 's bingó állapota miatt. A különbözést a különös Magyar bötük okozták, mellyeket, mivel a Latán bötük között föl nem lehetett vala találni, majd így, majd meg amúgy írták le a' Magyarúl írók. Ma már jó formán meg egyezünk ezekre nézve: fölösleg való tehát ma az egyezés ellen vétteni, és úgy írni ma is, mint hat századok előtt. Bizonynyára eszteleneknek mondhatnók ma a' Bírákat, ha azért, hogy p: o: a' régi

Eöttevény, Eurmény, Marich, Choma, Horváth, Forkos 's. a. t. nevű magát Ötvevény, Ürményi, Marits, Tsoma, Horvát, Farkasnak írja, e' jámbor férfiat jószágától, és ősi nemes vagyonaitól megfosztanak. Változik a neveknek leíratások az Írásmódának változásával. — Kurta kiváltképen azoknak be látások, kik, midőn nevéket régiesen írnak, r'gie'x'n és új szokás szerént is írnak ugyan azon szavat egy időben. Meg világosítom ezt egy példával. Az *Ötvös* nevéek ma többnyire *Eötvös*-nek írnak magokat, hogy azzal megmutassák nemzetiségöknek Régiségét. Ezt ők balgatagúl teszik: Mert ha a régiség az *Ö* helett *Eö* bötüvelt élt, nekik önön nevéket *Eötweös*-nek keltenék írniok, hogy nevéket egyszer'smind ónak és ujnak ne tegyék. Az *Eöt* rész kétségkívül (ítéletök szerént) ó írás mód, az *vös* rész mostani szokás szerént való. Nem szörnyűség illyes valami! — De ezeknek azt is mondhatjuk, hogy 1.) az *Eö* bötüvel való élés *ö* helett nem igen régi, és így tzelokat ezen írás móddal el nem érik. 2.) hogy, ha nevéket igazán régiesen akarják írni, azt minden századból különbéféle képen írhatjak el annyira, hogy abból végre egy iszonyú temédek leszen. Maradjunk az előbbenyi példánál: Az *ötvös* szavat ennyi, söt több féleképen is írhatják: *Etwes, Etwes, itwis, itwis, ituis, otuos, utwus, utuus, wtuwes, qtuwes, ótvös, ötvös, otwos, ötvös, ötvös, wtuwes, eotweos, eutweus, eivtweivs, oetwoes, eötvös* 's. a'. t. Lasd Révai Elaborator Grammatikájának I. vol. I. Tomusának 145. lapán levő táblát, melly fáradozásaim által bővebb annál, mellyet ugyan ezen Tudós ferfiú a' Régiségeknek első darabokban ki adott. — Már e szerént a' sok közül mellyik régiséget válaszsza valaki, nehéz önön magának el ítélni, mivel mindegyik mód régi nevet viselhet. — Így szolhatni a' többi külömbözést be hozó bötükről is valamint az *ö* bötüről, mert amazokra nézve is sokféle változásokat hord elő az említettem Tábla. — Ezután tehát drága Polgártársaim! kövesétek példámat, és ne nézzetek arra neveteket írtotokkor, miképen legyen íratva nevetek, nemes leveletekben: ne törekedjetek a' régiséget illeten tsekélyésekben követni, mellyet azért is haszontalan majmolnátok, mivel maga magával ellenkező az írásnak sok változásai miatt; ne illetődjetek meg egy Jurassor, vagy Judhium példáján, ki azt véli, hogy magyarul nem ír, ha tsak az *Eö Kegyelmet Eörökös Urat* 's. a' t. írásában régiesen be nem foltozza. Vagyon tiszta Írásmódunk, ahhoz ragaszkodjunk, a' szerént írjunk, avval díszesítsük nemzeti nyelvünket. — Még egy szót: balgatagság az *i* bötü helett régiesen *y* bötüt rakni; de nagyobb kábaság még ennél is *Versegi* nevét a' *Versegy* hibás íráson kívül még *Verseghy*-nek is írni. Minek ez a lehelet szaporítás egy tiszta nyelvben? — *H* bötünek nevemből való ki hagyatásáról való okoskodásomra Györi Horvát Andorom példája vezetett leges leg először.

2. Ma nyomtattatott ki egy illy tzimű könyvnek utolsó félárkusa: »Versegi Ferentznek Tisztasággal kérkedő Tisztátalan Magyarsága. — Mellyet nyilvánvaló egyenes okokkal tisztán megmutat Révai Miklósnak Hív Tanítványa, 's igaz jó barátja, Világos-

vári Miklósfí János. Pesten 1805. — A szerzőnek neve költött név, későbbben talán meg fogom őtet nevezni. Most elég legyen ezen könyv ki jöttének napát föl jegyezni. Dél előtt voltam Révainál, voltam kedves Trézsimnél is. Ebéd után be ért szerettem Ürményi Vintzém Tek. Horvát István váli Fiskalissal együtt Válból. Hozzánk szállottak. Estve felé meg keresett Vitkovits Mihályom 's beszélette, hogy Piber Benedek le küldötte Virág Benedekhez Nagy Tiszt. Szabó Dávid fordította Magyar Aeneisnek elejét meg ítélsül. Ezt én még nem láthattam eddig a' zajos Duna miatt Virágnál: de látam és olvastam azonban már 1804-dik esztendőnek 25. és 26-dik septemberi napain Virten Baróti Szabó Dávid szobájában. Külömb-féle beszélgetés után Viskovitsal együtt el hagytam Remeteségemet, hogy öt óraker Pretzenheim Hertzeg kisaszszonyaimnál és Urfimmál meg jelenjem. Utunkban öszve akadtunk a Barát templom ajtaja mellett álló Feszület előtt Légrádi Imre Ex Cistercita ösmérősünkkel, ki farba rúgván szerzetes életét ez előtt tudtomra Andrásí Grófnál nevelői hívatalt viselt, most pedig valami gazdag Nákó nevű Úrfi mellett bő füzetésért hasonlóképen nevelői tisztben vagyok. A' múlt esztendőben Győrött laktak: néhány hetektől fogva Pesten vagynak a Frantzia fész miatt. Öszve találkozzván keveset beszélhettünk egymással, azért Légrádi kérésére reá állottunk, hogy e' folyó hónapnak negyedikén estve hét óraker szobámba öszve gyűljünk. A' végezet után el váltunk egymástól. Vatsora után sokáig az üdöt ismét Trézsimhez viseltető szerelmemnek áldoztam.

3. El folyván a' nyugodalomra adatott üdö meg jelentem annak üdején oskolai letzkéimet hallgatnom, mellyeknek mihelest végök szakadott, azonnal a Fő oskola könyvtárába siettem. Olvastam itten sokáig Jordanes Historiáját illetén kiadásban: »Rerum Italicarum scriptores. Edidit Ludovicus Antonius Muratorius. Mediolani. Anno MDCCXXIII. in fol.« Jordanes munkájának XXIV. fejezetétől fogva az LIII. dikig bőven értekezik a' régi Hunnusokról. — Délután meg vettem Eggenberger boltában Wenzel Gottfried Imanuelnek, ki most Óstriának Linz városában a' Böltselkedést tanítja, négy darabból álló német nyelven íratott Filozofiai munkáit. — Estve, meg nézvén Trézsimet is, el végeztem Plinius leveleinek olvasatásokat.

4. Letzkeim alatt jelen valék, és második órában Mészáros Mátyás Tanítóm ki kérdezett Belgiom hanyatlásának okairól. Tíz óra után a fő oskola könyvtárában egy illy tizmű drága könyvben kerestem Magyar országunk régi városairól néhány jegyzéseket: Peutingeria Tabula Itineraria, quae in Augusta Bibliotheca Vindobonensi nunc servatur, adcurate exscripta. A Francisco Christophoro de Scheyb. Vindobonae MDCCCLIII. — Dél után hét óraker haszontalan vártam szállasomon akár Légrádit, akár Vitkovitsot, mert egyik sem jelent meg az el rendeltük órára. Éjjel, midőn Trézsimtől már vissza tértem, olvastam Wenzelnek első kötetét. Ezután ő szolgál estvénként Klasszikus íról számomra. Ma Vintze Aradra ment.

5. Reggel hét óraker hozzám jött Révai Miklós tsupán a-ért, mivel már két naptól fogva magánál nem látott. Sokáig beszélgettünk egy bizonyos tárgyról, mellyről utóbb világosabban írhatok. Ahítatoskodásunknak végekor én mentem viszontag hozzája. Oda adta olvasnom Miklósi Jánosnak Versegi ellen íratott szerzeményét. Ezt a könyvet, mellyből tsak én nyertem el ezen egy nyomtatványt, addig ki nem osztja Révai, míg társai a' sajtót el nem hagyják. Dél után meg keresett Vitkovits János Miskánnak egy testvéröttse, és Pesti Rátz Mester, ki meg ajándékozott Bátyjának Horvát Eusebius Predikátoroknak rendökön levő Atyához íratott dalából való néhány nyomtatványokkal. Örömet vettem tőle a' költeményt, mellyet már a' minap helben hagytam; magát pedig szívre ható, példás, 's lángoló beszéddel ösztönöztem, hogy szorgalmának tzélául tevén Mennyei hangzású hazai nyelvünket, iparkodnék minden ki telhetőképen bátyjának halhatatlanságot szerző ditső nyomdokain oda föl jutni, hol őtet is készen várja a' meg fogyhatatlan hír, nagy név, örökké tartó magasztalás. Tűzbe hozva a' jóra könnyen hajló ifiat, meg ígértem: hogy minden héten kész vagyok őtet háromszor, ugy mint Vasárnap, kedden, és Tsötörtökön, ha hozzám reggel hat óraker el jövend, ingyen tanítanom a' Magyar Grammatikára. Nem kétlem, hogy élni fog az alkalmatossággal, ha tsak módát ejtheti. — — Litániázásomnak végekor rész szerént Trézsimmnél, rész szerént a' kised Hertzzegeknél töltöttem az üdőt. Vatsora alatt érettem küldött Révai, hogy sietnék hozzá minő hamarább. Szót fogadtam, és, abba hagyván az evést, meg jelentem tüstént szállásán. Légrádit leltem nála, kit az ígélet szegésért jól meg dorgáltam. Sokáig trétsültünk egymással. Nyoltz óraker Légrádit hazáig követtem. Utunkban tsunyául leírta előttem Paintner Mihályt, de aligha szavai a' köztök lévő haragtól nem származtak. — Viszsa térvén szobámba éjfélt után két óráig olvastam Miklósi János munkáját. — — —

6. Tsak nem egész nap az ötsém dolgaiban foglalatoskodtam. Midőn Trézsimmnek jó éjszakát kívántam estve felé, meg kerestem Markovits János barátomat, kinél vala épen oda mentemkor Markovits Mátyás édes atyja is. Barátom muzsikával mulatott bennünket. Engemet kért az Édes Atyja, hogy adnám költsön neki Liviusomat: én ígértem szíves szolgálatomat. Haza térvén szerettem Győri Horvát Andoromnak választ készítettem utósó levelére. Egy árkust majd meg egészen be töltvén írásom tsak éjfélt utáni két óra elfolyásakor válhattam el a' munkásságtól. —

7. Tiz óra után el vittem Markovits Mátyás volt Tanítómhoz Liviusomat: ő vissza adta a' régtől fogva nála heverő Svetoniust. Kérte tőlem tavali Letzkéiből egybe írtam jegyzéseimet: ezeket is, vissza kéretvén egy üdöre Májer Józsefemnek Tzampert nevű Pap társától íratott Papi törvényemet, kezéhez nyújtottam. Tizenegy óraker a' Gazdálkodó letzkéket hallgattam, mellyekre most hatodik esztendőben járok. Dél után Horvát József Testvérem számára ezen fordítást készítettem Livius I. Könyvének XXV. Fejezetéből:

»Egyiket a' kard sértéstől ment test és kétszeres győzelem dühödtebben vezette a harmadik ütközetbe: a' másik sebektől és szaladástól el lankadott tagait alig tzepelevén testvéreinek szemé láttára történt el estökön meg hőkkenve szállott szembe a' diadal-maskodó ellenséggel. E' nem is volt hartzolás. Örültében a' Római Vitéz kettőt, úgymond Rokonimnak árnyékokért fölládoztam, e' harmadikát ellensegeskedésünk tzéláért, hogy Albán Róma uralkod-jék, ki végezem. A' gyöngült bajnoknak, mivel vigyaztalanúl tartotta védő fegyverét, pallosát fölülről torkába szúrta és zsákmányozott. A' Rómaiak vígadva és örvendezve fogadták a Horátiust, annál nagyobb levén örömök, mennél közelebb estek szándékokhoz. Innend mind a' két felekezet meg halálozott társát el temetni ment, noha nem egyenlő kedvvel; mert egyik résznek hatalma szaporodott 's öregbedett; a másik idegen iga alá vonatott. Ott vagynak síraik, hol egyenként ki múltak: A' két Romaiaké egymás mellett nem meszsze Albától; a három Albánusoké Róma felé azon helen s meszszeségre, a' hol hadakoztak.« — —

Estve midőn Hertzzegeimtől vissza tértem, Eggenberger József boltába trétseltem sokáig néhány ösmerőseimmel. Vatsora előtt meg tekintettem Trézsimet is. Vatsora után nálam írt az ötsém éjjél után közel két óráig, és nálam hált.

8. Tíz óraker haza jött az ötsém oskolájából azon örvendetes hírrel, hogy hetvenkét tanuló társai között ő nyerte el *Classificatio*-jokban a' leges leg első helet. Ezen én igen meg örültem, mert bé teljesedni tapasztalám inkább és inkább örökre lenni megszünt szerettem Édes Atyámnak im e' gyakran hozzám ejtetett szavait: »Kedves Fiam! viseld szorgalmasan gondát, ha halamásom történnék, e' kiseded ötsédnek, tapasztalni fogod, hogy ő igen derekasan tanuló Ifiú leszen.« — Az Édes Atyám szava törvény előttem neveltetésére nézve. Szörnyűen meg ditsértem a' buzgó gyermeket, és bátorítottam, hogy ezután is, nem annyira *classificatio*jáért, mint saját tökéletesítéséért, minden kitelhető képen iparkodnék. — Ugyan tíz óraker vevém kezembe a' Pap nevelő házból Majer József neven-dék Pap barátomnak 1805-dik esztendei november hónapnak 22. dikén hozzá küldöttem Levelemre íratott válaszát. Ebben panaszolkodva jelenti, hogy szíves ajánlásomat, melly szerént szánd'kom vala Paptársait vele együtt ingyen a' Magyar nyelvre és Magyar Diplo-matikára tanítanom, igen kevesen fogadták el. Viszsa feleltem erre ebéd után, és vígasztaltam ötet levelemben. Mind a' ketten veghöz vittük azt a' mi tőlünk ki telhetett: ha ök el nem fogadták jószívüségünket, magokra vessenek üdövel. — Négy óra után el sétáltam Trézsihöz, és nála valék három fertály ötig. Ekkor Úrfiakhoz mentem vala látogatásba, ezektől pedig a Hertzeg szálására siettem. Vatsora után örömmel fogadtam az én Kedves Édes Anyámat, kinek Pestre jöttét épen nem reménylettem volna. Épen az ötsém is nálam volt mikor e' meg bötsülhetetlen vendégemet fogadtam. Meg beszé-lettem neki az ötsém előmenetelét sok egyéb kellemetes dolgokkal

együtt, mellyek az Édes Anyánkban nagy örömet gyujtottanak. Az öröm után beszélt az édes anyám is ujságokat, de azok reám nézve keserűek. Ismét két szerettem rokonimtól fosztattam meg! Örökre el váltak tőlem Horvát András és Horvát József Atyámfiai! Nyugodjatok jószívű embertársaitokkal együtt tsöndesen érzékeny lelkek azon a helen, hová talán nemsokára magatok után el jút a' Titeket híven tisztölő Atyátokfia Horvát István is, kit Ti mind a' ketten, a' mivel ő öröké ditsekedni fog, igazán szeretten szeretetek. Meg szüntetek élni: én is meg szünöm valahára, mikor, be fogván egy ember társ meg nehezedett gyöngö szemeimet, el jövend a végső óra, melly hasonlónvá teszen engemet veletek. Most könyözőnőkkel kesergem végső bomlástokat, akkor példátok szerént múlom ki e' változó világból, mellyben alkotmányomnak törvénye szerént nekem is tsak üdeig 's óráig tartó szálás adatott. — Áldás reátok egyenes szívű Atyafiak! Áldás reátok ottan is, hol most nekem az élet rendelésre nézve szívre ható tanítást nyujtatok!! — Horvát András az öreg Atyám Horvát Ferentz egy testvérének Horvát Lászlónak fia volt; Horvát József pedig egy Testvére vala az Öreg Atyámnak. Az meghalázott Aszárrott Győr vármegyében, mint Notárius, 1805. Esztendőnek 24-dik Decemberén az éjjéli Mise után, és el temettetett ugyan ott Horvát Ferentz Plebánus bátyámtól 26-dik Decemberben. Mind a' kettőt szerette igen az én kedves Édes Atyám, de kiváltképen Horvát Andrást mégis úgy szerette, mint szíve felét. Az is olly buzgósággal és szeretettel viseltetett viszontag az Édes Atyámhoz s Édes Anyámhoz, meg Pátkai Plébánus bátyámhoz, hogy halála óráján is szünet nélkül ezekről beszélt. Györből le jöttömkor 1804. Esztendőben september hónapnak 21-dik napától kezdve 25-dikig igen jó múlattam nála Gönyü nevű helységben magamat. — — Ide írok világosításúl egy Atyafiság táblát Rokonimról:

Horvát István Felesége vala Radiss Örzse nemzették					
Ferenczet ez Zádori Klárától nemzette	és	Lászlót ez	és	Jánost ez	és Józsefet mag- talant
Székes-Fehérvári Jánost ez	és Ferenczet ki Pappá lett	Andrást ki Mag- talanúl holt ki		Józsefet ki mint katona el tévelyedett	Sexárdi Jánost ez Lászlót, ki tanul Sexárdon
Tompos Annától nemzette					
<p>Jánost, ki ifjantan eltévelyedett. Ferenczet, ki most (1806.) katona. Istvánt, ki most Deák Pesten. Józsefet, ki most Deák Pesten. és Örzsébetet, ki József előtt született. s Annát ki még neveletlen s József után jött a világra.</p>					

Az édes Anyám nálom hált ötsemmel együtt. Lefektünk előtt kezembe adott háromszáz Rhenes forintokat Banko tzedulában néhány obligatorialisokkal együtt, hogy ezeket egyre huzzam reájok adván a' 300 ftkat, és úgy adjam által kamatra még a' 300 ftat is Testvér Nényének. Későn esett a le fekvés.

9. Reggel meg írtam meg halálozott Horvát József Bátyámnak menedék levelét (mert ő 60 ft királyi zsoldot huzott) arra az üdőre, mellyet egészen ki élt. Kár lett volna ezt ben hagyni ott, hol más gyim 's gyom pazsarolná el. Jó leszen ki pótolni temettetése árát. — Ezután el hagyott az Édes Anyám. — Délután Eggenberger könyv-áros boltában beszélgettem egy üdeig, végre pedig meg kerestem Budán régtől fogva nem láttam Virág Benedekemet. Nagyobb részént Grammatizáltunk estve öt óráig. — Vatsora után a' Nénémnél háló édes Anyám kezeit tsókolni mentem. Késő éjjelig folyt a' beszélgetés, ekkor ő még egyszer szálásomra kísért, én pedig ötletem viszontag haza kísértem. Ott kéztsókolások között tőle el butsúztam, mivel holnap korán reggel Budára szándékozik által menni. Dél előtt Trézsimet nem hagytam látatlanul.

10. Jókor reggel el hagyott az édes Anyám, ki által sok onszolásokra el küldöttem Miháلكó Antal nevű Jurátus társomnak azon kézírásomat, mellyet Kelemen Imre Magyarázata után írtam a' Magyar Törvénynek Viszontagságairól. Üres óráiban le akarja írni Székes Fehérvárott e' Jegyzéseimet. Ma meg vendégettetett bennünket Potyondi Ráfaelünk Remete Szent Pál tisztoletére, kinek ő buzgó katonájává lett. — Négy óraker összev akadtam Tekintetes Schedius Lajossal, és vele sokáig beszélgettem. Vatsora után Leányomat tisztolettem szobájában.

11. Hét óraker a' Néném hozzám jött, és kért hogy adnám tehát neki által a' költsön kérté pénzt. Kezébe adtam kétszázkilentzven Rhénes forintokat, azaz 290 ft. A' hátra levő tiz forintokat bizonyos okból vissza vette magához az Édes Anyám. Napestig foglalatosságban valék. Estve a' zúgó iszonyú szél sem gátolta meg Trézsimhöz való mentemet.

12. Tiz óraker a' Templomoskodást alig végeztem el, már érettem küldött Révai Miklósom. Beszéde barátságos dorgálás vala azért, hogy néhány nap nem láthatott. Mutatta Mártonfi Püspök levelét, mellyben ez a példa nélkül való Egyházi Férfiú, ki Révainak esztendőnként 100 ftkat szokott segédül küldeni, mind a' fél esztendőre járó 50 ftkat kézhez szolgáltatja, mind pedig Révai Grammatikájára észrevételeket ígér. Tizenkét óra intett haza. Miklósomtól. Ebéd után sétáltam egy üdeig Markovits János barátommal, azután be szólttam Trézsimhöz. Innend szaporán haza térvén, mivel régtől fogva magamat ki nem alhattam, az ágynak dültem ötödfél óraker. Aludtam hét óráig, mert szerentsémre abba a' vélekedésbe valának a' Háziak, hogy hon nem vagyok. Öt óraker hozzánk küldött Tekintetes Somogyi Antal ur Pest vármegye Pilisi járásának Fő bírója, és kéretett bennünket, hogy jelennék meg nála egy kis Fársángi

mulatságra. Az Imre Potyondival mindjárt elment, nekem a' szakáts leány által üzenetett hagytak, hogy haza jövéen tüstént utokon mennék. Hét órakor föl ébredtem álmomból 's ki léptem szobámból a' fris levegőre. Ekkor, meg látván a szakáts leány, meg jelentette a' dolgot. Én föl öltözvén siettem a' jó szívű Urhoz, kinél éjjelután hagytuk el a' tántzot. A' Lintzi Báronék ma igen föl valónak pipe-rézve kisaszszonyaikkal együtt, de azért az ő német nagy fejök 's orrok ma sem k'ssebedett meg. Vígán mulattuk őket egész velök létünk alatt.

13. Kilentz óra után levelét nyertem Nagy Tisztöletű Májor József nevendék Pap barátomnak a' Pesti Pap nevelő házból. A' többek között közli velem azon verses levelét, mellyet Barta József Benediktinus nevendék Paphoz szándékozik küldeni. Jó erre nézve Barátomban a' szorgalom, mellyel Magyar lelket iparkodik társában föl ébreszteni: de vagyon valami rendesség Magyar tollában, pedig ollyas írása, hogy kedvetlenséget okoz az olvasóban. Ifiúi piperék halmoztatnak egymásra tzifra soraiban. Ha tovább 's szabadabban társolkodhatom vele, rajta leszek, hogy magyarságát illyen gántsok ne dísztelenséék. — Estve, midőn szerettem Trézsimtől vissza fordultam, öszve akadtam egy jó barátommal, ki sok ideig trétsölt velem. Le fekvésem előtt olvastam Wenzel munkáját.

14. Tizenegy óra felé magához hivatott szerettem Révai Miklósom. Be lépvén hozzá láttam nála Tekéntetes Tudós Gyarmati Sámuel orvos urat. Ezzel engemet azonnal ösmeretségbe hozott, 's mind a' kettőnket ebéden magánál marasztott. Vígak valánk az ebédlés alatt. Én szokásom ellenére poharakat is ürítettem ki a' két dolgos Hazafinak hosszú életökért. — Ebéd után Gyarmati Sámuel meg keresett szálásomon. Mutattam neki a' Teleki László Gróf könyvtárából nálam heverő 36. Magyar könyveket, a' Mindennapimnak 1805-dik esztendei négy darabait egyébb firkálásaimmal együtt. Még ő ezeket kémlelte, be kopogott hozzám Vitkovits Mihály barátom. Örömömet le nem festhetem, mellyet e' véletlen jöttéből éreztem, mert már az ebéd alatt gondolkodtam arról, miképen hozhatnám ötöt Gyarmati Urral ösmeretségbe. Most tehát azonnal öszve ösmerkedtettem őket egymással, és hogy Gyarmati Urnak jelét adhasam Miskámhoz való szeretetemnek, el olvastam fön szóval előtte Miskámnak ezen Mindennapim elejébe függesztettem ajánló írásomat, mellyről Vitkovitsom e' szempillantásig semmit sem tudott. Láttam drága Miskám képében a' megelégedést, és ez elég nekem is tzélomra nézve. Egyenes hálaadatosságom tsak arra törekedett, hogy barátom szívét illyen állapotba hozhassa. — Miskám meg ajándékozta Gyarmatit Horvát Eusebiushoz írta dalának egy vele levő nyomtatványával: én Néhány okaimból, és Telegdinek Virág által kiadatott Négy Prédikátzioiból szolgáltam kegyes érzékenységének. — Tőlem szaszas látogatása után el ment néhány Urakat meg tisztolni, és azoktól ismét hozzám vissza jött. Ekkor el vezettem Tekéntetes Schedius Lajoshoz, kinél sokáig beszélgettünk. — Estve váltunk el egymástól.

— Vitkovits is velünk járt egy kevés üdeig, 's végre bennünket el hagyott. — Mihelest ezektől meg váltam, Trézsit választottam Társoságomban. — Ma ki maradtam a' Gazdálkodó letzkék alól.

15. Láttam Révait dél előtt, sokról szólottam vele: de láttam Trézsimet is, pedig úgy: hogy nem csak láttam, hanem tsókokkal öszve is martam. Estve Hertzegeimtől való vissza tértemkor be-mentem Eggenberger könyves boltába, hol sokáig beszélgettem külömb-féle tárgyakról. El menetelekor magával hívott Nagy Tisztóletű Schreier Ádám Jozsef városi Plebánus. Társaságában tehát én is szálásom felé indúltam. Az uton kért barátságosan, hogy jelenném meg nála holnap egy kis barátságos e'édre. Szívesen fogadtam kegyes ajánlását.

16. Reggeltől fogva tiz óráig szünet nélkül írtam. Tiztől tizenegy óráig a' Gazdálkodást tanító letzkéket hallgattam. Tizenkettőfélkor ki sétáltam Schreier Ádám (Virág Poétai munkáiban e' Tiszt. Urat Kiáltossinak nevezi) József városi Plebánus Urhoz, hogy eleget ten-nék kívánságának. Mihelest hozzá ki értem, azonnal hasznos dolog-ban foglalni akarván meg mutatta drága és tsínos Ásványos Gyüteményét. Sok ritkaságot láttam benne. Ebéd alatt a jószívű férfiúnál víg valék. Egyik káplánya e' következő álmadozáshoz hasonló tzölönkös prófétiát közlöttem velem:

Volgende Weissagung hat der fromme Ertz Bischof von Constantz ergehen lassen als:

1. Ein König wird, und stirbt keines natürlichen Todtes.
2. Eine grosse Macht wird sich betrüben.
3. Die verachtete Nation stehet auf, und bekommt Kraeften.
4. Ein grosser Herr wird Blutbath anrichten.
5. Der Neid regiert unter der Geistlichkeit.
6. Drey Taege werden Zeichen an Himmel gesehen.
7. Ein Untergang zu Wasser, und zu Land.
8. Den 18-ten May 1806. nehmen blutige Kriege an.
9. Den 11-ten July 1806. geschehen grosse Viktorien.
- 10-tens Den 22. Augustý 1806. wird eine unerdenkliche Sommerhitze.

11. Den 16-ten Oktober 1806. nimt die helfte Menschheit ab.

12. Es wird ein König und ein Reich erwelht werden.

Ihol! millyen szemtelenek némelly gazemberek, a' kik örömost Istenekké lennének 's Prófétai hívatalt is el viselnének jó szívvel, ha a' józan ész ki nem ösmertetné az álkép alól szamar füleiket, 's illetlen ravasz gonoszságokat. Meg tapodói ezek a' szennyes lelkek az emberiségnek, midőn be nem elégedvén természeti tehetségeikkel, a' lehetőségből a lehetőség határiba lépnek. — Hány ezer embert el bódítanak hiu álmadozásaikkal? — Nem említem az ostoba állatásokat, mellyeket minduntalan e' szó pazzarlásokból merítenek a' szárnyok szegett alacsony gondolkodásuak: elég legyen azt mondanom, hogy sokakban egészen el temetik a' dolog velejébe való be látásra szükséges elmei tehetségeket. — Ebéd után olvasta Tiszteletes

Schreier Ur külömbféle költeményeit. E' váratlan eseten egészen el bámúltam, kiváltképen pedig akkor tsudálkozásra indítottam, mikor azt beszélette a' drága Polgár, hogy soha sem tudott semmiféle nemzetsége ő előtte Magyarúl. Gyönyörű szorgalom! E' buzgó férfiútól tanulhatnának az idegen eredetű Tisztviselők, kik Magyar országban vagy Frantziák, vagy Németek, vagy Tótok, vagy olaszok a' Hazának tetemes kárára, önön magoknak pedig le moshatatlan örök gyalázatjokra. Mindent el érhet a' gondos igyekezet. Nem olyan nehézségű a' Magyar nyelv, hogy a' meg tanulásra több esztendők kívántatnának. Ha vagyon valakiben, mint az én drága Schreieremben igazán el szánt akarat, kevés üdő mulva kellemes az el tökélésnek szapora következése. — A' mi a' költeményeknek belső alkotmányokat illeti, iparkodott a' díszes Hazafi bennök Ányosnak érzékeny lelkét szívre hatóképen követni. Terhes, de sikerére nézve szerentsés is, valóban a' választás. A' választó nem tsak tzélát jól el érte, hanem Mesterét néha néha talán föl is haladta. Vagyon költeményeiben szép emberiség, eleven tűz, történetes igazság, ébredett nyájosság. — A' versek mind Cadentziások. —

Megérdemlik, hogy a' késő maradéktól olvastassanak. — Ezeket nem a barátságos ebéd, hanem a meggyőződés mondatja velem. — Három órákor, mivel temetésre köllött vala neki mennie, el hagytam a tisztán gondolkodó Papot, és Trézsimmel beszélgettem egy rövid üdeig. Szállásomra értemkor hallám, hogy Gyarmati Sámuel Úr kétszer is keresett. Nálom hagyta e' két szerzeményből két két nyomtatványt: »A Tudomány és Virágzó Nemzeti nyelv Hazánk Boldogságának Talp kövei. Kolosvárat 1805. és »Sombori Hazafiúi és Érzékeny sohajtási. Kolosváron. 1805.« — Az első darabot még a' múlt esztendő elején olvastam, a másodikat ekkorig nem ösmértem. Mind a' kettő távúl vagyon tzélától, ugyan is egyik sem szolgálhat például a Magyar vagy Erdély szülte nemzeti Ifiúságnak. Ezek a gyakorlatok tsak első tapasztalásokhoz illenek: mi pedig Magyar országban már tökéletes költeményekkel is kedveskedhetünk a' Római mérték nem kedvelőinek. A Prosodia ezekben igen kény szerént változik, és vétetik. A' mi tagadhatatlanul hosszúnak mondatik, ezeknél szörnyű rövid hang. E' külső színen kívül a belső gondolatok sem a leges leg jobbak közül valók. — Tsupán az iparkodás a' nemes szívhez illő igyekezet gyöngyösíti kiváltképen mind a' két darabkát. — Éljenek és napról napra tökéletesebbedjenek Butzi Emil meg Zsombori Uraimék! — Az utóbbi munkának 26-dik lapa e' versben

Nézdsze, Szabó Dávid Magyar ízben jégtörő Mátyás,
A ki tseréle fagyán szent Helikóni vizet.

Szabó Dávidunkat látszatik elsőnek állítani azok között, kik Római mértékre írtak Hazánkban verseket már Erdösi János jégtörése után. Ez a kérdés: Ki irt Sylvester után első Római mértékbe rakott verset? Sok vetekedésre okot adott a' múlt század vége felé. Révai, Rajnis, Szabó Dávid ezért kelt ki tsatára. Kiki első akara

lenni. Molnár János, noha előbb tulajdoníthatta volna a dolgot magának, hallgatva hallgatott a' tudós pör folyta alatt. Virág Benedek valamennyitől el ragadta a' ditsőséget, midőn illy tzi r.ú könyvét ki adta: »Magyar Poéták, kik Római mértékre írtak 1540-től. 1780-ig. Kiadta Virág Benedek. Pesten MDCCCIV. — Ebben alattmost példákából meg bizonyította, hogy minden században találkoztak ilyen tsinosabb izlésű férfiak. A' könyvbeli Gyűteményt nagyobb részént én kerestem össze. Így én közlöttem vele 29-dik Januariusban 1804. Esztendőben p. o. a 29.—31.—33.—43.—45.—51.—55.—65.—66. lapot. Azóta többeket is ösmérünk. — Estve felé valék Révainál előbb, mint sem Hertzegeimhöz mentem volna.

17. Tizenegy órák meglátogatott Gyarmati Sámuel Úr. Kértem alázatosan a' Tudós férfiat életének rövid el mondatásáért, hogy meg mentsem a' jövődő Maradékot az efféle bajjal teljes keresgéléstől. Örömet engedett kérésemnek és beszéde után készült jegyzéseimből ennyit tudok felőle:

Gyarmati Sámuel orvos úr, és a' Göttingai Tudós Társaságnak Érdemes taga Kolosvárt szívta leges leg először 1751. esztendei Július Hónapnak 15-dikén az éltető levegő eget, hol Gyarmati János, kolosvári Polgártól és ennek Osvát Éva feleségétől eredett. Föl serdülvén születése helén tanulta a Humanitas nevet viselő tudományokat, mellyekben olly szeretsésen foglalta magát, hogy könnyű utat készített az emberi elmét leginkább diszesítő Filozofiai és Matematikai kintsekre. Ezeket midőn Enyeden szorgalmatosan meg tanulta volna, érzette belső hajlandóságait kiváltképen az orvosi tudományokra ösztönöztetni, mellyeket hogy birtokába szedhetne, el hagyván szerette Hazáját, 1777-től fogva 1782. részszerént Bétsben, részszerént Göttingában gondosan hallgatta az orvosi letzkéket. Sulyos szorgalmainak édes hasznokat vette, midőn orvossá tettéven hazájába való vissza jövele után tsak nem sokára 1788-dik esztendőben Hunyad vármegye orvosává hirdettetett. Itt 1791-ig ditséretesen véghöz vitte kötelességeit. Ekkor pedig el hagyván hívatalát magát egészen édes anyai nyelvének áldozta. Tsöndes életének szüleménye vala 1794. esztendőben Kolosvárott ki adatott Okoskodva tanító Magyar nyelv Mestere, mellyért az Erdélyi Rendektől 532 ftból álló ajándekot nyere jutalomúl. Következő 1795-dik esztendőben, mint Méltóságos Bethlen Gergely Grófnak, Fölséges Erdély ország főkormányzéke titoknokának házi orvosa, Ifjú Bethlen Elek Grófnak utazó társává rendeltetvén másodszer ki ment Göttingába, hol 3. esztendei tartozkódása alatt irta illy tzi m.ú munkáját: Adfinitas Linguae Hungaricae cum Linguis Fennicae originis, Grammatica demonstra'a. Goettingae 1799. — Viszsa térvén ismét Hazájába 1800-dikban Zilaji Reformatus Profeszszorsággal meg tisztöltetett. Itt éli ő most nyugodalomban a' könyvek között életét, s édes érzemény lepi el tsöndes szívét, ha számos Tseresnye fáinak bő 's kedves ízű gyümöltsöket tág kosaratsákra szedi áldozván velök a' szent barátság oltára előtt. — Éljen sokáig! —

Mihelest ezeket el beszélette, azonnal Révaihoz mentünk, de őtet hon nem találhatván Eggenberger boltába siettünk, hol Gyarmati meg vette Pray Sphragistikáját, mellyet nálam igen meg kedvelt vala. — Ebéd üdeje levén ő Budára által ment Darvas Ferentz királyi Tanácsoshoz ebédelni; én haza ballagtam. Dél után egy óra után hozzám jött Révai 's örömmel beszélette, hogy a vármegye Tiszteitől ő is meg hívatott társul 's itélőül azon gyűlésbe, melly a végre rendeltetett, hogy a Latán törvényes szavakat jól által fordítaná Magyar nyelvünkre. — Nem sokára el sietett haza felé. Estve hozzá mentem beszélgetni Trézsimtól, és midőn leg jobb beszélgetésben valánk, be kopogott reánk Gyarmatink, hogy tőlünk el bútsuznék. Rövid de érzékeny beszéd után barátságos tsókok között váltunk el egymástól. Én egy darabig el késértem, azután pedig kezet fogván vele 's egy új heves tsókot tűzvéen ajakira szét mentünk egymástól. — Gyarmati, hogy arról is emlékezzem, természetére nézve közép nagyságú, köptzős, húsos szabású. A képe valami méltóságot mutat. — — — Elszéledésünk után Markovits Jánoshoz sétáltam. Nála találtam épen az Édes Atyját is. Barátom mind a' kettőnket muzsikával mulatott. Ma ki maradtam Hertzzegeimtől.

BOCIUS-LEVELEK

I.

1593 ápr. 26. Wetschau. E város hatóságának származási bizonyítványa Bocatius János számára.

Wir Bürgermaister vnd Radtmanne der Stadt Wetschau Im Marggraffthumb Nieder Laußnitz, In vnd mit diesem vnserm offenen brieue bekennen vnd thuen kundt vor Jedermenniglichen, Das vor vnserm versambletem Radt erschienen vnd fürkommen ist, der Eherereicheste vnd Wolgelarte Joannes Bocatius, sonsten Bock, vnser Bürgers Sohn vnd vns gebüerlicher weyse zuuernemen gegeben, Das er brieflichen scheins vnd vrkundt seiner Ehelichen geburt vnd herkommens bedörfrende ware, damit er sich derselben Im fall der not, vnd auf eine Vorsorge, da er sich zur Zeit etwan anderswo, seiner gelegenheit nach, einlassen möcht, zugebrauchen, vnd vmb mehrer an vnd aufnehmung willen, fürzulegen hette. Hierauf er die Ersamen vnd Nambhaften, herrn Andressen Heubt vnserm Radtsfreundt, Erasmum Glasern vnd Andres Lucken, vnser geschworne Bürgere, Alle drey wolbetagete, glaub vnd zeugwürdige Menner, auf vorgehende ordentliche erforderung, vns fürstellen lassen vnd fleissiglich angelanget, sintemal itzternante vnser Bürgere seines redlichen Ehelichen herkommens, gutte wissenschaft trugen, wir wolten derselben Zeugnis vnd Aussage, notürftig vnd wie Recht verhören, ihme als den, nach besage derer Zeugnis, ein glaubliche Kuntschaft vnter vnserm brieff vnd Insiegl vmb die gebüer mitteylen, Vnd nach dehme wir gedachtes Joannis

Bocatij sein an vns beschehenes suchen vnd bitten für billich erachtet, Wier auch ihme vnd einem Jedern die warheit zubezeugen vns schuldig erkennen, Als haben wir die obgenante(n) vnd fürgestellten vnser Bürger, nach erheischender gebüer, auf ihre Eidespflicht, damit sie der Röm: Kay: Auch zu Hungern vnd Behmen Kön: Matt. vnserm allergnedigisten Kayser, König vnd Herrn, sowol vns vnd gemeiner Stadt verwandt vnd zugethan seint, fleissig befraget, welche einhellig vnd ein Jeder Insond(er)heit vor wahr bezeuget vnd ausgesagt, Das sie warhaftig: gut wissen tragen, Das gedachter Joannes Bocatius von dem Ersamen vnd Vornehmen herrn Peter Bock vnserm gewesenem Bürger vnd Kaufman alhier nuhmehr in gott ruhenden, vnd der Erbar vnd Tugentsamen fraw Anna Krüegerin seiner ehelichen hausfrawen, als zweien fromen Eheleuten, vnd sein des Joannis Bocatij leiblichen Vater vnd Mutter, gutter deutschen vngetadelten art vnd herkommens, redlich, ächte vnd ehelich in dieser Stadt geboren vnd herkommen sey, Vnd zeigten an die vrsachen ihrer wissenschaft, Das sie die vorbenante zeugen, mit vnd bey gedachtes Joannis Bocatij Vaters vnd Muttern ehelichen Kirchgang. Auch bey der Ehelichen verlöbnis vnd auf der hochzeit gewest weren, vnd also vorermelte Eltern, gedachten Joannem Bocatium in stehender Ehe gezeuget, Auch sey ihnen eigentlichen vnd wol bewust, Das mehrermelten Joannis Bocatij Vater vnd Mutter, die gantze Zeit vber, in ehelicher Trew vnd pflicht vnd in guttem gerücht beysamen gewohnet, ihre bürgerliche narung vnd Christlichen handel mit ehern getrieben vnd ohne tadel volfüeret, Ingleichen were ihnen wares wissens wol bewust, Das itzgedachter Joannes Bocatius von seinen Jungen Tagen bishero, eines redlichen vnd eherlichen wesens gewest, hette sich auch mit wercken, worten vnd allem seinem wandel, gegen seinen lieben Eltern vnd sonst Jedermenniglichen, gehorsam, trew, erbar vnd frömlich alhier verhalten. Wan wir dan vnser mittels selbst nicht anders wissen noch erfaren, dan das der vorgemelten Zeugen aussage, allenthalben der warheit gemeß, solches auch alhier notorium, kundt vnd offenbar, Sowol dieses Bocatij sein Großvater herr Hans Bock auch seliger, sich vmb vns gar wol vordienet, ettliche viel Jhar vnser getreuer Radtsfreundt vnd eltister Bürgermeister gewesen, das wir also von offerwenten Joanne Bocatio, seinen Eltern vnd Vorfaren, nichtes anderst dan redlikeit vnd was sich zu ehern gebüeret, zuberichten vnd denselben nachzurühmen wissen, vnd diesen oftgedachten Joannem Bocatium, wegen seiner vnd der seinigen redlichen geburt vnd Ankunfft, vnd allerseits woluerhaltens, gantz gerne bey vns wissen vnd zu allem guttem hetten befördern wollen. Weil aber ihme fast beliebt, an frembden orten, seiner besserer gelegenheit nach (dy wir ihme von herten vnd gar treulichen hiemit wollen gegönnet vnd gewünscht haben) sich ein vnd nieder zulassen. Als gelanget demnach an alle vnd Jede, waser orts vnd landes, Auch wes wir den, dignitet, vnd Eherenstandes dy sein mögen, vnser gar fleissig, dienstlichs vnd freundlich bitten, Ir wollet dicser vnserer offenen Vrkundt, dy wir zeigern Joanni Bocatio hiemit wissentlich mitgetheilet, nicht allein für genügsam stadt vnd glauben geben, sondern auch denselben, da er es an

euch gelangen vnd darumb ansuchen würde, in allem, was zu seinem aufnehmen dienstlich, auch vnserthalben befördern, eheren, vnd ihme günstigen annehmliehen willen erzeigen vnd beweisen. Solches wollen wir vmb einen Jedern, seiner gebüer nach, in viel mehrerm vnsers besten vermögens, willigst zuuerdienen vnuergessen sein. Vrkundtlich vnd zu mehrer beglaubigung haben wir vnser vnd gemeiner Stadt gewönlich Secret an diesen brieff hierunten wissentlich aufdrucken vnd anhangen lassen. Geschehen vnd geben den Montag nach Quasimodogenitj, war der Sechs vnd zwanzigste Monatstag Aprilis, Nach Christj vnsers lieben Heilandes vnd Seligmachers geburt, Im Ein Tausent, Fünffhundert vnd drey vndt Neuntzigisten Jhare.

Kivül más kézzel:

Exhibitae et lectae Inclyto Senatui Caßovien. die 8 Junij Anno 1600.

Johannes Langh

subnotarius

Caß. Juratus. mp.

Hártyán, függő fekete viaszpecséttel; ebben czimer, körirata: SIGILLVM. CIVITATIS. VETZSCHENSIS. 1549.

(Lőcse város levéltára, XIX. osztály 10. szám.)

II.¹

1598 decz. 31. Eperjes. Bocatius János iskolaigazgató Lőcse város hatóságának újévi üdvözlétül egyik művét följánlja.

Salutem & felicissimum huius novi anni auspiciam Amplitudini vestrae prosperamque gubernationem ex animo precor.

Quamuis, nobilissimi prudentissimi et amplissimi viri, uobis non desint, qui de more et consuetudine Christiana V. A. felicissima quaevis, ob iam ingruentis novi anni auspiciam, voueant & precentur: tamen mihi dubium est nullum, quin uotiuas quoque meas (nugas ne dicam vel musas,) qua erga literatos quosvis estis affectione, sitis hilari fronte accepturi, cum audaciae meae uestra communis, ut sic definiam, liga seu vinculum, quo vobis invicem estis obstricti, praebuerit ansam: imò benignitas & bene Volentia uestra, quae nec antea laborem meum, ut Mineruae crassioris, accipere, idque placidè [*más kézzel; de-*] dignata fuerit, quae quoque, sicut & aliorum, meas huius novi anni chartulas provocauit, ut pro communj Reipub. uestraeque salute coram DEo supplex fierem, eidemque civitatem uestram amplissimam Epigrammate breui huic libello imposito commendarem. Qua propter A. V. in maiorem oro modum, ut hanc meam exiguam opellam benigne dignentur accipere,

¹ Bocatius szóról-szóra egyező levelet küldött ugyanakkor a kassai bírónak s hatóságnak, mely szintén piros pecséttel volt lezárva s Kemény Lajos meghatározása szerint, Bocatius ipának Bels Jánosnak a gyűrűpecsété ismerhető fel rajta. Kassa város levéltárában 4791/11. szám alatt. A mellékelt opella, Bocatiusnak Novus Annus című munkája lehetett.

facturae DEo rem gratam, mihiq(ue) ad maiora stimulum & calcar additurae. Summus omnium gubernator, Pater Domini nostri Jesu Christi, à quo nostra salus faxit, ut anno futuro multisq(ue) seqventib(us), ego V. A. propter hui(us) solemnitatem, uobiscum saluus. & felix gratulari qveam. Valetè feliciter, Nobilissimi & amplissimi uiri.

Dedi Epperiessino ultimo Mensis ultimi die Anno 1598.

A. V.

officiosissimus

Servus

M(agister) Johannes Bocatius

P(oëta) L(aureatus) Candidatus Caesarius &

Ludirector Epper.

Külső czím :

Nobilissimis, Amplissimis & prudentissimis Viris, domino Judici, Senatoribus, Trib. Pleb. et Centumuiris inclitae Leutschoviensis Reipub. Dominis & fautoribus beneuolentissimis, & colendissimis.

Papir; záró vörös viaszpecsét, czimerrel, J. B. betükkel.

(Lőcse város levéltára, V. osztály 72. szám.)

III.

1617 jún. 20. Kassa. Bocatius János volt bíró, iskolaigazgató nyilatkozata az 1604-ben Belgiojosa által ott elkövetett erőszakos templomfoglalásról.

Anno 1604

Die 7 Januarij da Richter vndt Rath der Stadt Caschaw den Tag darfür vmb 7 Vhr zu dem gewesenen Veldtobristen Joh. Jacob Belgiojosa zuerscheinen befehl bekommen, vndt gleichwol in geheim erfahren, wie es vmb die kirch zuthun wehr, hab Ich damals, als Richter, wegen der sachen wichtikeit, dem Rath vndt der gantzen geschwornen Gemein lassen ansagen Volgenden Tages, als den 7 Jan. vmb 2 Vhr früh In d(er) Nacht auf das Rathauß zuerscheinen; da Ich Proponirt, wie d(er) Belgioiosa mich vndt den gantzen Rath vmb 7 Vhr bej sich haben wolle, weil Ich aber in d(er) still bericht, Es werde Vns ein Mandat wegen abtretung der kirchen eingehendiget werden, hab hierumb vnvrath fürzukomen mitt meinen herren zuvor mich beratschlagen wollen, was zu thun, was zu lassen. Wie nun die Stundt hier zu komen, hatt man, wie vor diesen 2 herren auß dem Rath zu dem Wütterich geschickt, Er dieselb nicht Annehmen, sondern mich vndt den gantzen Rath haben wollen, hierauf seind 2 auß dem Rath vndt 2 auß d(er) Gemein geschickt, widerumb d(er) halb Rath vndt ausschuß der Gemein, letzlichen Ich der Vormündter Vndt Theils auß vnseren Consorten, da ist vns das keiserlich mandat vberandtwordt, mit befehlich als baldt die andtwordt darauf zu geben, Auf abgelesenes Mandat seindt wir ent-

schlossen Vmb dilation anzuhalten, 6 wochen begehrt, 4, 2, 1. Nichts erhalten mögen. Solchs hin vndt her gehen hatt den gantzen Tag gewehrt, Vndt weil die Resolution gewesen, man woll die kirch nicht abtretten, hatt Belioiosa (!) 5 fahnen Reitter zur Stadt hinein gelassen, das Cassawerisch Praesidium in Schlachtordnug gestelt, alle Vortheil eingenomen, der Stadt Ratt dissipirt, die Gemein anheim gangen, Ich bei Belioiosa selbst wieder verhalten, In gemachter Schlachtordnung vnser 4 absonders durch die schlachtordnung durch Musqveterirer vndt Helparter,¹ wie zum supplicio gegen d(er) kirchen zu geführt, da mir befohlen Ich solt die kirchen aufmachen, Ich michs geweigert, weil ich kein glöckner, do hatt man den Glöckner mit gewaldt herfür gebracht, vndt wie Ich gefragt, ob Ich Sie Übergeben wolt, vndt zur andtwort geben, Nein, mitt dawid(er) Protestieren wid(er) den gewaldt, bin Ich wid(er) Zum Veldt obristen geführt, biß In die Mittnacht da verhalten, Einen Eidt thun vndt mich verschreiben sollen, Ich wol kein aufruhr machen, Sonsten woll er die Reitterej In die heuser legen, mich vndt die fürnebst In fessel vndt bandt, so für Vns durch den Profoß gelegt, einschmiden. Also hab Ichs für mein Person keinen Tumult Zu erregen versprochen, vndt Zu(m) Pfandt Schilling h(err)n Melchier Reiner den Walonern mit hinauß In die Vor Stadt geben vndt die gewaldt, biß Sie Gott selbst, geroch(en) leiden müssen, keins weges in nichts verwilliget, Auch da man vnser Predig(er) vertrieben schon zu Prag gewesen, mitt anderen gutten herren so Todt so lebendig mich Schier Zu Todt gelauffen das Vnserig Zu recuperiren. Das bezeug Ich mitt dieser meiner eignen handt vndt Sigill.

Actu(m) Cassoviae 20 Junij 1617.

M. Joan. Bocatius Consularis
Reipub. Cassov. & p. t.
Gymnasiarcha
ppria m.

Papír, rányomott ostyapecséttel: czimer, körirata: M. IOAN. BOCATIVS. P. L. C. CONSVLAR. CASS.

(Lőcse város levéltára, V. osztály 87. szám.)

Közli: DR. HAJNÓCI IVÁN.

ANTONINUS CASSOVIENSIS ÉLETÉHEZ.

1586.

Prudentes et circumspecti viri, domini et vicini honorandi. Salutem et servitiorum nostrorum commendationem. Továbbá ez dolog felől kelletek kegyelmeteket megtalálnom. Mivelhogy az én kegyelmes istenem mostan engemet meglátogatott nagy betegséggel, kényszerítetém az én egészségem-

¹ = Hellebardier.

nek elébbi helyére való állatásaért Craccóból egy orvosdoctort hozatnom, ki mostan itt nálam vagyom, ki adja nekünk ezt elinkbe, hogy az *Antoninus* doctornak, ki kegyelmetek között halt meg, egy atyafia, ki az *Antal* doctornal atyafigyermek volt, kérte őtet, mikor Craccóból kiindult, hogy szorgalmasan menne végére, ha az *Antal* doctornak maradtanak volna gyermeki vagy nem, és ha gyermeki nem maradtak, hogy végére menne, ha valami jószága, marhája maradt volna, mely nem egyébre nézve, hanem arra: az Istennek igazsága szerint. És mivel, hogy úgy értette volna ez doctor, hogy gyermeki nem maradtak volna az megholt *Antal* doctornak, kére engemet az craccai doctor, hogy kegyelmeteknek írnék ez dolog felől. Jól lehet pedig nem kételkedem benne, hogy kegyelmetek igazságot nem szolgáltatna mindeneknek minden dologban, ennek is ez dolog felől, mindazáltal akarám mégis megtalálni kegyelmeteket ez dolog felől. Kérem azért kegyelmeteket, mint jó szomszéd uraimat, hogy az kegyelmetek városának törvénye szerint ez dolog felől szolgáltatson igazságot. És hogy megtudhassa ez doctor, mit kelljen cselekedni és mit kelljen ez dolog felől oda beírni, azon kérem kegyelmeteket, hogy az *Antal* doctor testamentomának páriáját küldje ide kegyelmetek, kit vehessünk jó néven kegyelmetektől. Isten tartsa meg kegyelmeteket. Ex Paczen 6 Maii 1586.

Andreas Magoci.

Kivül: Prudentibus et circumspectis viris Laurentio Otwes iudici primario et reliquis iuratis civibus civitatis Cassoviensis dominis et vicinis honorandis.

Alatta más kézzel: 22 Mai A(nno 15)86 ab Andrea Magochio.

(Eredetije Kassa város levéltárában 3948/63. sz. a.)

KEMÉNY LAJOS.

EGY SZEGÉNY MENDICANS SZÜRIT ÍGY DÍTSIRI (1711?)

Az alábbi 8, négy-négy soros, egy rímű versszakból álló költemény, mely az Asztalnak dicséretét, a Jó és gonosz szerzetesnek dicséretét és szidalmát (Winkler-kódex), a Házasság dicséretét (Tar Benedek, 1541), Az asszonyi nem dicséretét (Kolosi Török István, 1630), A jó gazdasszony dicséretét (Irodört. Közlem. 1909. 189. l.), A nádnak dicséretét (Könyvszemle, 1891. 134. l.), továbbá a vasnak, sónak, vadászásnak, a kalmárokknak, a malomnak és ácsmesterségnek (Szentmártoni Bodó János) dicséretét, valamint a józanság dicséretét (Irodört. Közl. 1904. 110. l.) s a bort és vizet (Thaly: Vit. é. II.) stb. dicsérvéreseket juttatja eszünkbe, a sárospataki ref. főiskolai könyvtár kézirat-tárának 1111. számmal ellátott »Tököli Gyűjtemény«-ében található 9. sorszám alatt. III. Károly magyar király 1711. május 26-án, trónra-leptekor kiadott levele másolatának (töredék) a hátára van írva. A másolat és a vers egy és ugyanazon kéz írása. Kora, az írás jellegéből

s a papirosból ítélve, 1711-re, vagy a közvetlenül ezután következő évekre tehető. A vers iratásának helye, a második versszakban előforduló helynévből (Disznód) következtetve, valószínűleg Borsodmegye. A mendicanson, a hetedik versszak tartalma alapján, juhászt kell érteni.

Egy szegény Mendicans szűrit így dítsiri.

E' nyakamon függő hires neves vén szűr
ki kopasz fejemmel sok ütközetet tűr
Sokat éh szájában mikor kaphat bé-tűr
Én szegény testemre sok hideg szelet szűr

Disznódrúl aszt nékem egy pajtásom hozta
Jó hogy eddig pintye tüle meg nem foszta
Uttyát tsak minap is eléggé nyomozta
Szint el-viszi vala s rajta kapta koszta

Fris sátor; van benne sok bétsi portéka
Vehet itt Raritast ha kinek szándéka
kész Ágy ez, mindenütt akár melly éjszaka
nem szokás fel vetni ötet heted-szaka

Kedves marhám nékem s minden keresményem
Isten után ebben van minden Reményem
Egy Ujja Erszényem, a' másik szekrényem
Ámbár ne vessek itt, terem veteményem

Eleget forgatom nem tudom mi állat
Tanyért, tsizmát, asztalt törlok véle tálát
Mikoron ütnekis segíti a' vállat
Télben a' dér-előtt el-fedi az állat

Essőben köpönyeg, az hidegben mente
Minap-is jég-esső rajtam jól megkente
Valahol le-fekszem Jantsi reá tente
Ugyan jó jószág ez Bandi az eb verte

Itt szép seregenként Juhaim legelnek
Szép árnyékot tart ez, a' mikor legelnek
Hát a' discurrensek mikor reá kelnek
Nevetnéd egymásnak melly frissen felelnek

Legények ez után kiki ilyet végyen
piatzra, szállóban s dinnyére ha mégyen
Ha valamit kuhint¹ hova tenni légyen
nam secus facturi rajtok esik szégyen.

¹ Ez a szó a *M. Nyl. Sz.*-ban *házadni* jelentéssel fordul elő (II. k. 465.), itt azonban határozottan *lopni* a jelentése.

KÖNYVISMERTETÉS.

N. J. Apostolescu : *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, Champion, XXIV + 420.

A francia romanticizmus széles hullámokat vert s nyomában az európai népek irodalmában gazdag költészet sarjadt. A *Kisfaludy-Társaság* nemrégén pályadíjat tűzött arra a kérdésre, milyen hatással volt a francia romanticizmus költészetünkre, mert *Cserhalmi Hecht Irén* és *Kont Ignác* fejtegetéseivel erre a hatásra nem derült teljes világosság. A pályázat eredménytelen maradt. Arra, hogy ezt a kutatást a jövőben milyen irányban lehet elvégezni, több tekintetben tanulságos példával szolgálhat a jeles készültségű *Apostolescu*, ki a román irodalomban nyomozza a francia romanticizmus befolyását.

Faguet-nek, az európai hírvé kritikusnak a könyv elé írott lapjai nagy elismeréssel szólnak »a kitűnő könyv« értékes eredményeiről. Valóban, *Apostolescu* a philologiai módszer pontosságával kutat s könyve az okulások gazdag forrása.

Előszavában röviden megemlékszik *Odobescu*-ról *Russo*-ról, *Hrisoverghi*-ről, *Cretianu*-ról, *Grande*-ról, *G. Sion*-ról, *Bolliac*-ról, *Rosetti*-ről, *Negri*-ről, *Corradini*-ről, kik, noha munkásságukon érzik a francia romanticizmus hatása, nem érdemlik meg a behatóbb taglalást. *Apostolescu* a román irodalomnak csak a *representativ* íróival foglalkozik.

Jellemzi a francia romanticizmust. Vizsgálja a romanticizmusra vonatkozó különböző meghatározásokat. Kutatja a francia irodalom szerepét a régebbi román műveltségben. A francia forradalom megindulakor *Valachiában* és *Moldvában* szívesen olvassák a nagy francia költőket. Erősen hat a szabadság eszméje is. Ennek a szellemnek a hatása érzik *Beldiman* és *Cronachi* költeményein. Foglalkozik még *Văcărescu*-val, *Momuleanu*-val, hogy pontos képet rajzoljon a francia irodalom hatásáról a romanticizmus korszaka előtt. Kiemeli, hogy 1834-ben román földön *Lamartine* mellett *Molière* és *Voltaire* is divatos volt. Művelődéstörténeti szempontból nagyon értékes a francia-román kapcsolatok kimutatása. Aprólékosan kutatja mindazokat a mozzanatokat, melyek francia hatásról tesznek tanubizonyságot. Pontosan közli, milyen francia folyóiratokat olvastak. Utal arra is, hogy többen fiatal éveiket Franciaországban töltötték, hol a romanticizmus szelleme hatotta át őket. Így *Aleksandri* 1834-től 1839-ig Párizsban él. *Depărățianu*-ra is

erősen hatott franciaországi tartózkodása. Kielezi, hogy *Alecsandri* és *Bolintineanu* utazgatásaira befolyással volt a francia romanticizmus. Megállapítja, hogy a francia romanticizmus befolyása csupán annak a francia hatásnak a folytatása, mely a XVIII. század közepe táján indul meg.

Elemzi *Heliade Radulescu* fordításait és utánzásait. *Egy éjszaka a tãrgoviștei romok között* című költeményét behatóan taglalja s arra utal, hogy Lamartine *Ischia*-ja sugalmazta, míg *A lidércz Lamartine* és *Chateaubriand* együttes hatására vall. Kiemeli, hogy Heliade-ra a kisebb romantikus költők is hatottak. Kutatja a Hugo-nyomokat is Heliade költészetében. Ezt a hatást a költői nyelv egy-két mesterfogásában, különösen az ellentétek kedvelésében látja.

Basile Cãrlova költészetében is nyomozza Lamartine hatását. Utal *G. Alexandrescu* költészetében is Lamartine hatására. De mint Heliade-ra és Cãrlovara, úgy *Alexandrescu* Lamartine-en kívül még *Volney* is hatott (*Bűcsű Tãrgoviștetől*). Jól látja, hogy *Alexandrescu* *Sainte-Beuve* és *Chateaubriand* is megihleti.

Majd *C. Stamati*-val és *C. Negruzzi*-val foglalkozik, kik a francia romantikusokat fordították. *Stamati* *Hugo*-t, *Lamartine*-t és *Vigny*-t ülteti át s néhány költeményben utánozza őket. De nincs lyrai heve. Fordításaiban és utánzásaiban — hangoztatja *Apostolescu* — *Stamati* hamis úton jár.

Kimutatja, hogy *Negruzzi Prosper Mèrimée* hatására írta novelláit. Ezt észrevette már *Alecsandri* is. *Apostolescu* arra utal, hogy *Negruzzi* prózáján érzik a francia romantikusok hatása. Francia példákön buzdúlva *Negruzzi* a román krónikákhoz fordul. Alkalmas tárgyakat talál bennök. *Negruzzi* egyik költeményében (*Potopul*) *Apostolescu* *Vigny Déluge*-ének hatását látja. *Negruzzi* *Hugo* *Ballades*-jait lefordítja. Ezeket a fordításokat *Apostolescu* verstani szempontból vizsgálja behatóan.

Nagyon gondos fejezetet szentel *Bãlcescu*-nak. *Bãlcescu Cântarea Romanièi*-jében *Apostolescu* kimutatja *Lammenais* és *Chateaubriand* hatását. Észreveszi, hogy *B.* zenei nyelvének művészi csiszoltsága a francia romantikusok modoráról tanuskodik. Kielezi, hogy *B.* egyik történeti művében *Michelet* hatására utalhatunk.

Bolintineanu egyik költeményében (*Fiatal leány a halottaságyon*) *André Chénier* hatását látja, de rámutat a különbségekre is. Megállapítja, hogy a *Chénier* szolgáltatta tárgyat *Bolintineanu* *Lamartine módján* dolgozta fel. *Bolintineanu* költeményeiben nem volt nehéz kimutatnia *Hugo* és *Lamartine* hatását. »Annyira *Lamartine* tanítványának ismerik *Bolintinean*ut, — mondja *Apostolescu* — hogy mindenki beszél erről a befolyásról sőt olyan bírálók is, kik úgy tünnek fel, mint a kik rosszul ismerik a nagy francia költőt (211). *Apostolescu* részletes összevetésekkel igazolja *Lamartine* hatását. *Hugo* befolyását kevésbé fontosnak tartja, annál jelentősebbnek a *Gérard de Nerval*-ét és a *Th. Gautier*-ét, *Apostolescu* rámutat egyéb hatásokra is. *Bolintineanu* verselésében a változatosságot *Hugo* és *Gautier* befolyásának tulajdonítja.

Nicoleanu *In memoria*...-jában *Hugo* és *Chénier* hatására, az *Elveszett illusio*-ban *Musset*-modorra mutat, míg *Nicoleanu* egyéb költe-

ményeiben Apostolescu szerint *Lamartine*-re, *Hugo*-ra és *Vigny*-re utaló ráemlékezések nyomozhatók ki.

Gondosan tárgyalja *Depărăținu* és *Gautier* viszonyát. Utal még *Baudelaire* hatására is. Dep. hispanismusát nemcsak a költő spanyolországi utazásának tulajdonítja, hanem a francia romantikusok sugalmazásának is.

Megállapítja, hogy *Musset* *Octave*-jének az eszméit a XIX. század román irodalmában a legjellemzőbben *M. Zamfirescu* képviseli. Észreveszi, hogy *Zamfirescu Marie*-jén *Musset Rolla*-jének a hatása érzik. *Musset* hatására vall *Zamfirescu Irena*-ja is. Az angol *Byron* hatása épen úgy kimutatható *Z.* költészetében, mint egyes kisebb jelentőségű, francia romantikus költőké.

N. Scurtescu drámáiban is rámutat a romantikus szellemre.

Majd azt fejtegeti, hogy *Vasile Alecsandri* természetérzésén *Rousseau*, *B. de Saint-Pierre* és *Chateaubriand* szelleme érzik. Általában *V. Alecsandri*val túlon túl aprólékosan foglalkozik. *Alecsandri* egyik költeményében (*A Rajna esése*) rámutat *Lamartine* és *Hugo* hatására. *Alecsandri Despot-Vodă* című drámáját is gondosan elemzi. Megállapítja, hogy *Despot* monológjai és álmodozásai *Hugó Hernani*-jára és *Burgraves*-jára emlékeztetik az olvasót. *Alecsandri Ovidius*-ában *Chateaubriand*-hatást lát. Gondos a *V. Hugo*-nyomok fürkészése is.

Szépen elemzi, hogy *B. P. Hasdeu* szívesen foglalkozik *Michelet*-vel. *Hasdeu Răsvan și Vidra* cz. történeti drámájában rámutat *V. Hugó Ruy Blas*-ának és *Hernani*-jének a hatására. A *Dumnedeu*-ben *Gérard de Nerval* befolyását taglalja.

Hasdeu Júlia költészetében utal *Musset* és *Vigny* hatására. Gondosan elemzi *Hugo* és *Lamartine* hatását. Jól látja, hogy a parnassei iskola költőinek, különösen *Sully-Prudhomme*-nak sokat köszönhet *Hasdeu Júlia*.

Apostolescu könyve eredményei gazdaságával valóban kiválik. Noha sokszor terjedős s nem egyszer olyan mozzanatok is tárgy, melyek tárgyával kevésbé függenek össze, viszont a francia romantikus költészet hatását tudományos pontossággal sikerült megállapítania. Még a verstani tényezőkre is nagy gondot fordít. *Apostolescu* könyve újabb bizonyosságot szolgáltat a francia irodalom irányító szelleméről, mely a maga lenyűgöző erejét csaknem egész Európa irodalmával érezte.

ELEK OSZKÁR.

REPERTORIUM.

- Ábrahám Lambert.* Az Érdy-kódex kora. Irodalomtört. 93—96. 1.
- Alszegehy Zsolt dr.* Vachott Sándorról. Gyöngyösi kalendárium 1913. 57—65. 1.
- Ambrus Zoltán* munkái. *Ism. Vasár. Ujs.* 6. sz.
- Andor József.* Kődös napok. 1912. — *Ism. Sík Sándor. Kath. Szemle* 356. 1.
- Antal Sándor.* A trondhjemi herczeg kíséretében. Gyoma, 1912. — *Ism. Ó. Budap. Hirl.* 12. sz.
- b. j.* Ujabb regényeink. *Kath. Szemle.* 283—296. 1.
- Badics F.:* Gyöngyösi I... költeményei. — *Ism. Baros Gyula. Irodalomtört.* 46. 1. — *Gálos Rezső. Philol. Közl.* 34—36. 1.
- Balassa József.* Unitárius hitviták a XVI. században. *Irodalomtört.* 156—160. 1.
- Balázs Béla.* Misztériumok. 1913. — *Ism. Lukács György. P. Lloyd* 53. sz.
- Beöthy Zsolt.* Eötvös és Szalay. *Vasár. Ujs.* 7. sz.
- Berczik Árpád* színművei. 1912. — *Ism. (p. 1.) Magy. Nemzet* 6. sz.
- Berkes Imre.* Ezer leányfej. — *Ism. Vasár. Ujs.* 3. sz.
- Borbély István.* A legrégibb unitárius templomi énekeskönyvek. (1566—1607.) *Philol. Közl.* 170—180. 1.
- Borbély István.* Melius Juhász Péter. *Irodalomtört.* 96—98. 1.
- Bródy Sándor.* Imre herczeg. — *Ism. b. j. Kath. Szemle* 294. 1.
- Cholnoky Viktor.* Néhusztán meséi. — *Ism. Vasár. Ujs.* 1912. 52. sz.
- Császár Elemér.* Ányos Pál. 1912. — *Ism. dr. Vértessy Jenő. Századok* 139—142. 1. — *Gyulai Ágost. Irodalomtört.* 166—170. 1.
- Császár Elemér.* A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. *Akad. Ért.* 29—40. 1.
- Czeizel János.* Kazinczy levelezése. *Phil. Közl.* 81—91. 1.
- Czenk.* Hivatás. — *Ism. szj. Kath. Szemle* 359. 1.
- Dudék János dr.* Pázmány Péter fejlődése. *Alkotmány* 27. sz.
- Dutka Ákos* új verses könyve. *Ism. Vasár. Ujs.* 1912. 52. sz. — *Ó. Budap. Hirl.* 6. sz.
- Farkas Emőd.* Petőfi Veszprémben. *Budapest* 59. sz.
- Fenyő Miksa.* Móricz Zsigmond. *Nyugat* I. 255—257. 1.
- Ferenczi Zoltán.* Petőfi »Dicsőséges nagy urak« kezdetű költeménye Adorján Boldizsár egykorú másolatában. *Philol. Közl.* 54—56. 1.
- Fitz József.* Brassai Sámuel. 1912. — *Ism. Szabolcsi Lajos. Irodalomtört.* 106—110. 1.
- Földes Imre.* Feketeország. *Ism. b. j. Kath. Szemle* 292—294. 1.
- Gábor Andor.* Jaj, a feleségem! 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle* 294. 1.
- Gálos Rezső.* Dayka Gábor költészete. *Phil. Közl.* 145—154. 1.
- Gálos Rezső.* Verseghy »Búcsúzás«-ához. *Philol. Közl.* 58. 1.
- Gárdonyi Géza.* Messze van odáig. — *Ism. Vasár. Ujs.* 1. sz.
- Gazdag Lajos.* »A pártütők«. *Heti Szemle (Szatmár)* 8—9. sz.
- Gönczy István.* Csokonai özvegy Karnyónéja. *Irodalomtört.* 36—38. 1.

- György Lajos. Adatok regényirodalmunk és drámai irodalmunk történetéhez. Philol. Közl. 209—211. 1.
- Gyulai Pál. Birálatok. *Ism. Vasár. Ujs. 7. sz.*
- Harmos Sándor dr. A szombatos imakönyv névtelen írója. *Izr. irod. társ. Évkönyv 333—343. 1.*
- Harsányi István. Régi magyar színlapok. 1. A Mesterséges Ravaszság színlapja. 2. A Filozófus színlapja. *Irodalomtört. 38—41. 1.*
- Heinrich Gusztáv. Jelentés a Kóczán-pályázatról. *Akad. Értes. 41—50. I.*
- Heller Bernái dr. Eötvös József báró. *Izr. irod. Társ. Évkönyv. 7—55. 1.*
- Henrich Arnold. Enyedi György Tancredus király leánya stb. 1912. — *Ism. Király György. Philol. Közl. 118—120. 1.* — Kepes Ilona. *Irodalomtört. 110. 1.*
- Herczeg Ferencz. Átomország. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 286—288. 1.*
- Horváth Ákos. Temető volt a kertünk. *Versek. 1912.* — *Ism. Patyi István. Kath. Szemle 217—223. 1.*
- Jakab Ödön. Délbáb. — *Ism. Vasár. Ujs. 1. sz.*
- Karinthy Frigyes. Esik a hó. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 295. 1.*
- Kéki Lajos. MórícZ Zsigmond. *Budap. Szemle 153. köt. 259—277. 1.*
- Köbor Tamás. Aranyhajú Rózsika. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle. 289. 1.*
- Koronghy Dénes. Diadalének. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 288. 1.*
- Kovács Sándor. Rimay János. Ösvény 41—52. 1.
- Kristóf György. Széchenyi és Madách. *Irodalomtört. 143—155. 1.*
- Kristóf György. Petőfi »János vitéz«-ének hatása Arany »Toldi«-jára. *Uránia 1912. 475—484. 1.*
- Krüger Aladár. Orgonaszó. *Ism. Ő. Budap. Hirl. 6. sz.*
- Lányi Sarolta. Ajándék. *Ism. Vasár. Ujs. 4. sz.*
- Mányoky Gyula dr. Rhedesi Bárány Boldizsár. *Budap. Hirl. 47. sz.*
- Maról Károly. Fejezetek a Petőfi kérdésre. *Irodalomtört. 13—33. 70—92. 1.*
- Mezey Sándor dr. Ágai Adolfról. *Izr. irod. Társ. Évkönyv 195—205. 1.*
- Mikszáth Kálmán. A fekete város. 1911. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 283—285. 1.*
- Mikszáth Kálmán. Töviskes látogatóban. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 285. 1.*
- Milotay István. Neked kedves. *Ism. Vasár. Ujs. 5. sz.*
- MórícZ Pál. Pusztuló világ. 1912. — *Ism. r. r. Budap. Szemle 153. köt. 328—331. 1.*
- MórícZ Zsigmond. Tavasz szél. *Ism. Vasár. Ujs. 2. sz.*
- Pap Károly. A Lugossy-kodex. *Debreczeni képes kalend. 1913. 84—93. 1.*
- Pável Ágoston. A Bankó leányáról szóló széphistória délszláv forrásai. *Philol. Közl. 104—112. 1.*
- Petőfi, Alexander. The Apostel, Child John. stb. *Transl. by W. N. Loewe. 1912.* — *Ism. Vönház István. Irodalomtört. 173—176. 1.*
- P—r, J. Széchenyi's Tagebücher und Briefe. *Pest. Journ. 27. sz.*
- Pruzsinszky János. Bod Péter és munkái. *Prot. egyh. isk. Lap 41—43, 45—52. sz.*
- Radó István. Zsidó vonatkozások. *Mikszáth műveiben. Izr. irod. társ. Évkönyv 166—195. 1.*
- Radványné Ruttkay Emma. Láncban. — *Ism. Ujság. (Kolozsv.) 41. sz.*
- Régi Magyar Költők Tára. VII. köt. [1912. — *Ism. Velezdi Mihály. Irodalomtört. Közl. 104—106. 1.*
- Rudnyánszky Gyula. Napszállat felé. Új versek. 1913. — *Ism. dr. Tordai Ányos. Kath. Szemle 223—225. 1.*
- Ruzsonyi Béla. Dugonics Etelkájáról. *Irodalomtört. 163—165. 1.*
- Simai Ödön. Kazinczy Ferencz nyelvújítása. *M. Nyelv 25—31. 1.*
- Spetykó Gáspár levelei. Közli Alszeghy Zsolt dr. Gyöngyösi kalendárium 1913. 126—134. 1.
- Stiller Kálmán. Vahot Imre. Gyöngyösi kalendárium 1913. 104—125. 1.
- Szász Károly, legiff. Gyulai Pál leveleiből. *Irodalomtört. 1—12. 1.*
- Szemere György. A két jómadár. — *Ism. szj. Kath. Szemle 358. 1.*
- Szemere György. A hazátlanok. 1912. — *Ism. b. j. Kath. Szemle 291. 1.*

- Szép Ernő*, Irka-firka. 1913. lsm. Lzr. Pester Lloyd 17. reg. sz. —
Vasár. Ujs. 2. sz.
- Sziklay Ferencz dr.* Arany János magyar verselése. 1912. — lsm. dr.
Bittenbinder Miklós Kath. Szemle 354. l.
- Szomaházy István*, Baccarat. 1912. — lsm. b. j. Kath. Szemle 290 l.
- Tolnai Vilmos*, Arany balladáinak angol-skót forrásaihoz. Irodalomtört.
34—36. l.
- Toma István*, A zenélő óra. lsm. Vasár. Ujs. 7. sz.
- Trosler József*, Csokonai forrásaihoz. Philol. Közl. 60. l.
- Váczy János*, Kazinczy Ferencz eredeti művei. Akad. Értes. 50—62. l.
- Zsigmond Ferencz*, Scott és Jósika. Irodalomtört. 129—142. l.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.